

L'AUCA DEL SENYOR ESTEVE

L'auca del senyor Esteve

PER

SANTIAGO RUSIÑOL

ab redolins dibuixats per
En RAMÓN CASAS
y escrits per ————————
En GABRIEL ALOMAR

Llibrería Espanyola, Antoni López, Editor
Rambla del Mitj, 20, Barcelona

Imprempta de Antoni López, Olm, 8, Barcelona

L'ESTEVET

I

Del modo natural que l'Estevet va arrivar a n'aquesta vall de números

El jorn que va naixer l'Estevet, el seu pare, el senyor Ramon, després d'esperar anys i anys aquella criatura tardana, per les contingencies del comerç, no va poguer estar *perenne* al costat de la seva *esposa*.

Les compradores batxilleres, semblava que

s'havien avingut, per no deixar-lo complir com a pare, i allí a «La Puntual», la botiga de betes i fils de més credit i de més giro de quatre carrers de llarg a llarg, qu'ara una cana de trencilla, qu'ara una ruixa, qu'ara quatre pams de floc, entre compra i tafaneria, el van tenir entretingut a darrera del taulell, mentres la pobra muller, allí sobre, a l'entressol, complia la missió materna de donar fruit a n'en Ramon, am la llevadora a l'alcoba, i dugues veines a la sala.

A fòra de l'alcoba, plovia: una pluja fina, una polsina d'humitat qu'anava enfangant el carrer, l'acera, i «La Puntual». Al devant, a n'el quartel d'artilleria, no hi havia ni aquell centinella, ni aquells oficials qu'es gronxen a n'els balancins de la porta. Els dos rengles de finestres simètriques i en *formació* a cap a cap de la fatxada, estaven disciplinament tancades; la faixa de groc de quartel que decora aquets edificis, regalimava cara avall de les parets; les mules, els soldats i els canons semblaven tancats en una piscina, i fins la flaire de cuina, de quadra i d'home, que surt d'aquets establiments de pólvora, era una flaire aigualida.

La tarde no podia ser més trista per tenir lloc un naixement, pero el senyor Ramon, no tenia temps, i ni es podia dar el luxo d'estar trist. Una orella a les compradores per saber lo que demanaven, i un'altra a l'entres-

sol per si li cridaven quart i ajuda, el pensament li saltava del llit de la seva dòna, a la cana de trencilla. Lo que passava a dalt era molt serio: ser pare; lo que passava a la botiga era tan serio com lo altre: el negoci. No estar pel fill que tenia de venir, era faltar a un deber sagrat, i no pensar en el despatx de la tenda, qu'era 'l pervindre d'aquell fill, era faltar a dos de debers: el deber de baix i de dalt, i entre les dugues obligacions, es repartia els sentiments del mellor modo que sabia; l'atenció comercial, per les dones del despatx; el cor de pare, per les angoixes de sobre.

De tan en tan, pujava un moment, donava coratge a la dona i tornava a vendre capdells.

De tan en tan baixava una de les veines: li deia que ja acabaven; qu'era cosa de mitja horeta; qu'aviat seria pare, que no descuidés la venda, qu'elles ja es cuidaven de tot.

De prompte, entre cana i cana, un dupte, un qui sab? li va passar pel pensament. ¿Serà noi? ¿Serà noia? La llevadora havia assegurat que seria un bordegàs. La lluna ho marcava. Una amiga de la dòna qu'havia tingut cinc filles, deia que seria noia. Ella sabia perquè ho deia. El metge havia dit que no ho sabia ni ho podia assegurar, per estalviar-se compromisos, i ell que no era ni llevadora ni metge, pero qu'era betes i fils, no més sabia una cosa: esperar, i que fos lo que Déu volgués: si fos noi, el posaria a la botiga; si no

ho fos, cercar un gendre botiguer, i interessar-lo a n'el negoci.

Ell, això si, estava tot lo serè que pot estar el que compleix una missió, encare qu'aquesta missió siga vendre, perquè esperava una senyal, un crit, un plô d'infant, un gemec nerviós de dòna, que li anunciaria el moment! L'acte solemnial de ser pare; un fet tan important per ell y per «La Puntual», no podia ser un moment de quietut. No s'és pare aixis com aixis: quelcom tenia d'avisar-lo que comensava una planeta. La gent no ve a la terra sense avisar d'un modo o altre, què diantre! i considerant tot això, ell es deia puntualisant: Despatxem, que per això havem nascut, però aixis que senti donar el crit, baldament se m'en enduguin els prestatges, pujaré de correguda. No vull que siguin mans forasteres les qu'hajin de rebrer l'infant.

Pero aquell infant no venia, i les compradores no deixaven de venir. Entraven d'una a una, de dugues en dugues, a colles. Venien per tafanejar, pero de passada feien gasto. Feia anys que a «La Puntual» no s'havia fet tan calaix. Si cada dia tingués fills, es deia el senyor Ramon, amb uns quants fills i amb uns quants anys em faria home respectable.

En un moment de calma que hi va haver, va tornar a pujar a vora d'ella. Li va estrenyer la ma, commogut, corprès, digne, com si li vingués a dir: — «Encara que sigui a baix,

ja sabs que pots disposar com a marit, am tot i per tot.» Va cercar una paraula tendra que l'encoratgés per la lluita, pero com qu'amb el trangul del comerç, no havía tingut temps d'apendren d'això de paraules tendres, no n'hi va venir cap a la boca, i... i li va tornar a estrenyer la ma. No sabia què fer ni què dir: Volia donar ordres i no sabia a qui donar-les. Volia qu'es veiés qu'era un home: un home enter, serè, actiu; sobre tot això: un *jefe* de familia actiu, i com que no podia activar, hauria volgut ser llevadora per no tenir-se d'estar en vaga.

A la sala, ja no eren dugues dònes, ni tres, les que ajudaven a bé parir. Eren sis, vuit, tot un rotllo, que am l'entreclaror que hi havia, i sent totes iguals com eren, formaven una faixa negra a tot el voltant de la saleta: una faixa de mig dol, que am les mans a sobre la falda, a cada gemec que sentien contestaven amb un sospir, especie d'*ora-pronobis* de la lletania del viurer.

El senyor Ramon, tampoc era apte per això del ram de sospirar: el senyor Ramon destorbava, i la llevadora va llevar-lo dient-li que anés al despatx, i que no estés inquiet, qu'en sent pare ja ho sentiria.

Un cop a baix, va despatxar dugues troques, quatre agulles de fer mitja, i dugues cibelles, i com que varen sortir les dònes, es va quedar altre cop en vaga.

Pujaré a dalt? va preguntar-se.—«No, que faig nosa», es va respondre.—«Fins a ser hora val més que no'm mogui.—S'assemblarà a mi, o a la Roseta?—«Aviat ho sabrem»,—va contestar-se.—Avisaré a n'els padrins que vinguin? Ja vindràn, no'ns precipitem. Què he de fer? Esperar el crit. Esperar el crit que m'avisarà que ja soc pare.

I tot esperant el crit, i com que ja no entrava ningú, es va posar a arreglar les capces: les de la dreta, a l'esquerra; les dels capdellets, a baix; aquestes dels botons, al costat; aqui, la llana; alli'l cotó; més lluny les trencilles i les betes.

Un cop llest, va sortir a la porta. Encara plovia. Plovia sempre. Un canaló de més avall feia un soroll de sofregit. Passava algún carro al galop amb el carreter amb un sac al cap. Per sota de les barbacanes passava gent enfangada. El cel era llis com de plom; la terra era un mapa de roderes, i alli devant de la botiga, les finestres del quartel semblaven les d'una fàbrica ab les màquines parades.

De sopte, un cop de trompeta va ressonar com la del judici a dintre la fredor de les sales, i van anar arrivant soldats.

El senyor Ramon, d'esma, els contava a mida qu'anaven entrant:

—«Quaranta, quaranta dos, cinquanta, cinquanta vuit...

—Què fa? Que no puja?—va cridar la llevadora.

—Ja està?—va exclamar el senyor Ramon, corprès.

—Jesús! No'n fa pas poca d'estona! Ha nascut mentres tocaven a ranxo!

El pesen ab la romana y el miden ab mitja cana.

II

L'ESTEVET QUEDA APROVAT.—PES DE L'ESTEVET. PREPARATIUS PER FER UN BATEIG DIGNE DE «LA PUNTUAL», DELS PUNTUALS I DE L'ESTEVET.

La llevadora tingué raô. Era lluna de noi, i va ser noi.

El senyor Ramon va agafar-lo am conte de que no li caigués; va commoure-s; va besar la

mare; va besar el fill; va donar la ma a tantes mans com dònes hi havia a la sala... i tampoc va sapiguer què dir.

A qui s'assemblava la criatura?—fou el pensament que tingué.—Era tan vermella, i tenia els ulls tan tancats, que no s'assemblava a ningú.

Unes deien que tenia els ulls de la mare, (els ulls tancats); altres, el front pastat de son pare, (un front pla i caigut endarrera); la senyora del primer pis, als avis; la llevadora a tots plegats; pero el senyor Ramon hi veia clar: no s'assemblava a ningú.

Pot-ser quan no fos tan vermella, i els colors la distingissin, se li notaria una semblança; pero de moment era aventurat tota mena de planetes. No tenia el nas petit ni gros; no era ni molt xic, ni molt gran; no tenia els cabells rossos, ni negres. Una criatura hermosissima, això si, segons el parer de tots plegats; pero per què era tan hermosa? Perque no sabien si era lletja, i mentres no's demostrès lo contrari, va quedar aprovat que era hermosa.

Van volcar-la, i a n'aquell primer suplici, d'anar-li envolcallant roba i més roba, tothom va quedar admirat d'una cosa: la criatura no plorava. Tot just acabava de naixer, i ja semblava tenir experiencia de lo que seria la seva vida. La posaven d'esquena, i... motxa; l'ajeien, i tan motxa com d'esquena; la renta-

ven... i no's movia; l'aixugaven, i lo mateix que si la rentessin! Tan li feia l'aigua freda, com calenta. Tenia una tebior a la pell, que's veia declaradament que mai tindria fret, ni febre.

Les visites totes la trobaven igual: una criatura «serena, reposada, entenimentada», un infant sossegat; amb els nervis ni tivants ni fluixos; am les carns ni fluixes ni fortes; am la sang ni espeça ni clara; amb una gana feta a mida, i amb una sòn reparadora. Una criatura reposada, com la desitgen certes mares.

I que no n'hi va haver poques de visites! Aixis que va corre la nova de que'l senyor Ramon en persona, després de tants anys d'esperar el fruit de benedicció, per fi havia fructificat; allò va ser una proceçó espeça de parents i de coneguts, a donar la enhorabona, tots am les mateixes mires: que la botiga no's perdés, que'l fill continués el nom del pare, i que una casa de tants anys de vendre betes i fils, no s'estronqués comercialment per falta de descendencia.

El primer d'anar-hi va ser l'avi, el senyor Esteve, el pare del senyor Ramon, el fundador de la casa, la soca i arrels de «La Puntual», d'aquella botiga de tan credit i de tanta nomenada, el que havia posat a la porta aquell rètol d'honradesa que feia aturar a la gent de bé «*Casa fundada en 1830.*»

Era el senyor Esteve un home practic, allò

que se'n diu un home practic. Era el primer que a Barcelona havia venut rodets, el primer que havia despatxat elastics, i el primer que va importar les traves pels pantalons de punt de mitja. Am trenta anys d'estar a la botiga, coneixia el cor *humà* de tot el barri de Ribera; sabia com es tracta a la dòna de desde darrera el taulell; com se la insinua a la compra; com se la emmiralla amb els colors; com se li endoça, am paraules dolces, una troca destenyida; o com, amb una mirada de cor, se la fa comprar sense ganes. Amb una petita fortuneta, s'havia retirat de l'actiu, pero interessant a la casa, a la llar d'un pis de la plaça del Born, quedant ell com a conceller i deixant a l'hereu que s'*esplaiés* i deixés *esplaiar* a n'el nét, el jorn que tinguessin nét; aquell nét que tan va fer esperar-se... pero que per fi duia la joia, aixis comercial com íntima.

La segona, fou la seva dòna. La senyora Donya Felicia. Ella no hi tirava per pràctica, pero també hi va anar a parar. De jova, volia ser monja, pobreta! No sabia ben bé per què, pero ella volia ser monja! Ja s'havia despedit dels pares: ja girava els ulls d'aquet món: ja considerava la vida com una mena de presó amb els homes per escarcellers; com un pecebre de miseria, amb el llumet de la gloria al cap-de-vall dels munts de suro, quan un dia, anant a comprar cotó blau, desd'alli darrera el taulell, ai!, li va parlar aquell home practic

i va parlar com parlen els practics. «Et vui; vulgue-m, tinc casa de 1830, tu'm semblas trevalladora, doncs vinguen capitols, i a casar-nos»; i ella que no més havia vist estampes am sants que sempre miren enlaire, quan la varen mirar fit a fit, no tingué pràctica a dir que nó, i en comptes de tancar-se al convent, es va tancar a la botiga.

Després va venir la senyora Pepa, la mare de la partera, i li va costar molt de venir, perquè no gastava salut. A la pobra senyora Pepa no la distingia més que això: el que no gastava salut. Gastava de tot, menos salut. Vivia anys i anys, allargava, fins era alegra i enjogaçada, i no més tenia aquesta tara: aquella falta de salut. Tot-hom li deia lo mateix: «la pobra de la senyora Pepa» i quan ja li havien dit «la pobra!» no trobaven res més per dir-li.

Més tart, va baixar altre cop la senyora del primer pis. Una senyora respectable per això: perquè era del primer pis; una d'aquellas senyoras que'n diuen *entrantes* a la casa, perquè se sab el moment que entren i no se sab quan sortiran. Després varen venir les tres cosines, tres fabricantes de xacolata, retirades del comerç, del xacolata i de tot, tres germanes que havien fet vot de quedar-se totes tres solteres, i havien complert la promesa, i com que totes tres duien hàbit (una corretja, set dolors, o siguin vintiun dolors) i com que sempre anaven plegades, i sempre vestien igual, els comer-

ciants del veinat els hi deien per motiu les tres Maries comandita. Després la cansaladera, bona dòna, pero mal-parlada; l'estanquera, viuda del estanquer, al cel sia, i per fi, el senyor Josep Forment, l'amic de confiança de la casa.

Aquet senyor Josep Forment, feia vint anys que hi anava dematí i tarde a la casa. Era un home de mitja edat, també retirat del negoci, serio, i sempre vestit de levites: quan feia calor, en portava una; a mig temps, dugues; a l'hivern totes les que tenia. Ell no portava altres prendes. Era el conceller de la casa, pero un conceller sense concells. Arribava com un rellotge. Donava el Déu-vos-guard a tot-hom, encara que no trovés ningú; deia: «fa fret,» «fa calor,» i seia sempre al mateix lloc, una hora justa havent dinat, i un'altra després de sopar, com qui pren dos banys d'assiento, i se'n tornava dient: «avui farà fret» ó «farà calor,» fins l'endemà a la mateixa hora; a la sesta dels dos àpats.

Un cop van ser tots a la casa, els que no eren prou familia's van quedar a la botiga, i la gent de respecte a l'entressol. Eren tants, per la mida de la sala, que varen haver de dur cadires del menjador i fins de l'alcoba, perque tot-hom seiés a l'acte. Entre mobles i persones, allò va quedar atapait. Per les parets, els retrats de tota l'heraldica del fundador de «La Puntual» en vidres de daguerreotip que

no més en quedava el vidre. A n'el balcó, perquè'ls artillers no miressin, un astor fet am retalls de brodadures que no havien tingut *salida;* al mig, aquell tocador que hi ha a totes les cases de bé; en un recó, un gat, viu, fet un capdell com un manguito, i a les cadires la familia, am l'ordre corresponent: el senyor Ramon aprop de la porta, perquè tenia de pujar i baixar, l'avi, el senyor Esteve, a la dreta, i l'avia, la senyora Felicia, a l'esquerra, am les tres cosines al devant, sentades en tres cadires. A prop del balcó, la senyora Pepa, que com que estava tan mala, la pobra!, allí's podia airejar; per les cadires de torna, la senyora del primer pis, que eren les tres de la tarde que encara no havia dinat per fer visita més estona, i algun altre parent sobrer, i el senyor Josep Forment, ja se sabia, a n'el seu silló: un silló que de tan seure-hi, s'hi havia emmotllat tan el seu cos, que quan no hi era's coneixia la seva presencia, pel motllo.

Un cop reunits, està clar: van fer portar la criatura que la tenien al llit de la mare; varen tornar a inspeccionar-la i tots la varen trovar conforme, menos el practic del senyor Esteve, que va tenir gran empenyo en que pujessin una romana, i que no va aprovar, de bon cor, el ser avi, fins que va veure que'l seu nét tenia pes natural: unes sis lliures i mitja.

Després varen parlar del bateig, i *va mediar*

alguna diferencia; no perquè's discutissin els padrins, que no podien ser més naturals, sino per la realisació de l'acte.

Donya Felicia volia que's fes a peu, i tot seguit. Aquella mateixa tarde.

—Fòra escrupols,—els va dir.—La vida i la mort Déu la té. Avui hi som, i demà no hi som, i si una criatura va als llims els padrins en són responsables.

—Jo fins demà no hi podré anar,—va dir l'avia *maternal*.—Fins demà no tindré la mantellina. Un infant acabat de naixer, no's pot pas morir aixis tan depreça.

La mare, desde'l llit, va parlar; pero com que no la varen entendre no li va contestar ningú.

—Jo soc practic,—va dir el senyor Esteve. —Jo soc el padrí, i jo pago, i si no pagués com a padrí, pagaria comercialment. La casa, és la casa, i aquet trocet de criatura, que am perdó siga dit dels pares, ara no'n donarien dos quartos, amb el temps serà la casa.

—Pero, no siguis mal gastador,—va contestar la seva dòna.—No veus que la iglesia és aquí al costat?

—Pel mateix preu, anirem a donar una volta,—va saltar-li el senyor Esteve.

—I quants cotxes hi posarem?—va dir el pare.

—Els que siguin. Un que hi capiguem tots plegats. Serem dèu: vuit a dintre, un a fòra, i

la criatura a n'el lloc que li toca, a la falda de la padrina.

—Doncs lo millor serà un *faeton*,—va dir el pare.

—Si, senyor; un bon *faeton*. El millor *faeton* que's trovi.

—No'n parlem més. Queda aprovat. Demà a les quatre, tots aqui a casa.

—No faltarem,—van dir les tres Maries, en *terceto*.

—Déu vos dongui molts anys de vida,—van anar dient tots mentres sortien.

—Fa frescor,—digué'l senyor Forment, seguint a la parentela.

Entre el transit comercial va a la pila baptismal.

III

AONT ES VEU LO QUE COSTA DE PASSAR UN INFANT PER ENTRE EL TRANZIT COMERCIAL.— AONT ES VEU EL BATEIG.—I AONT ES VEU QUE NO PASSA RES QUE VALGUI LA PENA DE CONTAR-SE.

L'endemà, el jorn solemnial del bateig, un sol brillant de primavera va eixir a il-luminar el barri.

Aixis que 'l senyor Ramon va llevar-se, i va obrir els finestrons d'aquell balcó, va despertar la seva dòna, per dir-li:

—Quin dia, Roseta! Quin dia per anar a batejar! Llàstima qu'et tinguis d'estar al llit i no puguis venir am nosaltres.

—Serà un'altra vegada, va dir ella, i va tombar-se de l'altra banda.

Realment, era tan hermós el dia, després de tantes hores de ploure, que 's podia pagar per veure-l. Alli devant, a n'el quartel, van treure les mules a airejar, i les van lligar a lo llarg de la paret, formant una renglera de cues qu'arrivava de cap a cap del edifici. Allò era una espeçor de cames que no paraven, i allò era una volior de mosques que no deixaven parar les mules. Un artiller i una, de mula, havien fet una posta: ell d'anar donant garrotades fins qu'ella no enjegués coces, i ella d'anar enjegant coces fins que no li donessin garrotades, i la posta va durar mitj'hora, fins qu'es varen cansar, un i altra. Per les finestres del segon pis, es veia netejar cananes, *machetes*, i eines de fer mal. Cantaven els artillers a dintre d'aquella gavia espaiosa, am valencià, am gallego, i sobre tot amb andalus, am cada ai! i cada jemec d'alegria, que feien tremolar els canons. Per la porta principal els assistents de *retén*, van treure balancins i cadires; van eixir aquells oficials a fer guardia, i allí, tot fent la copeta, comentaven el diari:

Que si el mes passat havien mort, de mort natural, vint capitans més que l'altre; que si els en faltaven morir fins a tants, per pujar l'*escalafon;* i que si amb una mica de guerra la cosa aniria més depreça. Alguns d'ells donaven ordres, quatre quintos sols i arrenglerats, anaven fent el pas y contant, pero no més arrivant fins a dos, com si s'haguessin tornat bojos tots quatre; fins que en un moment donat, no se sab quina mena de flaire devien sentir les mules, que ja no les varen poguer aguantar: a salts, a empentes, i a remades, van corre a la menjadora.

Realment la Naturalesa, am l'intervenció de l'home, qu'és la criatura més perfecta, fins a n'aquell recó de plaça, treia lo mellor que tenia, per preparar un dia de bateig, i el senyor Ramon ho sentia, i despatxava la trencilla com si vengués canes de joia.

A totes les parroquianes qu'entraven, baldament no fessin gasto, tot destrenant satisfacció, els hi deia lo mateix: Qu'era pare d'una criatura que pesava més de set lliures.

La major part no hi deien res, perquè no sabien si era poc o molt, pero totes n'estaven contentes.

Alguna trovava qu'era massa, i d'altres les més xafarderes, retreien criatures vivents, i filles de la mateixa escala, qu'havien nascut pesant vuit lliures, i vuit i mitja, i fins nou lliures i pico, pero el senyor Ramon no

en feia esment. Sabia lo que són les balances.

—Avui és el bateig—els deia.—Avui és la primera vegada que tindré de tancar la botiga.

—Pero no serà la darrera,—li deien.—Vostè és jove, senyor Ramon,—i sortien mirant de reull aquell floret d'artillers que hi havia per les finestres.

—Quin dia!—va dir el primer qu'arrivà pel bateig, col-locant-se a n'el lloc del dia avans.

—Quin bon dia!—varen anar dient els altres, asseient-se a n'els seus llocs corresponents.

—Bon dia,—va dir el senyor Josep Forment enclotant-se a n'el seu silló.

I la mare, desde el llit, també digué qu'era bon dia, sense sapiguer perquè, si per lo del bateig dèl fill, o d'esma, al sentir-ho dir a n'els altres.

Siga com siga, ja hi eren tots. El senyor Esteve, tot de negre, ab una corvata de satí que li donava tres voltes al coll, i encara quedava corvata pel nùs; la seva dòna, de llanilla, també a tota negró; la senyora Pepa, amb aquella mentellina que li penjava fins a genolls; les tres cosines, de dol crònic, es dir, d'hàbit, pero am les corretjes noves i els dolors de plata lluenta. El senyor Josep Forment, am la levita mellor a la part de fòra; la llevadora, amb uniforme de bateig; el pare, serio; i la criatura, dintre d'una capa, que no

més li deixava veure una cara com una maduixa, voltada de roba blanca.

El faetó ja s'esperava. A les tres havia arrivat, i per tots els balcons hi havia gent, admirada de veure aquell cotxe que duia un cotxer am librea, guants, botons d'or, un barret de mitja copa, i un clavell vermell a l'orella.

Es varen despedir de la mare, que plorava d'alegria, van eixir i van pujar al faetó, els vuit convidats a dintre, i el senyor Ramon al *pescante.*

Conforme havien convingut, en comptes d'anar de dret a San Cugat, qu'era aon s'havia de batejar, volien aprofitar el gasto, i anirien a dar la volta. Primer passarien, segons tractes, de llarg a llarg del quartel: després pel passeig de San Joan; després pel carrer de la Princesa, Plaça de San Jaume, carrer del Bisbe, i en sent a la Plaça Nova, es ficarien pels carrerons, i cap a San Cugat, per allí aon poguessin.

Per devant del quartel van passar al trot; els dos cavalls eren valents: a dintre 'l cotxe ningú parlava, pero hi havia molta armonia, a fòra, el cotxer explicava al senyor Ramon les qualitats del bestià: pero al ser al devant del Rec, van fer la primera parada. Tot el carrer de la Princesa, el dels Assaonadors, fins al Born, era una espeçor de carros, de crits, de trasbalç, i de bullici. D'un magatzem plè de trenyines, en treien bales de cotò, les hi do-

naven una empenta, les apoiaven a n'el carro, i amb un salt les tiraven a sobre: al costat, a un altra botiga, anaven tirant pells de bou a terra, qu'aixecaven una polsina, que feia flaire de benzina i de bestia dissecada; més enllà, entraven drogues al fons d'una cova, i s'havia vessat una gran ampolla que feia un regueró de fum; més lluny es tiraven bacallans secs am les ganyes esteses i prempsades; aqui rodolaven botes, alli descarregaven jàssenes, amb un trerratremol de metralla, i per tot-arreu apuntaven, cridaven, escrivien, renegaven, i el soroll era tan fort, que dintre del faetó se sentia una remor com qui es posa un corn a l'orella.

Després d'un paro de mitja hora, quan tothom va haver descarregat, van poguer tirar endevant, fins a esser al carrer de Moncada, i alli, segona estació, pero aquet cop am parada i fonda. Entre un tren de carros que venien, i un'altra renglera que tornaven, varen deixar encastat el faetó a dintre un nùs de comerç, de bateig i de mercaderies, que no hi havia modo de desfer-lo.

Els de un costat, deien als altres que tiressin endevant; els de devant, reculaven; els de la dreta, empenyien; el cavall del carro de darrera, ficava el cap a n'el faetó, i posava el nas a la falda d'una de les tres Maries; els del faetó tenien el morro encastat a una bala de cotó; el municipal s'en havia anat per no te-

nir *controversia*: els de peu donaven ordres, els de dalt dels carros insultaven, tots cridaven, tot-hom manava; va començar el chor de renegs, i el cotxer del bateig en persona, sortint-li el carreter que duia a sota d'aquells guants verts i a dintre d'aquella librea, va renegar més que ningú, i fins va baixar del cotxe, desafiant a tot el carrer i a tot el comerç de Ribera.

Els de dins estaven serens. Els contrariava una mica aquell embrancament comercial, pero eren gent qu'es feien càrrec i sabien lo qu'és el trànzit. Si haguessin gosat, i no haguessin anat vestits de negre, fins haurien baixat a posar ordre i a ajudar a descarregar carros.

El senyor Ramon, donava concells, anant a la una amb el cotxer; la padrina li encarregava que sobretot no's comprometés; el senyor Josep Forment, callavá, i el padrí, el senyor Esteve, fins hi va deixar anar una sentencia:

—Primer es el comerç que 'l bateig—va dir.—La criatura te espera, i el gènero no entregat a temps, sufreix merma i averia.

Per fí, hi va haver un poc de moviment: Els carros van començar a caminar, i el cotxe entre 'l carro de cotó i un de petroli, va anar seguint amb els carros, i com qu'alli van trencar, varen haver de trencar amb l'ambulancia i fins arrivar a San Cugat, fets un *sandwich* de bateig, entre el cotó i el petroli.

—Aveiàm si descarregareu depreça—els va dir el carreter de darrera.

—Descarregarem si ens ve bé—va saltar el cotxer batismal,—i per evitar garrotades en un dia tan senyalat, van saltar tots depreça del cotxe, menos la senyora Pepa, la pobre! que la van tenir de baixar.

Ja a terra, van entrar l'infant al temple, això si, van entrar casi a les palpentes, perquè el temple estava a les fosques. A n'els altars no hi havia ciris, les parets semblaven de merino gris, i no més allà dalt de tot, per dos vidres verts i vermells, entrava una claror de torratge o de càmara fotogràfica, que marcava dugues cintes, a uns àngels que hi havia assseguts a la barana d'una cornisa i que no queien per això: perquè eren de fusta, i eren àngels.

El senyor Esteve topà amb un banc, i digué, malhumorat:

—Aon tenen el despatx a n'aquet dimoni de parroquia?

—Tenim d'anar a la sagristia—va respondre la llevadora.

Pero a la sagristia no hi eren, i el senyor Esteve va afegir: «La casa que a les hores de despatx no hi són, no pot anar bé de cap manera.»

—Ja vindràn, home;—li va contestar la padrina.

—És que tindrien d'estar *perennes,*—va respondre de nou el padrí.—No's tenen les por-

tes obertes per descontentar la parroquia. I nosaltres ho som de parroquia. A tots ens hi han batejat a la casa, i sinó, que mirin les llibretes. Si, senyor, que mirin les llibretes, i si no les volen mirar, jo las hi ensenyaré, aixis qu'arrivi, a n'aquet senyor vicari. Vull que sàpiga am qui se las heu, i que si's protesta una lletra, també's protesta una criatura.—Pero mentres volia protestar-la, sortí un capellà d'un altar seguit d'un escolanet, i s'en van anar cap a la pila.

Va ser un bateig ràpit i concís. Posar-li Estevet, Lluis i Pau; treure-li la gorra, tirar-li l'aigua, tornar-li a posar la gorra, i llegir quatre obligacions, va ser cosa d'un moment.

Ni la criatura va adonar-se'n.

—Per lo curt que ha estat el trovo car,—va dir el senyor Esteve, tot sortint.—Ens han fet un bateig de segona.

—Tots són iguals—va respondre la llevadora.—Amb els bateigs no hi ha diferencies.

—Que no hi ha diferencies, em gosa a dir?—va rependre el senyor Esteve:—preguntim'ho a mí, si n'hi han. Quan la criatura es de més *pago*, s'hi miren més, i s'hi entretenen. Hi posen més llatí, més aigua, i més beneida.

—Vaja, Esteve, no't descantellis,—li va dir la seva dòna,—anem a trovar el cotxe i deixa-ho corre.

El cotxe prou hi era a la porta, i els cavalls també, pero el cotxer... aon dimoni era el cotxer?

Van cridar-lo. Va tirar el senyor Ramon carrer amunt, i el senyor Esteve carrer avall; van donar veus a n'el veinat: van despertar un municipal que dormia, i saben ont era el cotxer...? era allí, en una cantonada, ajudant a aixecar un carro que se li havia encallat una roda.

Si no hagués sigut pel renegar i el clavell que duia a l'orella, no l'haurien pas conegut; s'havia tret l'uniforme i en mànegues de camisa estava forcejant la roda, i fins que 'l carro va arrencar no el varen poder arrencar a n'ell de la roda.

—Apa, cotxer, a casa i depreça, va dir la senyora Pepa.

—Si que han enllestit aviat, li va contestar el cotxer.—Encara no hi han posat mitg jornal.

—Deixa-t de jornals, i cap al cotxe,—li digué el padrí amb energia.

I tornant a pujar al cotxe en el mateix ordre de l'anada, van seguir el carrer de San Cugat, fins que sent al Portal Nou, van tornar a trovar un riu de comerç, i varen seguir la corrent.

Allí, era negoci de pells, de blanqueig i de tintoreria, lo qu'embussava els carrers. De dintre d'un soterrani en treien besties escor-

xades, que n'anaven rascant la pell; dels terrats penjaven troques de cotó, blanques, grogues, de color de blau de soldat, de color de negre de viuda, de colors virolats de valencià, gotejant per les fatxades i tenyint totes les aceres; per dintre de botigues negres se sentien dringar les encluses, a n'els patis serraven fustes; pels carrerons estrets, els cavalls, estirant els carros, relliscaven a l'humitat, i feien saltar espurnes de foc, i els magatzems es buidaven per omplir altres magatzems, ab un desfici que no parava.

Els homes del nostre bateig, se 'l miraven satisfets aquell moviment de vida. Anaven com peixos de globo a dintre del *faetón*, pero eren peixos que nadaven a dintre del seu element. Se sentien llenya d'aquell foc; roda d'aquell engranatge; corretja de transmissió, d'aquell trangol de comerç, i a sota el vestit de les festes hi duien la vanitat de dur un plansó a n'aquell barri, que si era no més que un esqueix, temps a venir seria un arbre d'aquell bosc de carros i gènero.

Tant és axís lo qu'els passava, que quan varen haver donat dugues voltes pel passeig de San Joan, i van veure que a n'el passeig no més hi havia gent solitaria: el *guarda-paseos* arropit, algún llegidor de noveles i dos o tres vells prenent el sol, al segón tom van dir al cotxer: — «A casa, que ja hi hem passat per aquí» —i tots es varen posar tristos.

Tan tristos, que ni van pendre 'l xacolata amb aquella franca alegria que 's té de pendre 'l xocolata, perquè siga xacolata. Ni varen parlar de comerç: es com dir que no van dir res. Ni van riure, com de costum; i no més al despedir-se, el senyor Esteve, el padrí, a l'entregar l'Estevet als braços de la seva mare, li va dir am tò solemnial:

«Roseta: Aquí tens l'Estevet batejat. Fesne un bon comerciant. Un que honri el nom de «La Puntual». Puja-l com es té de pujar. Serio, moderat, prudent, bon pagador i bon cobrador, i practic: sobre tot ben practic; que l'home es el que fa la casa, i la casa es el que fa l'home.

Per celebrá el naixament repinten l'establiment.

IV

REDOLÍ EN QUE S'EXPRESSA AMB ELS ETS I UTS LA REFORMA A «LA PUNTUAL», I AONT ES VEU L'INFLUENCIA QUE POT TENIR UN INFANT DE TRES MESOS A N'EL RAM DE LA «MERCERÍA».

Ja que l'Estevet havia vingut al món a continuar l'establiment fundat en 1830, mentres la mare el criaria, i es cuidaria de volcar-lo, mantenir-lo i fer-lo creixe, conforme

havia dit el padrí, corresponia a n'el pare el millorar-li la sort i preparar-li un pervindre sossegat, ben vist i conforme, amb ambicions mesurades, i prudenta perseverancia.

Per preparar-lo aquet pervindre, es va tenir concell de familia (alli no's movia una cadira que no's tingués concell de familia), i després de discutir am tota serenitat les contingencies de les coses, els perills del *giro*, i les peripecies del demà; després d'haver posat els punts i comes a n'els projectes presentats, i d'haver-hi dormit dos mesos, es va resoldre a cop calent de repintar la botiga.

De moment, el senyor Ramon, va enviar a cercar un home de cabells llarcs, de pipa, i de barret, a lo *Mosquetero*, i li va demanar un presupost. L'home va donar una mirada de director general, i va dir qu'el deixés fer a n'ell, que ja sabia lo qu'es feia. El senyor Ramon hi va estar conforme, després de regatejar. El mestre pintor va enviar una bastida, dos homes am dugues pipes més, un rengle d'olletes i un feix de regles. El senyor Ramon va demanar activitat, l'altre li va respondre que «molt be diu»; els artistes van començar el treball, i el senyor Ramon va començar a seure en una cadira de boga que va posar a devant de la botiga, al mateix costat del centinella.

Allò de l'activitat va ser una figura pictòrica. L'artista no és actiu com el botiguer; l'ar-

tista, quan pinta una porta, somia, te'ls seus ideals; i el botiguer te altra feina qu'entretenir-se amb ideals; i si el senyor Ramon duia preça, els pintors portaven calma. Ell que seiés, qu'ells ja anirien pintant, quan tinguessin inspiració. Volien fer una cosa ben feta, ben deixada, una pintura de durada qu'anés fins a l'altre noucents trenta. No més per posar la bastida ja hi varen passar dos jornals. (Ja veieu si tenien punt a deixar una cosa ben feta.) No més a rascar la pintura vella, cinc més. (Les capes d'una botiga que te dugues generacions de crostes i suors comercials, no's rasquen aixis com aixis.) No més a encendre les pipes, a n'els moments de contemplació, s'els en hi anaven dugues hores i dugues capces de mistos; a cantar *La Traviata*, una hora, i a pujar i a baixar del tablado, per veure l'efecte en perspectiva, les altres hores sobreres.

En veritat que quan van començar a tirar ratlles allò era una caligrafia. A les portes hi van fer un filet prim, que no més tindria el gruix d'un panillo, i tot a polç, que ni apropant-s'hi a tocar, s'en podria penetrar el secret; a l'aparador unes floretes, qu'eren una calcomania; a baix, un sòcol imitant marbre, que si l'haguessin posat de plà, s'hi hauria pogut jugar al dòmino; a dalt, un entrellaçat que arrivava a marejar, i del lletrero no'n diguem res. De «La Puntual», del *fundada,*

i de la fetxa de 1830, en baixaven unes ombres de gairell que rebien claror de cada banda, que ja no's podia demanar més: parlaven, eixien del quadro; eren tan naturals, i escupides, que a haver-hi hagut aucells al veinat, aixis com no més hi havia artillers i botiguers que no tenen ales, s'hi haurien anat a posar a sobre amb un gra de mill a la boca, i haurien quedat xasquejats. Les havia pintat el mateix amo: el del barret de mosqueter, qu'es veu qu'era un gran senyor que havia anat una mica a menos per reveços de fortuna, però que tenia unes mans de plata.

El senyor Ramon havia segut, es veritat; havia segut al naixer el dia, en ple sol, i al toc poetic d'oració; mai havia segut tant en sa vida; pero podia estar satisfet. El veinat el complimentava, li donaven copets a l'espatlla; li desitjaven molts anys de vida, per poguer «disfrutar semblant obra en companyia de la familia i de les persones de més agrado», i fins els soldats andalusos, amb aquell parlar *dicharachero* que Nostre Senyor els hi ha concedit, van tirar un requiebro a la pintura; i fins el taberner del costat, per felicitar al senyor Ramon li va portar un gotet de vi ranci alli, a la mateixa cadira.

I això que no havien acabat. S'havia fet l'exterior, que ja es fer, pero faltava l'interior; els prestatjes, els armaris, el taulell, les capces i capcetes, i tots aquells calaixets intims que

tenen els betes i fils. Es clà que no era un treball fi, ni decoratiu, ni compromés, com el que havien fet a la porta; pero si a dintre no hi havia dibuixos, lo qu'es de llistons i llistonets n'hi havia per matar-hi hores, i que n'hi van matar, es cosa segura. Com que treballaven a cobert, no tenien tanta preça; podien entretenir-s'hi i... s'hi van entretenir.

Per fi s'en van endur les olletes, les pipes, les bronges i els reglets: van deixar l'establiment fet una taça de pintura, i cantant el *Guillermo Tell*, els artistes s'en van anar. L'únic rastre que quedava a n'aquell temple de comerç, era la pintura fresca qu'embrutava a tots els qu'entraven. L'un s'enduia un troç de taulell a la cama del pantaló; un'altre un troç d'armari als farbalans de les fandilles, i tots el nas plè de trementina, pero com que tot s'asseca a n'aquet món, els colors es van pansir i es va poguer col·locar el gènero: capces, trencilles, cotons, gorres d'infant, lligacames, corvates, troques i panillos, i quan tot va ser col·locat, van anar arrivant els parents per fer-se càrrec de la mellora, i tots hi van anar dient la seva.

La senyora donya Felicia, l'avia paternal de l'Estevet, va dir a devant de la fatxada, qu'allò era un verdader *Eden*, i en sent dintre ho va tornar a dir.

A la pobre de la senyora Pepa, li va donar per la llàgrima. Va dir: «que no tenint salut,

no's disfrutava de res, i que primer que les botigues, i que les pintures al oli, i que les vanitats mundanals, era això: el tenir salut.»

Les tres Maries, al entrar, van fer tres xiscles a la una, com si'ls hi haguessin trepitxat tres potes.

La senyora del primer pis, encare que ho havia anat veient fer, va quedar tan admirada, que no va trovar paraula per dir.

El senyor Forment, lo de sempre: que inauguraven en «bon dia.»

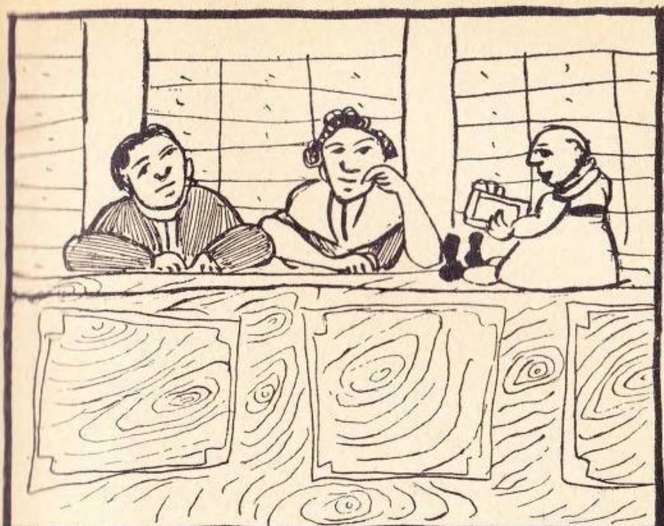
I en tocant al senyor Esteve, va dir lo de sempre i am torna: «Qu'en Ramon s'havia *alocat*», que «n'havia fet massa», qu'«el luxo pert a les families» i «qu'el crèdit es el tot de la casa, i am la casa's munta el crèdit, i que baixessin la criatura, perque li volia parlar.»

Va baixar la mare amb un farcell, que hi anava l'Estevet a dintre, i aixis qu'el va tenir al devant, el senyor Esteve li va dir: — Tens tres mesos; tens un trimestre de ser al món. D'avui a un any d'aquesta *fecha*, tindràs un any i tres mesos, i anant sumant els anys a n'el Haver, d'aqui vint anys seràs un home. Recorda-t allavores de lo qu'et dic, quan t'explicaràn lo que t'he dit. Recorda-t que jo, l'avi, el teu avi, que allavores serà al cel sia, et va fer baixar a la botiga com aquell qu'et porta a l'iglesia, a posar la primera pedra. Aqui ha de ser la teva iglesia per esperar l'al-

tra de l'altre món. Viu aquí, i treballa aquí; i economisa sobre tot aquí, que de dos i dos en venen quatre, i de quatre vuit i de vuit setze, i el multiplicar am mida i am modos, es lo que honra a n'el comerciant. Ja que'l teu pare ha fet el gasto, fes-li produir un interès que no sigui d'usurer, pero que no sigui d'hereu escampa. Ja ho sabs, i ja sé que no m'entens, i ja li direu lo que jo he dit, quan arrivi el moment de dir-li, perquè vosaltres ja m'enteneu.

Tan ho havien entès, i tan aquell sermó d'economia els havia tocat el cor, que quan va acabar tots ploraven.

L'Estevet té per juguetes les capses de fils y vetes.

V

PRIMERS PASSOS DE L'ESTEVET A LA BOTIGA.— BONS AUGURIS I BONES PLANETES.

Desd'aquell jorn endevant l'*esposa* del senyor Ramon, refeta del pas maternal, es va instalar a la botiga, i hi va instalar l'Estevet.

Li va instalar tant a l'Estevet, que ja mai més s'en havia de moure.

En vista de tenir familia, va determinar

pendre minyona; fins minyona va arrivar a pendre! El senyor Esteve tenia raô; s'havien esbogerrat. Pero per dir les coses tal com són, la minyona que van pendre, per lo tendre i per lo desnarida, casi no n'era de minyona. Era una noia de vuit anys, pobriçona, que havia quedat desamparada; qu'es deia Pepeta com totes; qu'era magre i curta de vista, i tan escardalenca i desganada, que am panis o am llevor de cànem, haurien pogut mantenir-la.

El senyor Ramon i l'*esposa*, en un altre concell de familia ja havien tirat els seus plans. La Pepeta, la minyona tendra, es cuidaria del pis, de rentar els plats, del silló del senyor Forment, de fregar l'armari de lluna, i de posar l'olla al foc; ell de les compres comercials, del ram d'administració, i de la teneduria; i ella, desde derrera del taulell, a vendre i a criar l'hereu de la casa, i si aixis no marxava la casa, el comerç era una mentida.

Tots conformes a n'aquet plan, la mestreça i dòna del senyor Ramon i mare de l'Estevet, es va instalar, com hem dit, a derrera del taulell; pero com qu'era tan grossa, semblava que n'hi havia dos de taulells. No es que mai, ni de soltera hagués sigut escanyolida; la Roseta del senyor Ramon, a més de moltes qualitats (el dò de no parlar gaire, el de ser amable am la parroquia, el de gastar poc oli i carbó), havia sigut groixuda am mida, pero

desde qu'havia tingut l'Estevet, semblava que hi tenia un orgull d'anar-se carregant de carns. Havia agafat posats de lloca.

És veritat que l'Estevet no en feia cabal d'aquells posats. Ell anava mamant i creixent. És veritat que creixia am cordura, pero no parava mai de creixer. Aquell color de maduixa que tenia al arrivar a n'el món, s'havia anat apagant, i ja no tenia cap color. A mida que s'anava formant, s'havia tornat d'un moreno gris, d'un rosa esfumat, i del color que's tornen les coses que no se sab quin color tenen.

L'Estevet anava creixent, pero no es despertava a la vida. Tenia sis mesos i continuava no plorant, i aquella falta de llàgrimes tenia corpresa a la familia. Tot lo més que feia era un gemec, un crit moderat, que no era qu'es planyés de res, sino avís de que tenia gana. En quant a riure, ni sospitar-ho, i d'això ningú en feia esment, perquè allí a «La Puntual» ja anava de pares a fills aquet empeltament de no riure. L'Estevet, sería serio; serio com els seus antepassats: Un noi formal i judiciós que continuaria la casa amb aquelles mires al credit, que tan recomenava el senyor Esteve.

Dos o tres detalls ben remarcables van acavar de refermar-ho. Un jorn, quan tenia vuit mesos, li van ensenyar una troca, i ell, qu'era tan serio per tot, li va agafar certa alegria, i es va tirar a sobre la troca. Un altre jorn,

quan complia un any, va veure obert el calaix dels quartos, i s'hi volia ficar a dintre, i el que encare no sab de parlar, i ja's daleix per les troques i els quartos, es clar com la llum del sol, qu'ha nascut exprés pel negoci.

Fòra d'això, no manifestava taleies, ni's distingia per res més. Li varen anar eixint les dents, mica més ensà o més enllà, allà aon li tenien de naixer, sense dolor ni alegria; va començar a dir alguna paraula i algun número (més números que paraules) i va aturar d'apendre-n més quan li va semblar que ja'n sabia prous pel gasto que havia de fer-ne; va començar a caminar el dia que va volguer anar a alguna banda; a menjar plats fondos de sopes, am l'alè ben determinat del que ja sab aon vol anar, i quan va saber caminar i menjar, va donar un tom per la botiga; un tom rancajant, això si, pero que pel camí que havia de fer, ja'n sabia prou, i fins de sobres.

Per lo demés, no feia cap nosa a ningú. Si no haguessin sabut qu'el tenien, ni s'haurien adonat que hi fos. Naturalment que l'estimaven, l'estimaven tots, l'estimaven tan per lo qu'era com per lo que representava, pero com que no havia donat motius que haguessin de posar l'amor a prova, l'estimaven sense adonar-se'n. Ell no havia tingut ni mal de ventre, ni la rosa, ni l'escarlatina, ni el *garrotillo,* ni havia passat cap nit de perill d'aquelles que fan vibrar les mares lo mateix que les fulles

seques; ell no tenia cap rialla, d'aquelles que alegren el cor i fan besar rient a les que ho senten. Ell no feia entremaliadures d'aquelles qu'el pare amenaça am l'enterniment a l'ànima. Ell no sabia que hi haguessin reis que passan una nit a l'any repartint ilusions i somnis: ell no sabia res de res; a n'ell no li passava mai res, i com que no li passava mai res, no posava els pares a prova d'enterniment ni d'afecció, i no posant-los a prova, els pares i l'avi, i fins els parents, si bé es de creure que l'estimaven, era un amor sense descloure-s. En comptes de veure-hi un plansó, feix de carn de color de rosa, teixit de llàgrimes i de rialles, s'el miraven com a un soci; un soci petit que al fer-se gran, arrivaria a continuar aquell ditxós 1830.

Si no l'haguessin mirat com a soci; si en comptes de creure-l una branca del seu arbre comercial, l'haguessin cregut un esqueix que podia florir a un altre hort, ai! el cor de pares es cor de pares, pero pot-ser l'haurien aborrit.

Pero no hi havia temor de que fos aixis. La seva planeta era clara. Totes les primeres tendencies, i totes les seves aficions quan va tenir de quatre a cinc anys, no passaven de la botiga. No arrivaven ni al quartel d'alli al devant. No més amb un capdell de fil s'entretenia hores i hores: el capdellava, el descapdellava, semblava que volgués contar les canes, com si ja pressentís l'importancia que tenia

això de les mides, i sempre'l tornava al seu lloc sense equivocar-se de capça. Am dugues dotzenes de botons, apilant-los, arrenglerant-los, i tornant-los a apilotar, hi jugava tota la tarde, i si'n perdia un, plegava i es quedava malhumorat; guardant els cartrons que sobraven de les capces i de les capcetes es donava feina dies i dies, com si ja tingués l'instint d'esdevenir col-leccionador. Si l'aborriment hagués de venir, de desviar-se-li les aficions de la fredor de la botiga, cercant el caliu a l'enllà, no podien pas aburrir-lo. La llum del carrer, el blau del cel, els arbres qu'es veien al lluny, el cant d'aucell dels infants, no semblava que anessin per ell. No estirava mai els bracets per agafar la lluna o el sol. Si'ls arrivava a estirar, era per agafar un rodet, marca Koats, del número vuitanta-quatre.

La casa, l'avi, el senyor Ramon, els antepassats, el 1830, la Puntualitat i el Crèdit, podien estar satisfets del noi qu'els havia sortit. Si tots plegats, simbols i persones haguessin fet un infant d'encàrrec, no haurien fet res tan perfecte. Silenci, discreció, economia, sequetat d'emocions, de tot lo que s'ha de tenir a la vida, per no tenir pena ni gloria, per no ser vist ni mal vist, per passar sense destorb, per allargar, i per no ser pobre, tenia aquella criatura. Seria «La Puntual», la mateixa «Puntual». El Menestral. La classe neutra.

Un dia, a sis anys, no més que a sis anys,

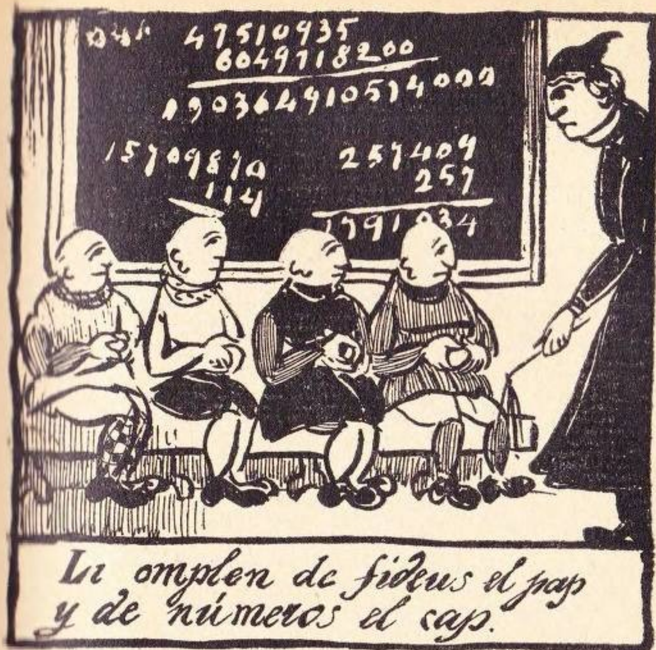
caballers! estava a darrera del taulell, i va despatxar un troç de beta, i al pagar-li els dos quartos, que valia, se'ls va mirar de cara i de creu per sapiguer si eren falsos.

Mai s'havia vist semblant prodigi!

L'avi que s'ho estava mirant, enternit, li va fer un petó.

Era'l primer petó que li feia.

Li omplen de fideus el pap y de números el cap.

VI

REDOLÍ D'ESTUDI.—DE LO QUE HI APREN L'ESTEVET.—DE LO QUE NO HI APREN, I DE LO QUE NO HI POT APENDRE.

Aquell dò, que d'una manera tan clara, tan corprenedora, i tan raonable, l'Estevet demostrava tenir pel comerç, no's podia deixar

perdre, a menos que l'avi, i els pares i tots plegats fossin bojos, i de bojos no n'eren tots plegats. Podien ser-ho tot menos bojos.

—«La planta que no's conreua—havia dit el senyor Esteve, deixant-se anar sense volguer pels viaranys de la poesia—la planta que no's conreua, no creix. La tomaquera necessita aigua: i tota mena de verdura necessita *abono*, i trevall. El comerciant que no sab de números es com una flor sense flaire, i si no donem a l'Estevet l'*abono* de coneixements que necessita tota persona qu'es vol dedicar a produir, serà això: serà una flor (lo de la flor li havia agradat), serà una flor de *merceria* que no arrivarà a donar llevor, i sense llevor, es moren les cases i els establiments van per terra.»

Tot aquet tirat de poesia, en boca del senyor Esteve, volia dir traduit en prosa, que l'Estevet havia d'anar a estudi.

Ai, si! Tenia d'anar a estudi! Per comerciant que l'home naixi, no's pot passar d'anar a estudi! Es el *fielato* moral per entrar en el comerç de la vida. Es l'enginy de pau més segur per fer la guerra a n'els altres homes! Es l'arma intel-lectual am que armen caballers als infants per fer-ne heroes o bandolers, segons el modo que s'en serveixin, i la criatura moderna, per betes i fils que naixi, ha de pendre una instrucció, si no vol perdre'ls fils i les betes.

El senyor Esteve en sabia un que no n'era gaire d'estudi: una casa d'instrucció pràctica, serena, metòdica i concisa; un estudi que no ensenyaven retòriques, ni fleuris, ni modos ni doctrines, sino tan fa tan, i multiplicat per tan dona tan; que no feien perdre'l temps am cabories, ni amb histories del passat, ni am planetes del pervindre, sino, mirem a avui i a demà i deixem-nos de demà-passat; que no omplien el cap dels infants am lletres posades de llarg, sino am números posats per alt, i ell mateix li va acompanyar.

Aquet estudi model, era a n'el carrer dels Flaçaders. Per entrar-hi s'havia de passar per un pati ple de gavies de totes mides, pero no eren gavies de rossinyols ni calandries, les que hi havia a n'aquell pati (els menestrals d'aquell carrer no hi estaven pas per canturies). Les gavies eren de viram: de conills i gallines en capella qu'esperaven torn per anar a plaça. Més endins, es passava un corredor fosc i s'entrava en una escala bruta, i a dalt hi havia dugues portes que donaven a un replà: a l'una hi havia un comerciant de formatges a l'engros, i a l'altra hi havia l'estudi, d'estudiants a la menuda.

Un cop dins, hi havia dugues sales, a més de les habitacions. La primera era la de rebre, la de deixar gorres i carteres, la de treure-s el fang de les sabates, i la de donar els *buenos días;* i la segona era la classe: quatre bancs,

els seus pupitres, una gran piçarra, com a únic quadro, i com a única claror, la que entrava d'una finestra que donava a sobre d'un pati, d'aont arrivava un soroll estrany: un soroll de font de diners que anava rajant acompaçada: un dring de plata que va caient, i un pampam, tot seguit, que semblava un cant tenebrós. Era la cançó de la Seca, la fàbrica de moneda, que treballava alli darrera.

Aquella cançó metàlica va agradar molt a n'el senyor Esteve. «L'infant que puja a n'aquet sò per força ha de tenir bones *ideas*, i l'estudi, que per altar hi col·loca la piçarra, per força ha de tenir bons principis»,—va dir l'avi a n'el Estevet, i va cridar al mestre desseguida.

El mestre, no era un mestre com casi tots. Era un mestre que no més n'era mig de mestre. A més d'educar criatures per fer-ne bons comerciants, ell havia arrivat a apendre, ensenyat-s'ho a n'ell mateix, que una cosa es ensenyar negoci i un'altra fer-ne pel seu compte, i qu'el que predica la doctrina no'n treu el suc del que la segueix, i havia repartit el temps entre'ls infants i la bolsa... Al dematí pujava minyons, i a la tarde jugava a l'alça. Si el paper anava amunt, guanyava les diferencies del pujar, i si'ls infants anaven amunt, per ell no n'hi havia de diferencia; aixis es que aquella piçarra servia més pels seus comptes que pera fer-hi comptar els deixebles.

Amb un mestre d'aquesta mena, aviat es va entendre el senyor Esteve.

—Senyor mestre,—li va dir després del saludo,—aqui li porto l'Estevet, i l'Estevet es el meu nét, per servir-lo. Ell vol ser comerciant, com el seu pare, com el seu avi, com el meu, com tots els de la nostra casa. No li ensenyi de moltes coses. No, senyor. Els que saben de masses coses es distreuen del negoci, i nosaltres no volem que's distregui. Per ara no's distreu per res. Sempre'l veurà fixo a n'els prestatges. Incúlqui-li bones ideies, i ja sab què vol dir bones ideies: mirar aon passen els quartos, i seguir-los, i aturar-los honradament, i després saber-los guardar, perquè no'ls aturin els altres. Que aprengui poc, sobretot...

—No tingui por, que no apendrà gaire.

—Qu'aprengui poc, com pot entendre, vull dir, que aprengui poc, pero que aprengui pràctic. Am les quatre regles en te prou, i qui diu les quatre regles, vull dir el sumar i el multiplicar, qu'el restar i el dividir, ja es un adorno, i es un luxo del que també podria passar-se'n.

—Vostè deu ser d'aquet barri, veritat?

—Per servir-lo. Soc de la Plassa del quartel. Fundador de «La Puntual».

—Ja ho sabia, o ja m'ho pensava. Tots els pares d'aquet barri venen per això: per les quatre regles. Estigui tranquil. Deixi el noi, que aqui no's distreurà per res. Tenim mon-

tat l'estudi d'un modo qu'encare que volgués no podria.

En vista de lo que li deia el mestre, el senyor Esteve va deixar el noi, i l'Estevet va entrar a classe.

Va entrar a classe, i a la classe ningú es va adonar de que hi entrés, no solsament per la prudencia que tenia l'Estevet, sino perquè dels cinquanta que hi havia a n'aquella mena de classe eren cinquanta Estevets més de la mateixa classe de classe. Tots tenien el mateix color, allí dins: un color de carn de bugada que l'ha aixugada el sol; de gènero descolorit; de saldo, d'infant-conserva; tots tenien els mateixos ulls: uns ulls de mitges parpelles que no els gosaven obrir a la vida per por de que la vida hi entrés; tots duien els mateixos cabells: uns cabells rapats com els quintos, i tots duien la mateixa roba: una brusa d'un blau cendra, d'un blau de mostruari, i uns pantalons del mateix blau, i una gorreta d'uniforme que uniformava una cosa: la fredor de la mitjania; la nivellació del ramadet i la tristor d'uns nois del hospici que gastessin pares i mares.

L'Estevet va començar a confegir. De la A a la B, i de la B a la Jota, no va parar fins a la Zeta, am perseverancia encongida. Hi havia lletres que les aprenia depreça. La Erre, la Ene, i les que's deien més sovint; n'hi havia que no hi podia entrar: les inútils, com la

Hache i la Ka; n'hi havia que les deia d'esma, les que tenien forma artística, pero unes més i altres menos, les va arrivar a apendre totes, i després a arrenglerar-les, i després a llegir poc a poc, i d'aquell poc a poc no va passar. Es va veure clarament que per anys i anys que llegis, no llegiria més depreça. Que havia arrivat a la fita.

Havia arrivat a la fita, i es veia qu'els altres companys hi havien arrivat lo mateix qu'ell. Mai les lletres eren més que lletres per tots aquells amics d'estudi. Eren signes per confegir, i un cop confegits, ja no sabien què deien. Llegien d'esma la doctrina per no saber que havien llegit; llegien una mica de Fleuri per oblidar-lo desseguida; llegien una llista de reis emmatzinats o assessinats, que tan els feia si morien com si continuaven vivint: unes regles d'urbanitat que no les havien de fer servir, i quatre noms de pobles geogràfics, que com que no hi havien d'anar, no es daven la pena de cercar-los. El senyor Esteve podia estar tranquil. El saber, a l'Estevet, no 'l destorbaria pel negoci.

Ademés que, en quant a la lletra, hi havia entrat, pero am mida. No és que fos desaplicat, l'Estevet. De desaplicat si que no ho era. Al contrari: complia i no faltava a l'hora, es fixava, tenia voluntat, pero estava vist que'l seu aire, era ni apoc apoc ni depreça. Era un rellotge, l'Estevet. Si li daven corda mar-

xava, i sino quedava parat. No havia fet mai cap topo, pero no faria mai bona lletra; no vessava tinta, pero no omplia cartipaços; no feia mai enfadar al mestre, pero no'l deixava mai satisfet; ni's reia d'ell, ni l'escoltava.

És veritat que tots feien lo mateix a n'aquella mena d'estudi: Ni escoltar ni esvalotar: ni distreure-s, ni estar per la feina. L'estudiar, per tots, era una càrrega; un castig que tenien de passar, com qui li empelten la vacuna o li cauen les dents, o les muda. Tots estaven resignats, pero motxos, com aquells gocets ensenyats, que quan tenen el plat a la boca no gosen remenar la cua, perquè prenen el saber per castig. Aprenien per cumplir; per sortir-ne d'una vegada, pero ells, que quan eren al carrer semblaven un vol d'orenetes, un cop tancats devant dels llibres, semblaven aucells mullats: guatlles tancades a una gavia donant picades als filferros per poguer trovar la sortida.

Com es veu, l'estudi era *pràctic*. *Pràctic* fins per l'Estevet, qu'en comptes de nervis i venes, semblava tenir betes i fils. *Pràctic* per morir-s'hi a dintre d'ensopiment i de nyonya.

No més algun dia a la setmana, quan el quatre per cent baixava, i el mestre havia perdut, i s'en anava a la piçarra, i hi feia treballar els deixebles, hi havia una mica de febre. Mentres rascaven amb el guix, i feien números i números arrenglerats de dalt a baix, al compaç del cant de la Seca, d'aquell pam-

pam, acompaçat, d'aquell dringar de la moneda, passava el Déu de la suma, i mestre i deixebles, miraven, i els ulls grisos d'aquells infants s'encenien copdiciosos i agafaven tons d'or i plata.

VII

Poesia del camp.—Paisatges i expansions. Armonies de la Natura.

Naturalment que al sortir d'estudi, d'aquell estudi encongit i pràctic, els infants tenien desig d'anar a correr. No tot han de ser piçarres a n'el món. Encare no'ls obrien la porta,

no necessitaven avisos, ni ordres, ni manaments per córrer escales avall, i volar, aquell planter de menestrals. Aquell carrer de Flaçaders el corrien de cap a cap, cridant a tot crit, com si'ls corressin al darrera ensenyant-los les beceroles. Volien aire, cel, claror de blau, i volien sobre tot verdor: una mica de paisatge que'ls tragués el tel de gris que se'ls havia posat a la vista, de tan mirar claraboies.

Això sí, el paisatge ont anaven a raure, es necessitava ser botiguer per pendre-se'l per paisatge. Eren els glacis el tal paisatge, els glacis de la Ciutadela. Era un prat sense arbres i amb herba curta, trepitjada, plana, prempsada i fins mastegada per remats de *matadero;* eren camps de solar, sense flors ni ganes de florir; eren camps de munició, de fusellament i guerra urbana. Aqui i allà, com a esbarjo, un rengle d'espitlleres rònegues plenes de bocins de pedraça; al costat, els fossos, clapejats d'esquerdots i ortigues, d'herba seca i d'aigua enllotada; a sobre, la cortina de muralles de color de terra de plom, am bardices fent reguerons i plantes regades amb el ranxo que sobrava de les cantines; pels recons, llaunes retallades, troços de cuiro, desferres i coses que no eren desferres; i per tot, aquelles ratlles llises remarcant la verdor a metres cubics, i com a figures a n'aquell fons, per alegrar la perspectiva, soldats de rengle fent l'exercici, gitanos esquilant goços, trinxeraires

ajeguts al sol, i dònes pobres pentinant-se voltades de criatures brutes.

No. Aquell *parque* militar casi no n'era de paisatge. Els infants hi anaven, i l'Estevet els seguia, perquè no'n tenien d'altre ont anar, pero no podia ser esbargiment, un lloc que'n fugien els aucells, i que les ordenances de la guerra no hi deixaven creixer els arbres ni hi estava permesa l'ombra.

Hi anaven, i en sent-hi corrien, i quan havien corregut, tornaven a correr, i corrien més en havent corregut, com si s'esmolessin les cames, pel temps que'ls tocaria seure o estar-se a darrera del taulell. De vegades n'hi havia un que cridava, i els altres no sabian per què i es posaven a cridar amb ell, i era un crit que rebotia enllà d'enllà de les muralles, com si ensaquessin la veu que després haurien de tancar esclaviçats per la prudencia. De vegades es pegaven ells amb ells, sense motiu, sense raons, com si volguessin repartir-se'ls cops que rebrien a casa al tornar al seu niu de prestatges, i molts cops feien pedrades contra altres infants, contra'l vent, contra'ls nuvols, contra tot, no més pel pler de tirar pedres i tornar les que rebien.

L'Estevet els seguia d'esma aquets jocs. Anava amb els seus companys, pero no sabia per què hi anava. No havia vingut al món ni per fer mal ni per fer bé. No més tenia dotze anys, i ja era prudent, ja era callat; encare no

havia pogut apendre ni de riure, ni de jugar, ni de tenir amics, ni enemics. Tot ho feia com els altres, pero tot ho feia a mig fer. Si'ls altres cridaven, ell feia chor, pero no més cridant a mitja veu; si tiraven pedres, també'n tirava, pero sense ganes de fer mal, i reculant si podien fer-n'hi. Si jugaven a bales i guanyava, plegava de jugar per no perdre, i quan perdia, per no perdre més. Si feia sol es posava a l'ombra, i si queien gotes se'n anava a casa.

I que ja en podia ser de lluny, i ja en podien fer de gresca'ls companys, i ja'l podia fer hermós el sol, i ja podia ser blava la claror, que'n sent l'hora d'anar-hi a casa, se'n hi anava a tall de rellotge, ni poc a poc ni depreça, a pas seguit, metòdic, acompaçat; recte com el caminar dels quintos.

Amb aquella *toma* de paisatge, que no més prenia'ls dijous, no n'hi haguera pas hagut per curar-se del mal de fret de la botiga, si l'Estevet no fos l'Estevet. Pero ni'ls arbres, ni les montanyes, ni les valls, ni'ls rius, ni les cascates, ni'ls cingles, no s'havien fet per l'Estevet, ni per tants Estevets de gavia que tanquen les grans ciutats.

Uns glacis eren ben bé'l fons del que ha de viure entre trencilles. Els glacis son les trencilles del paisatge, i si a l'Estevet l'haguessin dut a dalt del cim d'una montanya, i li haguessin ensenyat la plana, amb els seus fon-

dals de misteri, hauria tingut el vèrtig de lo ample, i hauria demanat la botiga amb els seus caixons i caixonets.

Déu devia fer el món per tot-hom, pero n'hi ha que voldrien ales per volar d'una banda a l'altra, i n'hi ha que si'n tinguessin les posarien a guany.

L'Estevet, ni ales, ni guany.

Era'l terme mig del viure.

El noy es tan comerciant que la casa va endevant.

VIII

POESIA ADMINISTRATIVA. — AONT ES TORNA A VEURE CLARAMENT QUE SEGUEIXEN PASSANT COSES QUE NO VALEN LA PENA DE SER CONTADES, PERO QU'AIXIS MATEIX LES CONTAREM PER LA FIDELITAT DE L'AUCA.

Per tardà que fos en apendre lo que li ensenyaven, l'Estevet, a copia de veure números i

més números, va succehir lo qu'havia de succehir: que va apendre les quatre regles.

Adéu, jocs: Adéu, glacis! Adéu, verdors: i adéusiau pedrades, aixis que les va saber.

Am les quatre ditxoses regles, i una lletra, ficsa i clara, i uns quants coneixements de torna, ja era hora d'entrar al taulell. Els taulells no tenen espera.

Havien passat catorze anys, desde'l dia senyalat que van repintar la botiga, i catorze anys menos tres mesos, de desde que van enviar l'Estevet al món, però alli no havia cambiat res. El senyor Esteve de tan en tan, com a avi, com a soci, com a fundador, i com a pràctic, continuava donant una mirada a la casa. El senyor Ramon, com a pare, continuava estant al *frente* de l'administració general; la seva dòna, la Roseta, posada a radera del taulell, no s'havia engreixat més, perquè la pell no's donava més; la senyora Pepa, la pobra!, seguia am tan poca salut com sempre, però més vividora que sempre; la dòna del senyor Esteve, envellint-se cada dia, però no acabant-se d'envellir mai; la senyora del primer pis, baixant i tornant a baixar, el senyor Forment a n'el seu lloc a les hores de silló; les tres Maries en comandita tan solteres com el primer dia, i d'hàbit crònic, com sempre, i la Pepeta anant creixent am la moderació de creixença que s'havia de creixe a n'aquella casa.

Aquet era l'inventari, en tocant al personal, qu'en quant al negoci, també havia anat creixent, i també am moderació. En gènero, en paper, en estalvis i en pagarés, tenien uns quants mils duros, sense'ls que tenia el senyor Esteve dintre'ls secrets de la caixa, que seguirien sent un secret fins el dia desgraciat que Nostre Senyor li destinés l'hora; tenien crèdit, tenien parroquia, i tenien l'arrencada; aquella empenta comercial, que fa que quan el negoci ja camina, continuaria caminant bé encare que no s'en cuidessin; aixis és que l'Estevet entrava de cara a «La Puntual» i se li presentava un pervindre, sense sotracs ni roderes si el seguia am perseverancia.

D'entrada en el maneig del negoci, es té de fer constar un fet capdal a n'aquella vida d'interior; un fet que marcava època en la vida de la casa; un acte qu'es van haver de tenir dos o tres concells de familia pera pendre una determinació: «La Puntual» es va suscriure al *Brusi*, prova clara i contundent de que l'Estevet, a l'entrar, portava ideies de progrés.

Lo primer que va fer el nou soci, va ser ferse càrrec dels llibres: del borrador i del llibre de caixa; desd'aquell dia endevant, no sols anaven bé de comptes, sino qu'es podien exposar a n'els *Amigos del País*, com a cosa ben deixada. Allò no eren llibres, eren estampes: un *macassar*, un brodat, una dècima: no s'ha fet cap quadro de cabells am les ratlles tan per-

filades, i els números tan avinguts, com a n'aquelles planes dels llibres. Després va donar un repaç a n'el gènero, i com que duia ideies de progrés, va volguer que l'aparador fos una exposició permanent. Mai s'ha vist més fantasia que la d'aquell aparador. Allí piràmides de mitjes, allí el Partenon fet de capdells, amb un botó a cada capdell, com si fos una petxina dintre una bauma de llana; allí rengles de cibelles formant l'escala de Jacob, amb una estrella de panillos que duia una cua de cotó que anava al cap de munt dels vidres, i allí un corn de l'abundancia, d'aont en vessaven ganxets, rodets, troques, gorres d'infant, mitjons, i sabates, i bitenes, tan ben combinats els colors, qu'arribaven a enlluernar. Era un aparador que podia exposar-se, sense que desmeresqués dels altres, en una exposició de un *Fomento*. Després de l'aparador, va apendre d'arreglar els prestatges: un lletreret a cada un amb el seu número i el seu batisme, el passaport i la cèdula, i per fi, i després dels prestatges, el tracte: el tracte que havia de tenir am les dones de la parroquia; una dotzena de frases que, encare que fossin sempre iguals, mai deixaven de fer efecte. A l'una un «Déu vos guart» am somris; a l'altra, una paraula, però ben dita; a les grosses, un «vostè s'ha amagrit»; a les baixes, allò de «en els pots xics hi ha la bona confitura»; a les viudes un «què s'hi farà», i a totes un ditxo escaient per

veure de fer-les badar i aprofitar el badament pera donar un pam menos de gènero.

El pare, l'avi, la mare, l'altra avia, fins el senyor Forment i les tres Maries, estaven esmaperduts, admirats, corpresos, de veure aquella prudencia, aquell tacte, aquella sumissió d'un xicot que, amb un any o am menos d'un any d'estar a radera'l taulell, ja era més tauleller que tot-hom. Ells, el senyor Ramon i el senyor Esteve, ja hi havien tingut *querencia* a no moure-s de l'obligació, però havien tingut els seus trenca-colls, quan tenien la seva edat; una vegada el senyor Esteve, a quinze anys, va passar dos nits a Vilafranca perquè era festa major, i un dia el senyor Ramon havia tingut la tentació de comprar-se una boquilla, que s'en havia fet catorze pessetes, qu'encare la tenia guardada; però l'Estevet, era un portento: ni tenia intencions de fumar, ni ganes de sortir, ni de córrer, ni cap d'aquelles expansions que perden a tans i tans joves.

La vida que feia aquell bordegàs, era de sant, d'un sant que s'hagués fet betes i fils. Es llevava, donava el bon dia encare qu'els altres dormissin, i obria l'aparador. Un cop obert, mirava a fòra; i sortia per aixeribirse; sis cops amunt i avall del quartel, i quan havia donat set voltes s'entornava a la botiga. Prenia xacolata, i al taulell; dinava, i altra vegada al taulell; sopava, i vinga el taulell, i no's

movia del taulell no més que per anar a veure'ls llibres.

El diumenge, a les vuit, a missa, a cumplir i a seguir l'exemple que li havien donat els seus pares; a les dotze, com sempre, a dinar; en havent dinat, a passeig: als glacis o als vols dels glacis, i si estava cansat de glacis, s'assentava a la botiga, mirava cap aquell quartel i anava comptant les finestres de tres a quatre vegades: les dugues primeres, pera comptar-les, i les altres dugues pera comprovar si li havien sortit bé'ls comptes.

I això cada dia, tot el mes, tot l'any, seguint les hores a les hores, am la puntualitat del rètol que duia l'establiment, i això als quinze anys, i als setze, i als disset, i al plè de la primavera; i això, en la edat que 'l cos esclata, i cada rialla és una flor; i això en les portes de la vida, quan les il·lusions són a un turó que l'ànima es daleix pera pujar-hi!

Si! Podien estar satisfets del noi! Allò no era un noi, era un sìmbol; tenia perseverancia, tenia moderació, tenia el dò d'estalviar, i el que en l'edat de robar pomes de l'arbre de les il·lusions, i rómpre-les am dents d'ivori, pensa en la poma pera la sed, és més que un jove, és un vell.

És que tal volta no n'hi ha de primavera, pels esclaus de la fortuna?

Segueix, i ho veuràs, si tens paciencia de seguir-me.

IX

VINT ANYS! — PRIMAVERA. — JOVENTUT.
IL-LUSIONS. — EL PRIMER PETÓ

L'Estevet va complir els vint anys! Si no's tractés de l'Estevet, no més amb això de dir vint anys! ja'l lector endevinaria que anem a parlar d'amor, d'esperances, de desitjos, de tot aquell esplet de visions que teixeix la joventut a n'el teler dels seus somnis.

A no parlar de l'Estevet, treuriem a n'aquet redolí, els domaços al balcó, i veuriem anar passant la processó d'il·lusions am totes les lluminaries. Passarien les nits de lluna, les caramelles, els cantaires, la flor que cau de la finestra i la mà que la cull i la besa; passarien ulls negres, ulls blaus, ulls de foc, repartint mirades roentes a cors que s'encendrien de rebre-les i voldrien morir rebent-les; passarien cors tremolosos, cors malalts, cors tristos, ferits d'una malaltia que no s'en voldrien curar; veuriem passar les nits de febre, d'angoixa, d'enlluernament; i com un llumet de somni, veuriem passar el primer bés, am tot de llavis vermells seguint-lo; pero ai! qu'els vint anys de l'Estevet eren vint anys de calendari, vint anys *fecha*, com els pagarés; vint anys de registre civil i d'administració econòmica.

Es clar que tenia sang a les venes, el nostre prudent Estevet; però les venes que prenen l'aigua d'aquella botiga-cisterna, acaben per criar la sang com un caldo de bany maria. És clar qu'en tenia *datos* de les trifulgues de l'amor; però per l'exemple qu'havia vist, sabia lo qu'era l'amor: el camí del matrimoni, com a societat d'home i dòna, pera pujar un establiment en Santa Unió, en Comandita. És clar també que sabia mirar-se-la amb ulls de joventut una dòna, però un cop se l'havia mirada, ja no li sabia què dir, perquè no més

havia après d'explotar-la i de despatxar-la, a la dòna, i el despaig no apropa les ànimes: un taulell per entre-mig separa encara més que un ninxo. És clar que sabia altres coses, però no sabia de res de lo que s'ha de saber als vint anys: de tirar flors; de dir tonteries; de dir paraules que semblen versos, de sentir dalit de cantar aixis que ve la primavera; de sentir-se batre'l pit al mirar-se a dins d'uns ulls negres. Aquelles tres canes de fusta'l separaven de la vida.

Un dia, aixis mateix, va tenir una hora distreta i el va passar aquell taulell.

Hi havia anat un esculptor, a comprar betes i trencilles, i com que feien un poc de bulto, l'Estevet havia dit que les hi durien a casa.

I això que no vivia lluny. Vivia allí al costat, l'esculptor. Vivia en una botiga tancada, aon s'hi veien entrar joves, marbre, fanc i dònes sospitoses, amb estranyesa del veinat, que no sabia què pensar-ne, de veure entrar a la mateixa hora aquella barreja de coses. A dintre s'hi sentien cants, guitarres, soroll de copes i de pisa, i en un barri de pau com aquell, aon tot-hom menjava a l'hora, i dormia a l'hora, i estimava i somniava a l'hora, aquell soroll fòra de temps, era una cosa extraordinaria.

Fins l'Estevet s'en havia adonat, d'aquella casa misteriosa, i l'atreia am prudencia, però l'atreia. Més de quatre cops, a la tarde, men-

tres feia el solitari am les finestres del quartel, s'havia distret i descomptat, mirant aquell jovent qu'entrava, sempre am la rialla a la boca, i el barret a sobre l'orella, i havia tingut tentacions de saber què dimoni feien, a n'aquella botiga de gatzara, i quina mena d'ofici podien exercir aquells homes, per fer-lo am tanta alegria, am tan marbre, am tantes dones i am tan dringar de copes i ampolles... i es per això qu'es va oferir a dur el gènero a l'esculptor, més per tafanejar la casa, que per ganes de complir. Era la primera vegada que la passió de sapiguer li va pessigollar l'ànima.

Va anar-hi, va trucar i va entrar.

A dintre, la primera sala li va semblar un cementiri. Pel mig, pels recons i pels prestatges, no's veien més que ploraneres, matrones al peu de la llosa, àngels am trompetes del judici i figures agenollades amb un drap mullat a la cara. No podia arrivar a compendre que fos una casa de broma.

—Entra'l paquet aqui dintre,—li van cridar d'un'altra sala.

Va entrar el paquet a l'altra sala, i allí ja no era un fossar.

No'n tenia res de fossar.

Al fons, entre una fumarola que pujava de les pipes, i una claror moradenca que baixava de la claraboia, hi havia una otomana molt llarga, amb una tauleta al devant, i en l'otomana uns quants joves, i aprop d'ells unes

quantes dones; i fins a la mitja claror li va semblar que n'hi havia una qu'estava sentada a la falda; no de l'otomana, sino d'un jove.

—Deixa'l paquet aqui sobre,—li va tornar a dir aquella veu.

I ell, res.

—Que no ho sents? Deixa estar el paquet.

Però l'Estevet no'l deixava. Allí, al bell mig de la sala hi havia una estàtua blanca, nua, amb els braços posats enlaire, am la cabellera extesa, amb el front coronat d'eura, amb els llavis tan vius i frescos, que semblaven pintats de rosa i amb una claror de boirina, que li donaven tan misteri, que el noi... estava clavat.

—Que t'agrada aquesta figura?—li va preguntar l'esculptor.

—Un servidor no hi entén, però... si senyor. M'agrada molt.

—Doncs soc jo!—va dir una noia de les que seien, am posat de vanitat còmica.

—Vostè es?—va dir ell, mirant-se-la.

—Si, soc jo! Va dir ella, alçant-se i anant aprop de l'Estevet.—Que trovas que no m'hi assemblo?

—No ho sé,—va dir ell; i quan va haver dit «no ho sé», la mirada li va anar de la nuesa de l'estàtua a la figura del model, i, al comprovar la semblança, que va cercar en lo ignorat, una regada de vergonya li va enrajolar tan la cara, que semblà que totes les venes,

qu'havien estat vint anys quietes, s'havien desbordat alhora.

La model, qu'estava feta a tractar gent indiferent, li va compendre la rojor, i li va dir:

—Qu'ets vergonyós?

Però l'Estevet no va contestar.

—Quants anys tens?

—No més ne ting vint.

—Tens vint anys, i ets vergonyós? Pobret! Pobre criatura! Vaja, vine, i fes-me un petó.

L'Estevet va estar a punt de caure. Va recular; va avançar, va cercar la porta d'eixida, i se li van cegar les cames, mentres allí al fons tot-hom reia, i la model saltava de joia, d'espantar un home no més per oferir-li un petó.

—Vaja, deixeu-lo estar, pobre noi,—va dir un amic de l'esculptor.—No vinguis a tentar menors.

—A vint anys encare hi ha menors?—va respondre una veu de dòna.

—Aveiam, digues,—va dir la model, agafant a l'Estevet pel braç, que forcejava per anarsen.—No has estimat mai a ningú?

—M'en vaig,—deia ell.

—Diga-m avans si has estimat,—li reprenia ella pera pertorbar-lo.

—Que m'en vaig,—va replicar.—A casa m'estàn esperant.

—I aont és a casa teva?

—Es aqui aprop. La mellor *mercería*, qu'en diuhen «La Puntual».

Al sentir això, tots van esclafir. Això de que hi hagués una casa qu'en diguessin «La Puntual», a n'aquell recó de desordre, va caure com una bomba. Es miraven l'Estevet com a un près desgraciat qu'arriva de complir vint anys d'una condemna botiguera; com a un seqüestrat comerciant; com a un esclau de nova mena; i al mateix temps que'ls feia riure, els hi va fer compassió.

—Ves, fill meu. Ves i no faltis, ja qu'ets de «La Puntual»,—li va dir un dels de l'otomana.

—Ves,—li va dir la model;—però avans et vull convidar. Té, pren una copeta am mi.

—Gracies.

—No hi ha de què! No tinguis por! La pots pendre, que no hi ha cap filtre.

—No, senyora. Moltes gracies.

—Alça, filla, que ja't diuen senyora,—va dir la sentada a la falda.

—Es dir que no vols beure am mi?—va rependre la model.

—No, senyora. Em faria mal.

—Que no n'has begut mai de licor?

—Mai! El vaig provar i no va agradar-me.

—Doncs vés! Vés en nom de Déu: El que te vint anys i no ha begut, ni estimat, ni vist... esculptura, que s'en vagi d'aquesta casa. Torna a «La Puntual», i recados.

I en havent-li dit la sentencia, van tornar a riure tots plegats; van tornar a encendre les pipes; i en quant a n'el nostre Estevet, no li van haver de dir res més. Quan se van girar ja era fòra.

Va arrivar a la botiga corrent, va entrar a enradera'l taulell; va sortir; va tornar a entrar-hi; va treure'ls llibres dels prestatges, els va tornar a posar al seu lloc, va remoure capces i més capces am l'admiració de la mare, que s'el mirava extranyada; va pujar, per fi, a l'entressol, i allí, a la sala de darrera, trovant la Pepeta espolsant, i sense dir-li una paraula ni dir-li «va per tu», ni avisar-la, li va fer un petó a la boca.

A baix demanaven capdells d'una mena qu'ell sabia'l preu, i va tenir de baixar.

Per ser aquell el primer petó, no s'hi havia entretingut gaire.

X

LES REFLEXIONS DEL SENYOR ESTEVE DECIDEIXEN A L'ESTEVET A ANAR A «VISTES» PERA ANAR A PASSAR EL MATRIMONI.

Aquell petó no va tenir conseqüencies. Se li havia escapat. Havia sigut un *lapsus*. Si no l'hagués trovada a n'ella, l'hauria fet a una porta. Havia estat un exaltament, una equivocació, i una equivocació tot-hom pot tenir-

la. Els més sabis s'equivoquen, i en coses de més trascendencia.

Ademés, que si ell havia près la Pepeta per l'estatua del esculptor, la Pepeta era major d'edat; molt més major d'edat qu'ell, i una noia a vintiset anys qu'es trova amb un petó pel camí, encare que siga a crema-dent, no n'hi ha per desesperar-se, quan el petó ve d'uns llavis joves, per Estevets i prudents que siguin.

El cas es qu'ella no's va planyer; ell no va dir res, i allò va ser un petó que passava i que per un etzar de la sort li havia caigut a la boca, i com que no s'en pert cap de petó, per sobtat que hagués sigut, va tenir la seva influencia.

Ella va pensar, inconcientment, que la que ha despertat una passió, també'n pot despertar d'altres, i li van agafar pretencions. Aixis com sempre anava deixada, am la roba penjim-penjam, i els cabells lligats amb un nus, desd'aquell moment va mudar-se,'s va pentinar, es va pulir, i fins un diumenge a la tarde's va posar un llaç a sobre'l monyo, i es va passejar a devant del quartel: i en quant a n'ell, va ser tot un altre: en comptes d'aquell posat tendre que havia tingut fins allavores, es va donar un aire reposat, d'experiencia, de previsió; un aire de desengany del que ja ha fet la joventut, i coneix els tranguls de la vida; del que havent sospesat el món, sab qu'el

món es una farça pera trair a n'els que no'l coneixen.

Aixis va passar tres anys més, fent creixer la casa, això sempre; portant els llibres millor que mai, i anant extenent el negoci, però sempre amb un posat d'home, que no li esqueia, però l'aborria; fins que un jorn, el senyor Esteve, que sabia per experiencia, qu'el que fa l'home es que vol ser-ne, va cridar l'Estevet apart; el va fer pujar a l'entressol, va tancar les portes, va seure al peu dels retrats; va fer seure a n'el seu fillol, i amb un tò solemnial, després de tossir, va dir-li:

—Escolta, Estevet. Escolta bé. Et vaig a parlar en nom dels teus pares, del meu, del que portes, i fins del que representes.

L'Estevet va abaixar el cap.

—El dia dos de setembre,—va continuar dient el senyor Esteve;—el dia dos de setembre vas complir vintitres anys. Has passat la quinta. Vam pagar. Vam pagar al comptat am bitllets de banc. Tens salut. Sabs les quatre regles. Estàs al *frente* de la botiga, que ja sabs que ha anat cap amunt: et cuides tan de tot, qu'el teu pare no's té de cuidar de res i la teva mare fins fa nosa, i estàs en una edat qu'el que vol ser home ha de pujar una familia, si vol ser home de conducta. No t'aconcellaré que t'enamoris, perquè això d'enamorar-se dóna molt gasto i poc pa. T'aconcellaré qu'et casis, això es: qu'et casis, a *plazo* curt,

amb una noia modoseta, filla de pares comerciants, bona feinera, econòmica, i que no tingui pardalets al cap: una noia de les pràctiques; això es: que lo mateix feineji a la cuina, que despatxi a la botiga; qu'et dugui una taça de caldo, avui per demà qu'estiguis malalt, i que t'ajudi a bé morir quan Nostre Senyor et *destini* l'hora.

L'Estevet anava aprovant i el senyor Esteve va anar seguint:

—El solter qu'està en una botiga de tan de trasbalç com la nostra, està voltat de trenca-colls, i dels trenca-colls ve la caiguda, i caient es pert la salut, i lo que val més que la salut, el crèdit i la nomenada. L'home solter es un terreno qu'encare's té d'edificar. L'home casat, si es ben casat, es una horta de regadiu que produeix el deu per cent, i va doblant els interessos amb els fills que dóna la finca. Resumint: ja sabs que t'aprecio; que t'he dat el nom; que t'he donat casa; que no'm faig vell perquè ja ho soc; i qu'et voldria veure casat. Pensa un moment lo qu'et dic, i contesta com contesta un home.

—Contesto,—va dir l'Estevet, que ja l'havia romiada de temps.—Contesto, que lo que vostè vulgui.

—Molt bé, Estevet,—va rependre'l senyor Esteve, am cara de satisfacció.—Veig que t'assembles als teus. I ja que t'assembles als teus, i ets pràctic, i aqui tots som pràctics,

parlem menos i anem al gra: i això del gra no ho dic per dir, perquè la qu'et tinc destinada es la filla d'un graner! Les teves cosines van parlar-me'n; m'he informat; ting bons informes comercials; sé que li donen cinc mil duros el dia que vagi al altar: i en quant a les prendes físiques, a tu't toca examinar-les, i'm sembla que t'agradarà. Es una mica magre, això no ho nego, però a les dones ben casades el matrimoni les engreixa, i si tan ben casades són, fins s'arriven a engreixar massa.

—Jo la voldria veure, padrí,—va atrevir-se a dir l'Estevet.

—Estàs en lo just,—va dir el padrí.—No solsament la tens de veure, sino que la tens de tractar. Al *fin* i *al cabo* am la dòna, s'hi ha de viure tota la vida, i per bons informes qu'es tinguin, sempre es bo haver-la coneguda, perquè no't donguin gat per llebra. Fes-te roba nova: veu-la, i diga-li lo que fa'l cas. Parla-li com li ha de parlar un jove que vol portar afecte; que vas per això i allò i allò altre; que si tal i que si qual, i quatre paraulas de carinyo, i en quant a lo dels capítols, ja'ns en cuidarem nosaltres.

Després d'aquesta sentada, l'Estevet es va comprar roba: un trajo de panyo negre; un barret de feltre negre, botines, roba interior i corvata. Quan la va tenir es va mudar: els pares van pujar a veure-l aixis que'l van te-

nir mudat: i entre content i concirós, s'en va anar a casa les Maries, qu'es aont havia de anar a *vistes*.

Pel camí, va volguer reflexionar. Li agradaria? Seria lletja? S'assemblaria a l'estatua? Si per cas no fes pera ell, podria desempellegar-se'n? Es tindria de declarar? No la trovaria declarada?... Però li feien tan mal les bòtes que va deixar les reflexions, i coixejant i com va poguer va arrivar a casa de les Maries.

La noia encare no hi era, i am tres somriures d'intel-ligencia, que volien dir: «Ah bona peça, ja cal que'ns estiguis agrait!», el van fer entrar a la sala de rebre.

La sala era una sala de virtut. A les parets quatre cromos representant quatre sants: Sant Roch, Santa Tecla, Sant Ciprià i Santa Margarida. En un escaparata de caoba, la Divina Pastora amb un remadet qu'els moltons eren de cotó; al costat una capella feta de paper de Bristol, que hi havia dos anys de mans; més enllà un Sant qu'havia estat bisbe i que devia ser Sant Agustí, i al mig de la sala un retrat, que no era cap Sant, però que ho semblava: era'l pare de les Maries (que al cel era), que devia haver estat retratat sense esperances de vida i que tenia una grogor de gloriós benaventurat que feia devoció de veure-l.

Assentat l'Estevet a n'el sofà, les tres Maries, totes alhora, li van anar parlant de la

noia amb una fruició de casadores. Es deia Tomaseta, la noia, segons li van anar explicant; tenia vintitres anys, sense treure-se'n; els mateixos anys que tenia ell, però'ls duia mellor qu'ell; era un pom de flors; una imatge que no més li faltava engreixar-se: escaienta, seria, despatxada, poc enraonadora, serena! Sabia treure'ls diners ni que fossin al banc d'Espanya, i sobretot tenia un dò: unes mans que allò no eren mans, allò eren culleres de plata, que lo mateix feien la bugada, que un brodat al *realce* d'aquells que volen tanta vista.

L'Estevet anava escoltant i feia una ganyota estranya, qu'elles creien d'aprovació, i era que li feien mal les botes, quan varen trucar a la porta.

Ja era allí. No podia ser més qu'ella, i ho va ser.

L'Estevet, al sentir-la, va alçar-se, ella va entrar am les mans a la falda, i tots dos drets i cara a cara; ell a devant del sofà, els braços penjant, el cap tort, i amb els ulls mig aclucats, i ella al llindar de la porta am dos ullets blaus d'un blau clar, posats en una cara pàlida, com dugues agulles de picar clavades sobre un coixí groc, es van donar una mirada que no's podia equivocar. La de l'Estevet volia dir: «Déu n'hi dó, de pitjors s'en crien», i la d'ella «ja t'he pres la mida. No ets tal com t'hauria volgut, però't trovo passador», i un cop vistos es

van dar la ma, i ja no's van tornar a mirar més. L'«avui fa bon temps»; el «ja cambiarà», «la calor», «el fret», el «vaia, vaia», el «tan mateix», el «si, si», el «com deiem» sense haver dit res, va ser tota la conversa que varen tenir en aquella entrevista.

Sort que les tres Maries, amb una veina despitada que va acompanyar a la Tomaseta, van enraonar, sense dir res, més de dugues hores de corda, i sort qu'ells podien escoltar, i podien anar dient, que «*bueno*», o si no, ni a n'els sants de la sala, ni a n'el difunt desauciat no'ls hi haurien donat gaire amoino.

Al anar-se'n, ell li va dir:

—Ens tornarem a veure... avans, veritat?

Aquet avans volia dir avans del dia del casament.

I ella va respondre:

—Quan a vosté li vindrà bé, Estevet.

—Demà qu'es festa i surto a la tarde,—li va dir ell arrencantse.

—Doncs demà,—va dir ella arrencada.

I es varen tornar a mirar pera donar-se un darrer repàs i no deixar-se cap detall.

Aixis qu'ella va ser a la porta, les cosines van preguntar-li:

—Què t'ha semblat l'Estevet?

—Pot ben anar,—va contestar ella.

—I a tu?—varen preguntar a n'ell, aixis que van tornar a la sala.

—No té cap tara,—va dir ell.

I amb aquesta bona impressió, ella s'en va tornar al graner i ell s'en va entornar a la botiga.

L'avi, els pares, el senyor Forment, la senyora del primer pis i la Pepeta l'esperaven a l'entressol.

Ell va arrivar fet una llàstima.

Li feien preguntes, i res. Corria cercant una cadira, es va assseure i va gemegar.

—Però què tens? Que ha anat malament?—li varen preguntar tots alhora.

—Les bòtes! Em fan mal les bòtes.

—Ja fan patir unes bòtes estretes!—va dir-hi'l senyor Ramon.

—Bé, però a n'ella com la troves? Com? T'ha agradat?—digué'l senyor Esteve.

—Ella,—va dir ell, respirant després d'haverse descalçat,—la trovo magra, però escaiguda.

Escaiguda! Això d'haver dit escaiguda, en boca de l'Estevet, era una declaració.

Mai s'havia allargat tan.

Es veu que serien feliços.

Es declara aixi com cal al jardi del General.

XI

L'IDILI DE L'ESTEVET

L'Estevet, aquell vespre, aixis qu'es va ficar al llit va pensar qu'el pas qu'havia donat era molt serio, i que convenia no dormir-se desseguida i reflexionar-ho una mica. Ademés tenia de declarar-se. Sempre havia sentit a dir qu'els qu'es tenen de casar es declaren, i ell no volia ser menos, i fer les coses com han de fer-se.

Aixis és que va pensar una declaració, i un' altra, i un'altra, i com que no'n trovava cap de prou perfecta, ho va deixar per l'endemà i va quedar-se dormit. Havia tardat a dormir un quart més qu'els altres dies.

L'endemà, va fer el seu fet; va obrir; va despatxar, va dinar, i aixis que va creure que ja era hora, es va tornar a posar aquell trajo negre, i s'en va anar a casa les Maries. Això sí, es va posar el calçat vell.

Pera poder-se declarar bé, no volia anar encongit.

La Tomaseta ja s'esperava, i al entrar i al donar-li el «buenas tardes», ja les hi va donar am més franquesa; ja se la va mirar més fit a fit; ja no la va trovar tan magra, i fins es va atrevir a dir-li «maca», i ella a contestar: que «moltes gracies» i ell que «no hi havia de què».

Les tres Maries en comandita, havien tingut una pensada. Ja que feia tan bona tarde, i eren tots plegats, i havien de parlar d'alegries, en comptes de passar la tarde en mig d'aquelles parets, podien sortir una estona, i anar «al Jardí del General», que era un jardí que semblava exprés pera dir-se coses a l'orella els que tinguessin coses pera dir-se: qu'elles, ai!, am lo del hàbit, ja no tenien res que dir a n'aquesta vall de llàgrimes.

La pensada va semblar bona, i elles tres al mig i un a cada banda, s'en van anar cap al Jardí.

S'hi entrava per una porta de ferro, al «Jardí del general», i, ja avans de passar la porta, la verdor, el remor d'aigua i una gran flaire de llessamins aconhortava l'esperit i li donava un bany de dolcesa. A dintre, van passar per un caminet, arenat am pedres petites i clapejat de petxines blanques, am rengles de boix retallats i enmarcant toies de flors. Als costats pujaven les soques, i a sobre penjaven les branques, i per sota una nau de verdor, íntima, misteriosa i florida, va anar passant la parella, seguida de les tres Maries.

Les Maries havien deixat avançar a n'els dos enamorats pera que fessin el seu fet, i quan l'Estevet fou sol amb ella va creure qu'era el moment, que tenia de dir alguna cosa, per senzilla i prudent que fos; però no va trobar res per dir. Si hagués estat a radera el taulell, allí rai, en tenia un rengle de converses per engegar; el taulell era com una trona que li deslligava la llengua, però de parlar a sota de la verdor, com no n'havia après, no'n sabia.

Al cap d'un ratet de caminar per sobre una catifa d'or qu'havien fet les fulles mortes, s'ho va fer venir bé, i va dir:

—Tan mateix, sembla que ja cauen les fulles.

—Cada any cauen,—va contestar ella, i van continuar caminant.

Realment, n'havien caigut moltes de fulles. N'havien caigut a braçats, a voliors, a pluja.

Totes les d'aquell jardí i totes les del Passeig de Sant Joan s'hi havien arreserat, com cercant aquell fossar que no era trepitjat dels carros, i aon s'hi parlava a mitja veu, i aont els enamorats hi sospiraven. N'hi havia de grogues, de morades, de verdoses que no havien acabat de morir, de color d'aram, de color de foc, de color de núvols a la posta; n'hi havia d'exteses a terra, com mans obertes en la sorra, d'arropides sota els boixos, d'arraulides, de tremoloses, de febles a dalt de les branques, que rodaven despedint-se i queien silenciosament, i el camí n'era tan plè, que cruixien sota els peus de les Maries i els promesos.

L'Estevet, tornant a les fulles, que ja l'havien tret d'apuro un cop, va dir, arreconantne algunes:

—Quin jardí més mal endreçat.

—Es veu que'l cuiden homes,—va dir ella.

—Li agradaria tenir un jardí?—li va insinuar ell, atrevint-se.

—Un jardí, no,—li va rependre ella.—M'agradaria tenir una finca, am verdura, fruiterar, safreig, aigua viva i força viram.

—Doncs amb el temps la tindrà,—va dir ell, i li va semblar qu'havia dit tan, qu'es va tornar roig com una dalia.

Ella el va mirar: van seguir, i van arribar a una glorieta, aont hi feia un'ombra encantada. A dalt, els xiprés, retallats, feien una nau

de capella, d'aon ne sortien flors blaves, d'entre la negror de les branques. Al voltant, recolzats sobre la murtra, hi havien uns banquets de marbre, clapejats de taques verdoses i de clarianes de sol, i al mig, d'una fonteta rodona, com una taça de molsa, en brollava un rajolí d'aigua, prim, arc-irisat com un vidre, que cantava, al caure a la taça, una cançó d'alegria, que l'aigua, allunyant-se fent rodones, l'anava a cantar a n'els lliris que hi havia sobre la barana.

—Que seiem a n'aquet pedriç?—va insinuar l'Estevet, corprès, pot-ser a dintre de tot, per aquella cançó de l'aigua.

—Es molt fúnebre aquí,—va dir ella, que no estava per cançons.—Aném més enllà, que hi ha les oques, i els hi podrèm donar un troç de llonguet. Jo sempre que ving aquí, porto llonguet.

Van seguir el seu parer i el seu camí, i quan van ser aprop d'un safreig van trobar, a més de les oques, una font i una barraca de fusta, aont hi venien aigua i anís.

L'Estevet en va comprar dugues paperines de les mellors, que li van costar dos quartos, i va obsequiar a les senyores.

Al donar-ne a la Tomaseta, li va venir l'intenció de posar-li un anís als llavis, però ho cregué massa atreviment, per un promès interí qu'encare no s'havia declarat, i, cambiant d'intenció, va tirar el gra d'anís a l'oca.

L'oca s'el va mirar amb un ull, el gra d'anís, va torçar el coll, i no el va volguer.

—No són llamineres les oques,—va saltar la Tomaseta.

—I vostè que n'és, Tomaseta?—va dir ell am tò carinyós.

—No m'hi han criat,—va dir ella.—A casa, escudella i carn d'olla.

—Lo mateix que menjèm nosaltres,—va respondre l'Estevet.

—I nosaltres,—van dir les Maries.

—I lo que menjarèm quan siguèm casats,—va estar a punt d'escapar-li a n'el prudent Estevet, pero va creure-s qu'alló seria declarar-se fòra de regle i que l'ocasió no era bòna: primera, perquè les tres Maries paraven tres parells d'orelles, i ell volia parlar a soles, i després que l'amor amb oca li va semblar que no lligava.

Pero, vaja; no podia esperar més. Començava a caure la tarde, aviat s'haurien de despedir, i ell tenia de parlar. Si no arribava a parlar, a més d'haver perdut el temps, l'avi li diria que era un totxo, i tindria raó de dir-li. Aixis és, que fòra escrúpols: en sent en un recó d'arbres que veia en el fons del jardí, li diria lo que feia el cas, que per això havia vingut, i si no ho deia, no cumplia. Van tirar el mig llonguet a l'aigua; van tornar a seguir camins de boixos, i van arribar a sota els arbres, aont havia de dir-li «lo que feia el cas».

I qu'el lloc no podia ser més triat pera dir lo que feia el cas. Ombra, frescor, remoreig d'aigua corrent, aucells que venien a ajocar-se xerrotejant en les branques, flaira de flors i d'herba humida, claror misteriosa entrant pels arbres de les darreres guspires del sol que s'en anava a la posta: fins un *Cupido* abrigat d'eura; fins un banc; fins enredaderes que feien toldo a n'el banc, i fins un desmai mullant el ròssec a sobre un brollador de perles. Si allí no deia «lo que feia el cas», es que no havia nascut poeta.

Com es veu, si que hi havia nascut de poeta, perquè encare no van ser al banc va pendre la paraula i va dir:

—Escolti, Tomaseta,—va dir.—Vostè i jo tenim de parlar, i ja ho sab vostè que tenim de parlar.

—Digui,—contestà ella, abaixant els ulls.

—Tenim de parlar, i parlarém, però no ho dirém tot en un dia, perquè ja'ns vagarà més endevant de tenir les nostres converses,—va dir ell.

—Aixis ho crec,—va respondre ella.

Aquet *aixis ho crec*, era tan clar, que casi no havien de dir res més. Tot lo demés era retòrica. Però ja sia l'encis del lloc, o el caliu d'estar a vora d'ella, o de que estava enamorat, va volguer fantasiar i va seguir am més o menos poesia:

—Jo, ja sab que soc botiguer,—digué se-

guint poeticament.—No crec que mai ningú puga dir que he faltat a l'obligació. Si ho han dit, no han dit la veritat.

Ella:—No ho he sentit dir mai a ningú.

Ell:—Ni jo tampoc, pero era un parlar. Jo m'he pujat a n'el negoci, i ting voluntat a n'el negoci. Primer es el negoci que tot pel que vol montar una familia. No ho creu aixis, Tomaseta?

Ella:—Soc del mateix parer de vostè.

Ell:—Doncs com anavem dient, avui per demà que jo'm casi, com que no tindré més qu'el negoci,'m portaré bé amb el negoci i em portaré be am la dòna, qu'estimaré tan com el negoci... Jo no ting experiencia, perq tampoc soc un esvalotat.

Ella:—No.

Ell:—I no's fii mai, Tomaseta, dels joves massa prudents i que no l'haijin correguda. Jo l'he correguda, però am mida, com ha de corre el que vol corre. Jo seré un casat am mida, un pare de familia am mida, i tot lo meu serà am mida.

Ella:—Estevet. Vol que li digui una cosa?

Ell:—Digui.

Ella:—Qu'el seu modo de pensar es tan del modo que jo penso, que quan parla vostè, parlo jo. M'havien donat bons informes i veig que no m'havien enganyat. La noia qu'es casi am vostè viurà a dintre un bany maria.

Ell:—Doncs... doncs quan vulgui, ens en

podèm anar. Ja he dit lo que no gosava dir-li, i no tenim de parlar de res més.

—Aném,—va dir ella, aixecant-se i donant una mirada a n'ell, que volia dir moltes coses.

—Anems-en,—va dir ell, tornant-li també amb el mirar tot lo que no li havia dit.

Aneus-en en nom de Déu: hauria cridat el *Cupido*, si no hagués sigut de pedra marbre. I això qu'aquell pobre *Cupido* ja estava avesat a sentir-ne de converses com aquelles a n'aquell recó tan hermós, freqüentat per homes tan *pràctics*.

La nit entrava poc a poc i am la entrada de la nit vibraven les branques dels arbres pera treure-s les fulles mortes i fer lloc a n'els aucells, qu'arrivaven de tot arreu, mentres de un a un, o de dos en dos, anaven eixint els Estevets.

Cupido es quedava amb els aucells, i no's podia planyer del cambi.

—Què tal?—van dir les Maries, quan van quedar am l'Estevet.—Què tal. Ja t'has declarat?

—He dit lo que feia el cas. Tot lo que falta per dir, ja ho dirà l'avi a n'el pare d'ella.

—Parles molt bé,—van dir les Maries.—Els qu'esteu enamorats no podeu tractar com ha de tractar-se. L'enamorament es cego.

XII

AON VEURÁ EL LECTOR QUE SEGUEIXI, COM VAN DUR L'ESTEVET A CASAR, COM VA DAR EL SÍ, COM VAN BENEIR-LO, COM VAN DINAR, I COM VA ENTRAR EN EL SANT MATRIMONI.

Realment el senyor Esteve, am convinencia amb el graner viudo, van acabar de convenir tots els detalls que faltaven pera que els nois

prenguessin l'estat que es l'estat natural del home.

L'Estevet tindria el seu capital lliure a la societat de «La Puntual»; la noia duria els cinc mil duros, qu'entrarien a la Casa; vendrien *mercería* a l'engròs; aixampla rien la botiga, llogant la botiga del costat, aon viuria la parella, fent un joc de portes mitgeres, desde aont es podria passar de la botiga vella a la sucursal, de la sucursal al pis dels nois, del pis dels nois al pis dels pares, i del dels pares a la botiga, donant les voltes qu'es volguessin si tenien dalit de voltar, o quedant-se cada hu a casa seva, si no tenien voltera.

El casament es faria al cap d'un mes. Desde el moment qu'estaven entesos, les coses que s'han de fer, fer-les. El graner no volia entorpiments. També era pràctic el graner. Es farien depreça les robes, i no s'en farien gaires de robes, perquè si la noia ara era magra, havia fet pensament d'engreixar-se, i el dia qu'estigués grassa com correspon a una casada, tot es aixamplar camises i posar afegits a les enagües. El noi es faria un jaqué negre del mellor panyo que hi hagués: perquè una prenda aixis, quan es bona, no sols serveix per pendre estat, sino qu'és prenda de tota la vida. Un cop els tindrien casats, anirien a fer un bon dinar: allò que s'en diu un bon dinar: no més que sis plats, pero espeços; després els enjegarien al tren, i que anessin a Montserrat

a passar dos o tres dies am les seves nits corresponents, i després... després que fossin feliços: que si es congeniaven els genis, i es tenien els miraments i les consideracions degudes, i si no estiraven les cordes, i el negoci anava endevant, i Déu els dava fills am *coto* i gana natural, i avinença a les ideies, ho serien molts anys de feliços.

Amb això, ja tot arreglat, van posar la peça al teler. Vinguen amonestacions, i a casar-se, quan estessin ben amonestats.

El capellà ja estava avisat. Faria un casament senzillet, però que no hi faltés cap requisit. Els convidats ja estaven triats. Els de sempre per part de mascle, i per part de la granera tot gent de suposició, i bons informes, i de firma acreditada a la plaça comercial. Els testimonis ja estaven a punt: El senyor Esteve i el graner, van cercar quatre testimonis que no fossin cap pelacanyes; quatre homes de pes, quatre persones escullides d'aquelles que omplen en una casa, i fan goig en una iglesia. De part de l'Estevet, el senyor Forment, i un regidor amic del senyor Esteve; i del bando de la Tomaseta, un gran comerciant de *cereals*, dels que fan pujar el blat quan compren, i un veterano de debò, lliberal en tot menos en fer gasto, que duia un retrat de Riego a dintre d'un medalló, i com que tenia un uniforme, am sabre, morrió i xarrateres, que se li arnava si no el treia, anava a n'els

actes oficials quan els actes eren honrosos per les insignies que portava.

Ara, en quan a l'Estevet, estava tan fresc i sossegat, que semblava que no era ell el que's tenia de casar. Atrafegat am les obres, no tenia temps de pensar en el pas que l'esperava. Quan hi ha feina en una casa, l'home qu'és com té de ser no té temps d'encaparrar-se en matrimonis ni tonteries, qu'el trevall és una obligació, i el casar-se una devoció, i primer és una cosa que l'altre. L'avi li havia dit i tenia raô de dir-li: — «Estevet—li havia dit —que l'escriure matrimonial no et fassi perdre el llegir. Pensa en lo que vas a fer, pero pensa també en lo que estàs fent. La dòna la tens segura i la clientela es capritxosa»,—y ell, que ja de natural no era donat a emocionar-se, esperava el dia senyalat, sense un sotrac a la sang i amb els nirvis ni forts ni fluixos.

Ademés que no hi havia motius de capficar-se lo més *mínim*, per anar a donar aquell pas que tots el tenim de donar. Es casava a gust, qué dimoni! el casaven a gust de tots plegats, ella hi venia bé; els pares de dreta i esquerra, igualment hi venien bé; a n'ell més aviat li agradava, i doncs per què amohinar-se! Es diferent qu'hagués sigut un casament de passió, d'aquells que'ls sentits s'exalten i es van a casar a l'abordatge; pero si un casament calculat, com s'havia calculat el seu, am totes les mides preses, am totes les sumes ti-

rades, amb els llibres clars i conformes, i l'***Haber*** i el *Debe* nivellat, arribava a anar malament, n'hi havia pera perdre la fe en el sant Nus, en els padrins, en els testimonis, i en l'epístola.

No: podia estar serè, i hi estava, perquè hi havia motius d'estar-hi. Podia dormir tranquil i hi dormia, perquè no sabia dormir d'altre modo. Podia tenir fè en el pervindre, i n'hi tenia, perquè el pervindre en tenia en ell. Tot estava previst, meditat, midat, pamat, mesurat; podia anar-se a casar sense tremolar-li el polç, i amb un somrís a n'els llabis, i podia mirar la gent am tota la tranquilitat del qui mal no fa mal no pensa... i aixis hi aniria en sent hora.

I no va tardar a ser-ho d'hora. Havia passat un mes, més depreça i més volant que quan s'han de pagar factures. S'havien acabat les obres, i el sastre havia dut la roba, quan un vespre, oh vespre solemnial!, mentres estava tirant ratlles a n'els fulls del *Inventari*, va arribar el senyor Esteve, i li va dir:

—Noi: Em penso que ja et recordes que demà es el senyalat, qu'es té de cumplir la sentencia. Es la darrera nit que dorms sol, i com que ja sabs que jo ting taleia de guiar-te i de aconsellar-te, et vull fer quatre reflexions. Demà, quan t'hajin beneit, ja t'en donaràn de concells, però t'els donaràn en llatí, i els concells en llatí s'esbraven. Jo t'els donaré en català, i

aixis ens entendrem tots dos. Demà entrarà una dòna, que serà la teva dòna, a les interioritats de la casa, i com qu'això de la dòna es cosa per tota la vida, et vull dar concells de durada. Escolta, doncs, i ves apuntant. A la que serà la teva esposa, tracta-la sempre am miraments, pero fes sempre lo qu'a tu et sembli. Escolta també, am miraments, la meitat de tot lo qu'et digui, i de tan en tan fes lo qu'et digui, pero triant bé de la barreja de tot lo que t'haurà anat dient, perquè per dònes que siguin hi ha cops que n'encerten alguna. Tingues tu la clau de la caixa i deixa-li tenir la del rebost. Cuida-t tu mateix de comprar i ensenyar-li a n'ella de vendre, que de comprar elles ja en saben prou i de vendre té d'ensenyar-se-ls-en. Mana. Mana sempre. Si tens raó, mana am bons modos, i si no en tens mana cridant, perquè aixis semblarà qu'en tinguis. I per acabar aquet sermó, et daré el darrer concell. Pensa sempre qu'ets més fort qu'ella, i lo que no fassi a les bones, am tots aquells miraments que t'he dit al començar, la... ajudes a fer-ho a les males. Ara ja ho sabs. Demà a casar-te.

L'endemà, com els demés dies, l'Estevet va obrir les portes, va despatxar i va estar a radera el taulell; i fins que van venir els convidats no es va anar a posar el vestit de panyo.

La senyora del primer pis, la senyora Pepa,

el senyor Forment, el senyor Ramon, la senyora Roseta, la seva mare, els regidors i les tres Maries comandita, van arribar tots tan mudats, tan polits, i tan am roba bona, que quan van ser a l'entressol, hi hagué una flaira de càmfora, que si no fos que no en gastaven, qualsevol hauria cregut qu'havien espolsat les catifes.

El faetó va arribar, i tenia un color tan sofert, tan *ténue* i tan aigualit el faetó que va arribar, que sino que ja devia ser mort, pobret, semblava el mateix del bateig, amb els mateixos cavalls, el mateix cotxer, la mateixa librea, i fins amb el clavell a l'orella, i pujant-hi tota la torna, i pujant a un altre cotxe l'Estevet i els testimonis, van arrencar vers Sant Cugat, passant per aquell trasbalç de carros, qu'eren la joia d'aquell barri.

En sent al devant de l'iglesia, van baixar com van poguer a la pobre senyora Pepa: van entrar a la sagristia, i al cap de un quart d'esperar, van arrivar els del bando contrari: el graner, el dels *cereals*, el *veterano*, dos comerciants, dugues amigues i un infant; hi van arribar tan mudats, tan negres, tan encamforats, tan encongits, i tan rectes, com els del ram de *mercería*, però duent la nuvia al devant, amb un pom de tarongina al front com una bandera blanca.

L'Estevet, axís que la va veure, li anava a estrenyer la mà, com s'acostuma a n'aquets

trànzits, pero com qu'ella duia guants, i ell portava totes dugues mans nues, i li entresuaven una mica, va tenir por d'embrutar-los-hi, i li va estrenyer el cap dels dits.

Va entrar el capellà... i a casar-se.

Li va posar l'anell, i ella el va pendre.

Van preguntar a l'Estevet si volia per muller a n'ella, i tot allò qu'es diu per casar, i ell va respondre amb un sí propi d'ell i propi del cas; un sí ni molt baix ni molt alt, un sí bemol, un mig sí; un sí que per haver de durar tan, tenia molt poca resistencia.

Li van preguntar lo mateix a n'ella, i el seu de sí ja va ser més clar. Es veia ben clarament que tenia ganes de dir-lo, perquè després d'haver-lo dit va fer un sospir que volia dir: «M'ha costat de treure-l, pero ja l'he tret».

Ja eren casats! Alabat sia Déu! Alabat sia el senyor Esteve! Déu, per haver-ho consentit, i el senyor Esteve, practicat. Ningú va plorar, com se plora en aquets casos, i es que no hi havia de què plorar. Si la pobra senyora Pepa va deixar anar algun gemec, era que ja estava avesada al gemec, pero tot-hom estava content, fins l'Estevet, que era el casat. «No eren moments d'enterniment,—havia dit el senyor Esteve.—Les llàgrimes s'han de guardar per quan hi ha un *revés* de fortuna, i avui no n'hi ha cap de revés. Aquí no s'han unit dugues persones, s'han unit dugues ca-

ses de crèdit; amb això, vinga la missa, que mai serà per demés oir-la, i, en acabat, cap a la fonda.»

Van oir-la, van pujar a n'el faetó els de una banda i de l'altra sense mirar diferencias, i en un cotxe forrat de blanc hi van pujar els nuvis, tots dos sols.

Pel camí, l'Estevet va agafar la mà de la que ja era la seva dòna, i ella se la va deixar agafar; després les hi va agafar totes dugues, i ella va trobar que pot-ser era massa, i no més n'hi va deixar tenir una; després li va pujar un petó als llavis, que li hauria fet allí mateix, si no hagués tingut por de matxucar-la, i si li faràs, si no li faràs, varen arribar a la fonda.

La fonda era al carrer de Moncada, en una casa senyorial. Una fonda ampla, grandiosa, decorativa i desmantelada, que havia sigut casal de nobles, i que després de la caiguda, el comerç s'hi havia arrapat, com una eura de nova mena. A n'el pati, sobre l'escut, un escut am dos lleons i dos àguiles, hi havia la placa dels seguros i un anunci de samarretes; a l'escala, una ampla escala mitjeval, havien cobert les pedres am cartells de revalenta, de vins, de formatges i de pastilles; i el portal, de talla gòtica, l'havien tapat am un rètol que deia *Fonda del Comercio,* am lletres que no eren gòtiques: eren lletres de mostruari.

La colla va entrar en el gran saló, un saló amb artesonat, quadros d'època i mobles de

Viena, i van trobar la taula a punt, amb una extesa de pisa, de vasos i de coberts, qu'es veia qu'allò anava serio. Van sentar-se a cap de taula, com a *decano* de tot-hom, el senyor Esteve en persona, voltat dels homes importants: el sogre, el dels *cereals*, el comerciant, el *veterano*, es dir: el comerç, la política i la milicia passiva, i van desplegar els toballons. Més al mig, el ram de dònes i de sogres, que necessitaven molt lloc, i que no sols van desplegar-los, sino que s'els van lligar al coll, i al cap de vall de la taula, en un recó ignorat i íntim, hi varen colocar els nuvis, lluny del món i lluny del bullici, pera poguer-se estimar a soles a n'els entreactes d'un plat a l'altre.

Va arribar l'arroç, triomfalment. Tot-hom va pendre, i tots van callar, i no's va sentir més remor, mentres hi va haver arroç a la taula, qu'el soroll de les forquilles, l'anar de les barres, i el gemec de la senyora Pepa, qu'anava menjant i queixant-se.

La Tomaseta i l'Estevet, encare qu'estessin commoguts, també menjaven com els altres, pero l'Estevet de tan en tan deia una finesa a la nuvia pera que's veiés qu'estava pera ella.

—Ten compte a empassar-te una espina,—li deia carinyosament.—El congre'n té moltes d'espines.

—Ja ho sé,—li contestava ella, deixant l'espina a un reconet.

—Beu una mica, que l'arroç t'anirà avall.

—Gracies, Estevet.

—Si vols aquet trocet d'ala, te la donaré. No l'he tocada.

I per si era tocada o no, se la van partir aquella ala, i amorosament van menjar-se, ella la pell, i ell els òssos, mentres entrava, fumejant, una plata de fricandó, que donava dalit de veure.

Aquell fricandó va discutir-se. Les tres Maries explicaven com té de ser el fricandó pera que sia fricandó: hi havia d'haver pocs muixarnons i una mica de llaurer. La senyora Pepa assegurava que no se n'hi han de posar de muixarnons, quan la badella es ben badella; la senyora Roseta sostenia que tots els extrems són dolents, i qu'abusar del muixarnó es malmetre tota la salsa; la senyora del primer pis aprovava als uns i als altres, i els homes no deien res, perquè no valia la pena de discutir qüestions tan *nimies;* pero lo que tots van combatre-s, homes i dònes i la criatura, fou la qüestió del llaurer: allí no volien llaurer, ni al fricandó ni a res del món: el llaurer era un engany, era una planta qu'exaltava, era una fulla sense solta am molta flaira i poc aliment. No més s'en tindria de vendre a casa l'apotecari pera'ls que patissin de l'histèric.

Van beure, i va arribar la llebra, i com que cap era caçador, no hi varen fer cap comentari, pero se la van menjar tota.

Va tornar a beure tot-hom, menos l'Estevet,

qu'era aiguader, i la Tomaseta, que no ho era, però que no s'havia avesat a beure, i van portar un plat de verdura que tots el van mirar am despreci. D'allò ja'n menjaven a casa.

Una mica més de beguda i va compareixer el rostit, i d'allò sí qu'en van menjar. En van menjar tan com de la llebra.

Després un altre rostit, i més beure, i postres, i tornem-hi, i allavores va començar el moment de l'expansió, el moment aquell d'entussiasme, en qu'els cors surten de fogó, i les paraules ragen com pluja, i s'abraça a la veina, i l'ànima del vi puja al cap, i tot se vessa: eloqüencia, amor, poesia, i disbauxa.

Menos l'Estevet i la Tomaseta, que com que no havien begut no'n podien vessar d'eloqüencia, allò va ser un devassall de discussió i paraules triades.

—Digueu-me, homes exaltats: si deixem pujar el blat de moro, a quant pujaràn les gallines?—deia el sogre de l'Estevet.

—I si pujen els consums i s'encareix la viram, còm en menjarem de gallines?—deia el regidor am gran aplom.

—I el ram del cotó que no conta? Que no paga igual una troca que un conill, o un caixó de panses?—reprenia el senyor Ramon.

—Per la troca o pel capdell,—contestava el regidor,—hem d'anar a passar als aranzels, i els aranzels, cavallers, són la balança econòmica que gradúa les industries, i en cria i en

puja de noves. Sense aranzels, mor la *mercería*, les adherents, les adherides, i tot el comerç de Ribera.

L'Estevet i la Tomaseta, qu'estaven embadalits per aquell desfet d'eloqüencia, desde aquell moment endevant van estar pels aranzels.

—Jo estic per la llibertat,—va cridar allavares el *veterano*.

—Per la llibertat dels aranzels?—li va saltar el regidor.

—Per totes! Jo soc lliberal i en dug insignies, i estic per la llibertat,—va dir el *veterano* cívic, fent tremolar les xarrateres.

—*Alto! Alto!*—digué el senyor Esteve, que esperava a parlar el darrer per fer un discurs de *resumen*.—*Alto*, dic! *Alto!* i siguèm pràctics. L'única llibertat i els únics drets aranzelaris qu'ens convenen a tots nosaltres es qu'el pa no s'encareixi i pugi la *mercería*, i aprofito aquet moment, tan serio, tan fondo, tan conforme i tan oportú pera demanar al Tot Poderós, això: que la *mercería* pugi, que si puja, pujaràn els nuvis, i encare que jo no ho he de veure, tindré la satisfacció plena de que «La Puntual» perseveri.

Tots ploraven.

Les llàgrimes li van donar alè, i continuà, sentimental:

—Sí! Jo soc vell, i aquí som molts que ho som de vells...

Els homes van senyalar que estaven conformes amb el cap, pero les dònes com si no ho sentissin.

—Soc vell! Vaig al *venciment*, i sempre he *repassat* una cosa: que de vell no's pot passar: pero qu'economisant la vida, es tenen més anys vida, i qu'el tot es l'economia. Estevet i Tomaseta: economia en el gastar, en la salut, en el fiar, en el fer favors, i fins en el rebre-ls per no tenir d'agrahir-los, i sereu lo qu'heu de ser: un matrimoni... econòmic. I are que ja he dit el què: economía en el parlar, i anem-nos-en pausadament, qu'els nois tenen d'anar a Montserrat a demanar a la Nostra Verge qu'els dongui lo qu'els convingui; i lo qu'els convé ja ho sabem tots: Prosperitat, bones compres, bones vendes i clientela.

Les dònes ja no ploraven, perquè estaven discutint el preu d'una mantellina.

Els homes varen aprovar.

—Aném,—va tornar a dir el senyor Esteve.

—*En marcha,*—va dir el *veterano*.

—Fa bona tarde,—digué el senyor Forment.

—Quan vulguis cap a Montserrat,—va dir l'Estevet a la costella.

Pero la costella, la Tomaseta, que ja feia estona que callava i que no havia pogut gaudir l'encís de la controversia, es va quedar esgrogueida i li van haver de dur vinagre.

Compteu, el trastorn de la colla.

—Correu,—deia l'un.

—Descordeu-la,—deia l'altre.

—Que la descordi l'Estevet, qu'es el que li correspòn.

—Això deu haver estat l'emoció.

—O la llebra. La llebra reprèn en diades com aquesta.

Cada hu hi deia la seva; i el cas és que, fos la llebra, fos el sí, o fos lo que volgués, estant d'aquella manera, hauria estat una imprudencia l'anar-se'n a Montserrat.

Estava escrit a l'*Inventari* qu'el pobre Estevet no tindria cap festa complerta a la vida. Desde allí s'en van anar a casa, uns a peu i altres en cotxe.

Tota la tarde i tot el vespre, la nuvia va tenir mareig, i de taces de camamilla i herbes, i arrels de malví, i flors cordials, i escorxes d'arbre, n'hi van donar tantes *tomas*, que n'hi havia per reventar a dos regiments de nuvies.

Per fi, al vespre's va trobar bé, i van anar al quarto nupcial.

A la sala, ella's va planyer de que li hagués donat tan mal rato en dia tan senyalat i de que no pogués fer el viatge.

—Serà un'altra vegada,—va dir ell.—Ben mirat era un gasto inútil.

I pera treure'l mal efecte de la cruesa del ditxo va dir-li l'única flor que havia tirat en sa vida.

—Estant am tu, tot es Montserrat.

—Doncs escolta,—li va dir ella;—ja qu'economisem el viatge, podriem fer una pensada.

Tot lo qu'anèm estalviant, tirar-ho en una guardiola.

—Ets la dòna que cercava,—li va dir ell, entussiasmat.

I mentres comptaven els quartos per tirar a la guardiola, oh, Cupido, estreny la vena i tapa-t mellor la vista!, li va fer el primer petó.

El llit d'estat els esperava. Van ficar els diners a l'armari i van apagar l'espelma.

L'endemà, les compradores ja no li van dir Estevet. Ja el van anomenar per Esteve.

L'ESTEVE

I

QUATRE ANYS DE MATRIMONI.—ONT ES VEU QUE UNS BONS INFORMES DONEN MÉS BON RESULTAT PERA CASAR-SE.—AONT SE VEU UN ENAMORAMENT I ALTRES CABORIES DE GENT JOVE.

Havien passat quatre anys desde'l casament de l'Esteve, i am tot i haver passat fets de trascendencia, que en altres cases sense arrels haurien somogut la familia, com que

aquets fets de trascendencia havien sigut morals i no afectaven al negoci, allí no se'n havia fet esment.

Havia mort el senyor Ramon, però com que havia mort de feridura (un home tant reposat!) i com que si hagués viscut ferit pot-ser hauria quedat *inepte,* destorbant la marxa normal que té de tenir tot establiment, van acordar, els que quedaven, que per haver de patir i fer patir a n'els que no hi tenien cap culpa, tant de bé havia fet Déu d'endur-se-l a la seva Santa gloria. Havia mort el senyor Forment, però com que no havia donat *molesties*, i allí quedava'l silló pera recordar el seu motllo a n'aquella casa, i com que no havia fet res en el món més que seure i parlar del temps, tampoc se'n havien adonat. Havien hagut de posar una font a la senyora Roseta per mor de la sofocació que li donaven les carns, però com que era una font que no amoinava més que a n'ella, que la duia, se li deixava fer el seu fet. S'havia casat la Pepeta, de resultes d'aquell petó, amb un artiller d'allí al devant, però com que n'havien près una altra de Pepeta més jova, més escarraç i més econòmica que ella, que no's menjava les llunes del caldo, ni demanava pera sortir els diumenges a la tarda, encara hi havien guanyat.

Sí, allí no havia passat res que pagués el gasto de amoinar-s'hi. El senyor Esteve tant serè, tant equitatiu, tant balances i tant conceller

com sempre; la senyora Felicia fent-se vella, però am tota resignació; les Maries fent un mes que havien acabat una bànova; el graner havent-se recasat, i entre'l gra i dos filles més que havien granat del casament, no fent mai nosa a n'el gendre; la senyora del primer pis, continuant a n'el primer pis; i el negoci, que és lo principal, marxant com una trenzilla, aquella llar comercial no podia anar mellor de lo que anava. Gènero, parroquia, capital, consideració, i interessos, anaven pujant hora per hora, i, si bé és veritat que de mica en mica, pujaven am tanta constancia, que, segons deia el senyor Esteve, «era la gota del penyal que va foradant els clients i duent profit a la casa».

Tant aumentava la casa, que havien hagut de posar dos dependents, majors d'edat, i de pago, perquè ni l'Esteve ni la dòna podien donar l'abast al giro.

L'un era'l tenedor de llibres, que's deia senyor Pau i res més; que era solter, gris, mig calvo, mig magre i de mitja edat; que era un d'aquells pobres homes que quan passen un no sab què són ni de què fan; que ningú'ls veu, que mai destorben per res, que ningú'ls dona el «Déuvosguard» quan arriben, ni l'«Adéu-siau» quan s'entornen: que era un Esteve fracassat, i que de més a més era tant sord, que si no cridaven pas molt no sentia ni una paraula, i com que no cridava ningú perquè ningú feia

esment de que hi fos, es passava la vida d'esma; d'esma que li servia pera'ls llibres, això sí, perquè no poguent-se distreure com no's podia distreure am res de lo que deien els altres, vivia no més per aquelles planes, com a únic paisatge del seu viure; i l'altre, era un viatjant, que's deia Tonet, que era jove, aixerit, enraonador i bellugadiç. Tant aviat era a Galicia com a Murcia, com a Extremadura. Es passava la vida en tren, consultant itineraris; en les fondes enraonant de tot, de tot-hom i de lo altre; a n'els cafès i a n'els cassinos, ponderant la seva terra, que la trobava tant hermosa perquè no hi vivia mai: en les tendes, fent *notas* i contant qüentos, arribava atrafegat, i feia mostruaris depressa, i tornava a saltar a un altre tren, i tornava a arribar, i a entornar-se'n, passejant baguls i cançons, *mercería* i crids, i rialles de banda a banda d'Espanya.

Al mig d'aquets dos temperaments, el de pau del senyor Pau i el d'acció d'aquell viatjant, l'Esteve i la Tomasa aguantaven les balances am tanta nivellació i tant aplom, que mai «La Puntual» havia sigut tant puntual, ni'l carro comercial havia anat per tant bon camí. Desde que duien les corretges aquell matrimoni exemplar, que eren l'unió de dugues escoles: la d'importació i la d'exportació; la de vendre i la de recullir; la d'escampar betes i fils i la d'importar lo més important: els diners

entraven a dintre al calaix amb una pressa metòdica. Allò no era una *mercería:* allò era extracte de botiga.

L'Estevet, d'ensà que era Esteve, havia fet tant camí que era més que comerciant: era un manual de comerciant; el perfecte comerciant, la flor del comerciant! Tenia totes les virtuts de l'home que vol fer fortuna: calma, constancia, serietat, ull, desafecte, inconciencia, tossuderia, perseverancia i tant-se-me'n-dona del pròxim; i no tenia cap destorb que li aturés els intents: ni escrúpol, ni geni, ni talent, ni lletra, ni cebes, ni preocupacions. El temps, que pera tants és la cadena que va a *rumbo* de l'infinit, pera ell era no més que un *plazo* pera esperar el *cobro* o el *pago* de les lletres i les factures; el món, que pera tants és un misteri plè de *qui-sabs* i plè d'enigmes, pera ell era un gran mercat am deudors i acreedors, amb homes dolents que no pagaven, amb homes sospitosos que devien, i am gent de bé que cumplien; la vida, aquesta vida, que tant ha fet rumiar, pera ell era com un dietari amb entrades i sortides; i la mort, era un *venciment.* I tot això no ho pensava: (si hagués tingut cap pera pensar-ho, ja no hauria estat betes-i-fils), ho sentia; en tenia'l dò, el cop d'ull, el sisè instint que té'l botiguer, quan ho és de natural, que li fa veure totes les coses, no pel costat que enlluernen, sinó pel costat que fan claror. Ell no més flairant una trenzilla ja co-

neixia amb el nas si tenia de pujar, i del nas anava a la compra, i de la compra al guany, i del guany a un altra compra; ell, amb el gust vulgar que tenia, ja podia assegurar que lo que li agradés a n'ell agradaria a les majories, que eren tant Esteves com ell; am l'esma natural que Nostre Senyor li havia donat, i el senyor Esteve refermat, tenia una guia tant segura, pera assegurar-se'ls guanys, que, si tenint una hora tonta, en comptes de valdre-s dels instints, hagués pogut pensar i hagués pensat, hauria perdut en una hora'l guany de tota la vida. No: no havia nascut pera pensar. L'Esteve havia nascut pera esperar a la porta de la tenda i am constancia, am reculliment, i am la sagrada paciencia d'un bon pescador de canya, agafar les dònes que piquessin i, enganxades per l'àm del desig, entrarles a la botiga.

En cambi ella, la Tomasa, aquella noia tant quieta, tant modoseta i tant ull-baixa; aquell terrocet de modestia, aquell pinyó de virtut, aquell gra de blat de *candor*, havia tret les ungletes que duia sota la pell blanca i, corpresa per l'ambició, s'havia convertit en dòna, i de dòna en botiguera, i de botiguera en símbol, i de símbol en guardiola. Els diners que de la botiga pujaven al entressol ja no veien maimés la claror. Sabia trobar recons d'armari i forats de calaixera que encara que hi haguessin anat lladres no'ls haurien sabut

trobar. Tenia modos d'estalviar, de retallar, d'escapsar, d'escarbotar, d'arreplegar les engrunes i de portar-les a l'ombra, i allí a l'ombra tenir-les preses en amagatall perpetuo, que era cosa meravellosa. Del menjar en sabia treure lo més just pera que sense patir gana quedessin tips, si no satisfets; la roba la feia durar fent sorgits inverossímils que éren obres d'art de dissimulo, deixant les prendes de vestir en un estat de modestia que mai eren ni noves ni velles; els mobles, que mai havien estat joves, a copia de miraments, de cuidados, d'untures i cataplasmes, els sabia conservar en una mitja edat passadora, que ni feien ganes de tenir-los, ni eren prou passats pera llensar-los. Allí ningú's podia amagrir, però ningú's podia engreixar. Si la senyora Roseta tenia les carns que tenia, és que encare guardava'l greix del temps del senyor Ramon, que Déu l'hagi perdonat; però ni l'Esteve posava viandes, ni ella's va haver d'aixamplar les camises i les enagües, com temia al fer-se les robes.

Els informes havien sigut bons, viva Déu!, però ella havia sortit mellor que'ls informes. No ho diem pas per alabar-la, però aquella granera escanyolida, que no pesava un gra de mill, era un tractat d'economia posat al servei del comerç, i mai betes-i-fils conegut pot haver trobat una dòna més de sa casa, més feinera, més estalviadora, més sorgidora, més garsa, més fura, més formiga, més pràctica i

més botiguera, que la que havia trobat l'Esteve, am la ajuda de gent entesa: una dòna que era una finca, una dòna que produia més del catorze per cent, una dòna que si hi haguessin premis pera premiar les botigueres, li haurien donat medalla d'or; or que hauria anat a caure a n'*aquella* guardiola.

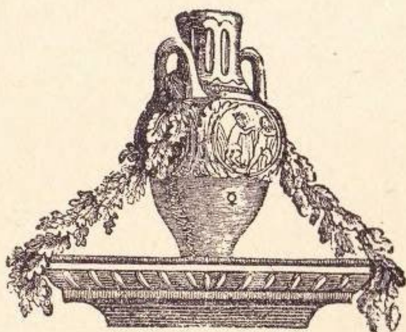
Ell, l'Esteve, no havia de fer més que comprar; «comprar bé», com havia dit el senyor Esteve, i ella ja's cuidava de tot: de vendre, de despatxar, de posar l'olla al foc, de treure-la; de manar a la minyona, al tenedor, a la sogra, i fins a n'ell mateix. Ell no més havia de fer l'home, que per això duia pantalons; i ella es cuidava de posar-los-hi, com qui volca un comerciant. Ell, a fer presencia a la casa; d'*estampa*, de *Majestat*, de *respecte*, i ella el teixit de l'aranya; un teixit tan fi però tant espès, que no s'escapava una mosca.

I tot això ho feia sense crids, sense soroll, sense pressa. Relliscava silenciosament per tots els recons de la casa: anava aont havia d'anar am pas de monja; parlava baixet i poc a poc com si hi haguessin malalts a la casa; caminava com descalça per no despertar la parroquia, i de mica en mica feia'l seu fet, com un àngel del negoci que hagués baixat a fer el miracle de venir-los-hi a portar la casa.

Vaja, que aquella «Puntual» ja era més que una puntual. Era un niu de reglamentació i de virtut ben entesa.

A poguer tenir successió, no's podia demanar més.

Però en tindrien de successió? Nostre Senyor ho havia de disposar, i en això, com en tot lo demés, l'Esteve no portava pressa.

Per fer creixer la botiga
treballen com la formiga.

II

L'auca va seguint el seu curs

A l'arribar al punt d'aquesta auca, si l'Esteve hagués pensat, o hagués tingut temps de pensar, li hauria acudit aquesta pregunta: Ets feliç, Esteve? I axís que se l'hauria feta no hauria sabut què contestar-se.

Si s'entén per ser feliç tenir emocions, ale-

gries; tenir tristors de capvespre que acabin am la llum de l'alba, tenir il·lusions que s'empaiten fins al cap-d'avall de la vida, i amors, i gelos i passions... no!, no n'era de feliç l'Esteve. Si'l goig de la vida és viure-la i gastarse-la am salut, i enmatllevar forces quan flaquejen, i corre a darrera d'un ideal fins a morir de desenganys... no: no era home per córrer, l'Esteve; si la felicitat és una fruita que s'ha de patir per haver-la, o empenyar-se la joventut, o vendre-s l'ànima al diable, l'Esteve, que no'n volia vendre ni empenyar deu cèntims de vida, no podia ser feliç; però si la felicitat és passar dies sense nits, sense febre, sense angoixes, sense llàgrimes i sense rialles, i «anem tirant» i «alabat sia Déu» que ja arribarem al cap-d'avall de la carretera plana... l'Esteve era un feliç complert: n'era tant, que no més li faltava, pera ser-ho definitiu, adonar-se de que ho era, si és que amb el sol fet d'adonar-se'n no ho hagués deixat de ser.

No: aquet luxo de tenir angoixes, i goig, i cabories, i desitjos, i fantasies, no se'l permetien l'Esteve i la seva fidel esposa. Allí era una plaça forta que, fòra lo que s'ha de passar perquè no hi ha més remei que passar-ho, no hi trucava cap emoció, i no se li donava entrada. Am trenta anys que ell tindria aviat, i am trenta més que'n tenia ella, no havien estat mai malalts; no havien estat mai ben bons, no havien tingut cap trastorn gros, ni

cap alegria petita. Allí estaven condemnats a que no 'ls passés mai res. Ni mal de caixal, ni mal d'amor, ni nits d'esperar l'endemà, ni endemàs d'esperar la nit, ni gelos, ni sospites, ni dubtes; dies llisos, anys i anys llisos, sempre llisos, com aquell glacis de la ciutadela, d'herba retallada am màquina. Allí les hores de menjar marcaven el temps que passava; les hores de dormir, el temps que havia passat; les portes tancades, la festa; i al cap-d'avall hi havia'l balanç, sempre'l balanç, que era esperat com la vinguda d'un profeta. Allí'l rosari era'l vendre; i el Déu era la mitja cana, que anava amidant pams i més pams fins a un infinit de trenzilla; la música era'l dringar que feia la calderilla quan anava caient al calaix, i tota la Naturalesa era la plaça enfangada, amb aquella vista de quartel, llarg i simètric, am les finestres tancades, que semblava un hospital de malalts diciplinats; de malalts d'administració i reglamentació forçosa.

Si això era ser feliç, ho eren els estadants de «La Puntual». Ho havien sigut més de trenta anys i ho serien uns trenta més, si no tenien cap sòrt, que per ells seria desgracia, segons el seu modo de viure.

El cas és que, feliços o no, aquella mena de llims inspirava tanta confiança a n'el veinat, a n'els compradors i a tot-hom, que la casa era tinguda com una cosa de respecte. La casa que

ningú en diu res, a copia de no dir-ne res, es va tornant venerable, i com més vella és la botiga més fresc i més bo's troba'l gènero. Li tenien tant per venerable, aquells menestrals de veinat, que hi compraven am quietut, am religiositat de creients, am la seguritat de que'l gènero venia de la velluria i es podia comprar am confiança; i, oh poder de la tradició!, tenien tanta fe en els rodets i en les troques de «La Puntual», que si s'hagués tancat, per etzar, i haguessin hagut d'anar a una altra tenda, de desde'l carrer del Rec al carrer de Tantarantana, no s'haurien fet mes bànoves, ni canaris de llana groga, ni *respaldos* de ganxet, ni maresdedéus de Montserrat, treballades al *canyamasso*.

Però no hi havia temor: no tancarien. Obrien, obrien sempre amb una puntualitat que'l rètol mateix se'n admirava.

Obrien, i seguien venent, i dinant, i tornant a vendre, i sopant, i venent més, i dormint, i tornem-hi a ser; i això mesos i mesos i anys i anys, lo mateix que si'ls donessin corda.

Van á fer una costellada á la Montanya Pelada.

III

L'ESTEVE I LA TOMASA VAN AL CAMP.—LO QUE VEUEN I LO QUE DIUEN.—EXALTAMENT DE L'ESTEVE, QUE ACABA AM TOTA PRUDENCIA COM CORRESPÒN A N'EL SEU GÈNIT.

Un jorn, aixís mateix, veient que tot-hom predicava, que l'estar tant temps a la botiga no era bo pera la salut, que si no's movien de casa patirien de la gota, que's tenia de sortir

al camp, i que tot-hom surt al camp, i que camp per aquí i camp per allà, doncs també van volguer fer una sortida i anar a dinar sobre l'herba, i saber lo que era aquell camp que tenia tanta parroquia.

Naturalment que per anar-hi s'ha de preparar l'anada i saber el dia que s'hi va; les coses s'han de prevenir i fer-les a temps; i ja que s'havia fet el pensament de perdre un dia en fer platjeria, se'n tenia d'escullir un que no fos un dia, que fos una diada; i van triar el més senyalat pera aquesta mena d'esbarjos: el dia d'anar-lo a enterrar.

Si havien estat mig any pera pensar-s'hi, pera preparar-ho van estar un moment. Ells eren tardans en el pensar, però eren actius en el resoldre.

La senyora Roseta, pel seu pès, que la privava del traslat, es quedaria *perenne* a guardar l'establiment. S'endurien la minyona, l'arroç, la caçola, el pollastre, el congre, els muscles, i l'ensiam; surtirien de bon matí; pujarien a n'el cotxe de Gracia, anirien a n'el lloc més camp que hi havia a n'els volts de la ciutat, a la *Montanya Pelada*; dinarien patriarcalment, i sabrien per sempre més què ve a ser un dia de platjeria, que'l que ha estat trenta anys a n'el *deber*, si no té dret a un moment de broma, que vinguin els jutjes i ho *fallin*.

Tal dit tal fet. El dia senyalat, a les vuit en

punt del matí, després d'haver recomanat a la senyora Roseta que per l'amor de Déu i dels sants no obrís les portes a ningú; que no's deixés enganyar per tants homes seductors que diuen fineses a les dònes pera treure els quartos del calaix; de que la feien responsable de lo que pogués succeir, i de que si hi havia foc enviés un propi, van carregar els cistells a la minyona i els muscles, i el calamars i aquell pollastre i aquell ensiam, i van anar al Portal de l'Angel, d'aon sortia'l cotxe de Gracia.

El cotxe no era un sol cotxe, eren molts, i tots de la mateixa mena; una mena de cotxes llargs, mig tartana i mig conductora, tant plens de capes de pintura, i de pols sobre la pintura, i de pintura sobre la pols, i de pols i color sobre les capes, que's necessitaven bons cavalls pera portar el pès de tant *remendo*, i els cavalls, que també eren molts i també eren tots iguals, no eren pas montats pera dur pès: tenien no més la salut justa pera portar-se a n'ells mateixos, i si duien els passatgers i les baluernes era pel convenciment de la tralla.

El cotxe en un moment va ser ple, però no ple de passatgers, sinó de cistells i de vianda. Per cada seti que anava omplert, de persones propiament dites, hi havia sis coves, dos farcells inútils i tres guitarres. La gent que havien pujat semblaven emigrants de

broma, que s'emportaven provisions per lo que pogués succeir; gent que fugien d'una pesta de tristesa i d'obligació i s'enduien l'alegria i el rebost; nois am barba o escapats d'estudi, que anaven a fer campana de la fàbrica, del taller, de la botiga o de l'hospici am tant alè de divertir-se, que una portella que queia, un senyor que feia un esternut, els donava dalit pera riure, pera cridar, pera esvalotar i pera donar-se cada patacada que feia trontollar el cotxe.

Axís que va arrencar, aquell cotxe, va arrencar el cant de tots plegats i ja no va parar en tot el dia. De «*Tú eres la flor*», i «*Ay sí*», i «*Abril*», i «*Baja al jardín*», i «*Adiós, mulata*», i més *sis*, i més *abrils*, allí dintre era una gabia amb aucells desbocats i tres aucells ensopits, que eren els de «La Puntual». El crid per aquell passeig de Gracia no va parar un sol moment: quan no cridaven feien *coro*, i quan no feien *coro* xisclaven, i era tant l'afany de divertir-se, i de demostrar-ho als oients per medi de la gargamella, que'l van encomanar a n'el cotxer; i el cotxer, pera esbravar-se, feia anar aquells quatre cavalls, fets d'òssos i de pell marcida, com si fos una cuadriga i ell un carrer de jocs olímpics. I «Arri aquí!» i «Coronela!», i «Potro!», i «Reira de Déu!» i «Galante!» i reneg i garrotada, la pols sortia del cotxe com una catifa vella que l'espolsessin al sol i alcés un núvol de miseria.

L'Esteve, la Tomasa i la minyona ja haurien volgut arribar.

—Això és massa,—deia la Tomasa a l'Esteve.

—I tant massa,—li responia ell.—Ja sabs que a mi m'agrada la broma, quan l'hora s'ho porta i l'ocasió; però una cosa és broma que siga expansió natural, i una altra l'esvalotament. Fes-te ensà, i que no't taquin el vestit, que aquesta gent, aixís que s'exalta, no respecten ni la roba.

En sent a la Travessera, el cotxer va preguntar si tenia de baixar algú, però ningú baixava a n'aquell cotxe; ¡anaven tots a montanya! ¡a cercar arbres! ¡al bosch! ¡al diable! allá aon fos! am tal d'eixir de ciutat; i fins a la plaça d'en Rovira, que no anava més enllà, ningú va parar de fer gatzara, de corejar i de moure xivarri.

Van baixar dònes i cistells, al ser a la plaça d'en Rovira, i vinguen les guitarres i amunt. Altres cotxes que arribaven van anar vessant més *comitives*, i d'Horta, i de Sant Andreu, i de Gracia i per tots costats no's veien més que grans colles que anaven pujant la montanya. Allí obrers, amb el gec blau, gorra negra i espardenyes, am la bóta enlaire, la dòna aprop i els infants saltant al darrera; allí parelles i més parelles caminant donant-se les mans, amb els ulls encesos de goig i els llavis vermells de desig; allí menestrals endiumen-

jats aturant-se de tant en tant pera anar veient el *panorama;* allí bailets lleugers com cabres, trescant pels marges i saltant parets pera fer-se passar el delit de córrer; allí colles uniformades: un cassino de manyans que havien posat de recó cinc cèntims cada setmana pera anar a fer un dia de platjeria; i allí tocar de guitarres, i crids, i cants, i panderos, i acordeons, i un sol que emborratxava'ls homes i coloria les dònes, i tots amunt, amunt sempre i visca!, com un estol d'aucells de gabia que'ls havien donat llibertat i corrien cap als arbres.

I els arbres eren garrofers. ¡Pobres garrofers, mig cargolats, am les branques penjant a terra! I la terra era un tou d'ortigues, plena d'òssos de costella, d'herba seca, de pedruscam de pedrera, de grava i de cargols buids. I aquella il·lusió de camp era un d'aquells paisatges que semblen fets de les desferres que les ciutats escupen a fòra; però com que no hi ha paisatge mellor que dur-se l'alegria a dintre, a n'aquells presoners del treball cada garrofer els hi semblava un portentós *Manzanillo,* aon no'ls feia res de dormir-hi am tal de dormir a vora d'*ella;* cada arbre el del bé i del mal, que tots els arbres ho són quan la serp de seducció vetlla darrera l'esperit, i tant els hi semblava aixís, que quan l'Esteve (i familia) va volguer trobar un xic d'ombra'ls va costar cinc sentits. Cada garrofer era un cassino, amb tres o quatre caçoles fumejant a

sota del toldo; cada toldo era un niu de rialles, i cada rialla dolça malura que s'encomanava als altres.

Com que l'Esteve no era pretensiós, ni la seva dòna tampoc, es van acontentar d'un plansó, que, si bé no feia gaire ombra, al menys no estava habitat; i vinga llenya, i foc, i la caçola i comencem la batalla!

L'Esteve va volguer asseure-s, mentres la minyona feia l'arroç i la Tomasa vigilava, però com que feia molts anys que no hi havia segut a terra, per tot es trobava malament; va alçar-se i va anar a veure l'arroç pera també dir-hi'l seu parer, però li van dir que destorbava; va volguer mirar la *vista* i justament allí hi havia un marge que la tapava la *vista*, i per fi, no sabent què fer, va treure una llibreta i un llàpiç, i va començar a tirar sumes: tant fa tant, i farà tant, i el dia trenta d'aquet mes l'arqueig pujarà dos mil duros, i pug pagar tant i quant, i... tampoc va poguer acabar: al garrofer d'allí al costat se sentien tantes rialles, i xiscles i petons i corregudes, que espantaven als aucells, i si espantaven als aucells, que hi són *pràctics* a n'el estimar, comptin vostès, cavallers, si s'havia d'espantar l'Esteve.

—No sé com les autoritats ho consenten que's vingui a festejar en via pública,—va dir l'Esteve a la Tomasa; però com que ella no ho havia sentit, i com que l'arroç estava a

punt, es varen seure en una pedra, i se'n varen posar tres plats, ni massa plens, ni massa buids: tres plats, ni de ric ni de pobre.

L'arroç era bo.

L'Esteve li va trobar i va complimentar a la minyona.

—Ja ho crec que té de ser bo,—va exclamar tot seguit la mestreça.—No hi falten bons amaniments, pollastre, congre, calamarç... Per força en té de ser de bo, però que'n fessim cada dia i ja veuries tu mateix aont aniria a parar la casa.

—Ja que parles de la casa,—va dir ell:—¿ja's varen enviar aquells brodats a la casa Giménez, Rubio, Ramírez i C.ª, que va demanar el viatjant?

—Es clar que's van enviar,—li va dir ella mig ofesa.—Ja sabs que no me'n descuido mai de les coses que m'interessen. Vols una mica més d'arroç?

—Pensava una cosa, Tomasa. Si posessim una secció de tela de matelaç, vols dir que no ens daria producte?

—No,—digué ella, amatent.—Val més lo segur que lo incert. Es té d'anar de mica en mica. Menjar poc i pair bé.

I després de aquestes tres sentencies va afegir com dient-ho pera ella:

—Si tinguessim fills, encara.

—¡Vols dir que no'n tindrem de fills?—va gosar insinuar l'Esteve.

—Calla, que ja te'm desbarates,—va dir ella mig rient.—Vet-aquí lo que són els exemples. Noia, porta les costelles!

Les costelles també eren bones. Tampoc hi faltava amaniment i tampoc eren costelles que se'n poguessin fer cada dia; però a l'ensiam sí que n'hi faltava; semblava que mengessin herba, i sòrt que amb el formatge i les atmetlles, i una mica de vi ranci que van dur com a extraordinari, el van fer anar coll avall.

Bueno: ja havien acabat, i ara, què havien de fer? Entornar-se'n? Pera entornar-se'n desseguida no valia la pena de venir! Dormir? Qui dorm a n'aquell pedregar i amb aquells crids d'allí al voltant? Jogar a cartes? I qui en portava de cartes, i qui hi sabia jogar a cartes? Enraonar? Què no s'havien dit a n'el món, ni què's podia conversar sent fòra de la botiga? Fer mitja? Si la Tomasa hi hagués pensat, l'hauria portada la mitja; però que hauria deixat a n'ell en Babia a sota d'aquell garrofer? Contar qüentos? Això és cosa de criatures. Contar histories, ells no més en sabien una d'historia: l'historia de les quatre regles. No hi havia res per fer, bona reira! I ells no'n sabien de no fer res. No's podia fer més que esperar que'l sol es pongués a les bones, i anar a voltar per Vallcarca i, camina que caminaràs, entornar-se'n a la botiga.

I que va tardar a baixar aquell sol! I quin sol més poc feiner, Déu del cel! I que poc

temps l'hauria tingut, a «La Puntual». I quina empenta li hauria donat l'Esteve, pera fer-lo rodar més depressa, si això dels sols estessin a mà pera fer-los córrer els Esteves! Va badar, va seure, va alçar-se, va ajeure-s, es va tornar a seure; però com no havia badat mai, perquè l'obligació li privava, ja siga'l badar o lo que siga, va veure coses imprevistes que'l van estranyar una mica. Va veure que'l cel era d'un blau que mai se'n havia adonat; va reparar que hi havia núvols pintats de color de rosa com les cintes de a ral el metre; va *notar* que's criaven flors fins a les escletxes de la grava; va observar que quan un està en vaga veu lo que no veu treballant, i, oh pasme de contemplació!, va veure lo que no havia vist mai perquè no s'hi havia fixat: que la seva dòna era magra (en això si que s'hi havia fixat), però que entre la magresa hi havia plenituts de vida que no les havia sospitades; que'ls ulls tenien reflexes verds que mai els havien tingut; i que'ls llavis prims i ondulats tenien un cert tremolor que no sabia que'l tinguessin i... «Anem-se'n», li va dir; i, cosa nova pera ell, la va agafar pel braç i va endur-se-la montanyes amunt de Vallcarca, am la minyona, que seguia com impedimenta de l'idili.

Van pujar montanya amunt, amunt fins al cim, fins que no van trobar més montanya, i era tant fòra de mida lo que passava a l'Es-

teve, que aquell botiguer sossegat, al veure la ciutat extesa allà baix, a la blavor, am la blancuria de les cases arrupides sota Montjuic, amb els braços dels carrers estirant-se sobre'ls conreus, va tenir un crid d'admiració, i va dir: «Això és espaiós», i espaiós, pera ell, era tant com lo que dirien en deu odes els que són del ram de fer odes.

Realment ho era d'*espaiós*. Ho era la *vista*, ho era la tarda, ho era el sol ponent, ho eren els chors dels que baixaven ubriagats de joventut i relliscant serres avall al braç de l'enamorada. Aquells crids i aquelles guitarres, aquells xiscles i aquell cantar, que no havien parat tot lo dia, ara amb el frec del cap-vespre s'havien anat apagant; però si s'apagaven les paraules s'havien encès els cors. La fiblada de la llum els havia entrat a l'ànima, i el sol que duien a dintre seu els rebotia a n'els llavis, que s'apropaven a les fosques; a les mans, que s'ajuntaven, i als braços, que s'estrenyien; i abans d'entrar a la ciutat bevien l'últim raig de sol, pera guardar-ne l'impressió al tornar-se a junyir a la feina.

L'Esteve, sense dir res, va agafar a la Tomasa i la va estrènyer.

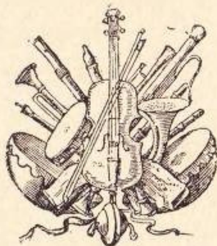
—Que t'has *locat?*—li va dir ella.—Que no veus que ja som a ciutat?

I tenia raó la Tomasa: tornaven a ser a ciutat, amb el fang, am les botigues, amb els carros i am les empentes.

Camina que caminaràs, van arribar a «La Puntual».

Van entrar, van preguntar a la guardiana si hi havia anat algun lladre, i l'Esteve, ja no poguent més, cansat, malmès i cruixit, deixant-se caure a una cadira que hi havia al peu del taulell, va dir sospirant:

—Ai, Tomasa! Que bé que s'hi està a la botiga!

IV

DE L'INFLUENCIA DEL PAISATGE A N'EL PERVINDRE DE «LA PUNTUAL»

Això de que l'Esteve i la Tomasa, una gent tant de sa casa, un matrimoni tant reposat, uns negociants tant *fixos*, haguessin sortit un dia a fòra, i am caçola i tot, i am la minyona, i en dia d'*anar-lo a enterrar*, va promoure tanta alar-

ma a n'els parents, a n'els coneguts, i fins als veins, que cosines, senyora Pepa, senyora Felicia, i tots plegats, van anar l'endemà a veure-ls, com si haguessin tingut un daltabaix o haguessin tret una rifa. Fins el graner va deixar el llegum pera anar a saber si'l seu gendre se li havia trastocat, i feia desgraciada a la filla.

—Un cop de cap,—anava dient el matrimoni a n'els que anaven arribant.—Va ser un cop de cap. Un *rapenta*.

—Però què vareu fer? Què vareu menjar? I la vista? És tant bona com diuen la vista?

—Espaiosa,—va dir l'Esteve.

—Diu que's veuen tants i tants pobles?

—Espaiosos.

Li havia agradat la paraula, a l'Esteve: i tot ho trobava espaiós: la *vista*, el cel, l'arroç, la caçola i les costelles.

—Si aquestes montanyes dels voltants les tinguessin a l'estranger, serien les *mil i una noches*, — va dir el graner, entusiasmant-se.

—Nosaltres hemsentit a dir que és una cosa molt poètica aquesta montanya Pelada,—deien en tercet les Maries.

—Espaiosa,—tornava l'Esteve.

—Si jo tingués medis pera viatjar, no'm mouria mai de fòra,—deia la senyora Felicia.—M'agradaria anar a n'el bosc, però en bosc que fos meu, i que hi pogués tenir safreig, una cascada am pedra tosca, una parra

i peixos vermells. No hi ha res que'm faci l'il·lusió que'm fan els peixos vermells.

—No són bons pera menjar,—van dir tots.

I a propòsit de les cascades, dels peixos i del safreig, tots varen poetisar, cantant les belleses del camp.

El graner, quan era jove, havia pujat a Sant Geroni, i deia entusiasmat:

—La *vista* de la Montanya Pelada és una vista de segona comparada am Sant Geroni. Figureu-vos que aneu pujant, i pujant, i pujant, i com més pujeu més veieu. De pobles en vaig comptar onze i vaig perdre la paciencia. De pinedes n'hi ha pera llenya pera tots els forns de calç del pla, i si hi aneu a la tardor se hi fan uns robellons com berrets. Allí l'aire que s'hi pren es *giènic*. No porta les *manacions* del *supsuelo* ni les *miasmes* que respirem a les viles habitades, perquè allí no n'hi ha de *supsuelo*. *Nada*, que si'ls que vivim a ciutat, axís que venen dugues festes anessim tots a Sant Geroni, tindriem les carns més fortes i no patiriem de l'*estèric*.

—Jo no més havia estat a Moncada,—va dir la senyora Roseta,—i em va agradar tant, però tant, que si mai m'amagrís hi tornaria. Tot es regadiu, a Moncada.

—Com que'l camp, pera que sigui camp, en té de ser de regadiu,—varen dir les tres Maries.

—Segons,—va saltar el senyor Esteve;—el

ram de la Naturalesa ha de ser com una botiga: ha d'estar *surtida* de tot. Hi ha d'haver regadiu, secà, fruites, verdures i aigües fresques.

—Aigües fresques, pera'ls que estàn bons, i aigües calentes pera'ls qu'estem malalts, —va dir la pobra senyora Pepa.—Quan vaig anar a La Garriga, amb l'esperança de curar-me, ho vaig poguer ben comprovar. Veuriau que allí l'aigua és bullenta en sense que la mà de l'home l'hagi escaldada per res.

—Això no són més que fenòmenos,—va dir el graner am serietat.

—No són *fenómenos*, són banys fets de la Naturalesa. Jo'n vaig pendre nou de seguits, perquè'ls banys han de ser sanassos. Que'n preneu cinc, set o nou, vos curen; i que'n preneu vuit, o deu o dotze, vos en aneu pitjor que abans. Si jo n'hagués pogut pendre vint-i-un, ai!, pot-ser m'hauria apedaçat; però'l negoci'm va reclamar, i ara ja ho veieu com estic: vivint anys i anys, però sempre malalta.

—Sigui com vulgui,—va dir el graner,—la mare Naturalesa podrà tenir les seves tares, com totes les coses del món, però jo hi crec: hi ting confiança, i això que jo soc d'aquells homes que no crec més que lo que toco. Amb això, que per molts anys pogueu anar al camp en semblant festa, i am salut, que és lo principal, i que jo i tots ho poguem veure.

I dit això se'n van anar donant l'enhorabona a l'Esteve per aquella *corassonada* que'ls havia sortit tant bé.

Ja ho crec que'ls havia sortit bé.

Els havia sortit tant bé que encara no ho sabien tot.

Es va saber al cap de tres mesos.

Un dia, la propia Tomasa va cridar a l'Esteve apart, i, ull-baix i amb un tò prudent, li va dir baixet a cau d'orella:

—Esteve, prepara un plat més a taula.

—Convidats?

—Un convidat que ve pera estona; si Nostre Senyor ho permet.

I li va parlar més a l'*oído,* i l'Esteve va quedar parat.

—Què't sembla la nova?

I ell parat.

—Què hi dius?

I ell més parat.

—Bé, que't sap greu?—li va dir a l'últim.

—No, que no me'n sap de greu; al revés. Casi et diré que me'n alegro,—va acabar per dir l'Esteve.—Lo que ha de venir, i ve, perquè ve, no me'n sap mai de greu; però... me sorprèn. Et prometo que'm sorprèn.

—I ara! I per què't té de sorpendre una cosa tant natural?

—Què't diré jo, pobre de mi!... Tot allò que un no'n fa esment, per més natural que

sia, sobte, i et deixa parat. Perquè, si t'he de ser franc, encara no m'ho esperava.

—Això ve quan no s'espera, totxo.

—És que'm creia que'l ser pare era una cosa més solemne. Què't diré jo?... que un s'ho sentia venir, i al veure que és tant senzill sembla que no pugui ser.

—Deixa-t de ser o no ser, babau. Estàs content o no n'estàs?

—És clar que n'estic. Molt n'estic. Però la cosa ve tant de *golpe* que un no té temps d'acontentar-se. Ara ho estic més que quan m'ho has dit, veus? I demà ho estaré més que avui, perquè hauré reflexionat. Abraça-m, Tomasa,—li va dir, pera treure'l mal efecte d'aquella fredor d'abans.

—Deixa-t d'abraçar i prenguem mides.

—Això,—va dir ell,—prenguem mides i fem les coses am tot ordre. Per de prompte ja tinc pensat que allò de posar noves seccions les hem de posar desseguida. Tindrem més gasto. Vindrà'l noi...

—I qui t'ho ha dit que serà noi?

—Sigui lo que sigui, tindrem gasto.

—Pensem en coses perentories; això ja vindrà quan sia hora.

—Engrandirem més la botiga.

—No hi ha lloc.

—L'engrandirem, encara que no n'hi hagi. Quan jo vaig néixer es va engrandir; quan neixi'l noi o la noia, ens toca engrandir-la

a nosaltres, i desprès els tocarà a n'ells.

—Això no és perentori, et diuen. S'ha de pensar a qui ha de dir-se. Què s'ha de fer, a qui's té d'avisar.

—Jo no hi tinc pràctica a ser pare de familia. Jo avisaria al padrí, que ell si que n'hi té de pràctica. Ell n'ha vist néixer tres seccions, d'infants de la nostra familia, i sab com s'arregla aquet tinglado.

Encara que l'avi rapapiejava, i anava molt poc a «La Puntual», van anar a donar-li la nova, pensant donar-li una gran sorpresa, però la sorpresa fou pera ells quan els va dir que ja ho esperava.

—Sí, ja ho esperava,—els va dir.—Sabia que tardariau a dar fruit de benedicció, però sabia que'n donariau. El meu avi, el pare, jo, el meu fill, i tu, tots hem tardat, i tots n'hem tingut, i és que aquí'l tenir descendencia no's té sense més ni més. Es té am calma i coneixements, com s'han de tenir totes les coses.

—Ha vingut impensadament,—va dir l'Esteve a n'el seu avi.

—No tant impensadament com et penses,—li va respondre'l padrí.—Jo ja'm creia que compliries, i ara et podria donar uns concells, però ja'ls havia donat a n'el teu pare, i ja te'ls he donat a tu, i no m'agrada fer gasto en coses que ja han sigut dites. Tu no ets pas un exaltat.

—No ho és,—va dir la Tomasa.

—No ho soc,—va dir l'Esteve.

—No ho ets,—va respondre'l senyor Esteve,—i com que tens judici, i coneixements i et van donar bona instrucció, axís com has sabut fer d'espòs, sabràs fer de pare, d'avi, i de besavi, i m'aturo. Si és un noi (que ho serà, perquè ja és tradició a la casa, axís comercial com particular, que no més es tinguin nois), no més et tinc de dir una cosa. Encara no obri la vista, treu-lo a mirar aquell lletrero. Ensenya-li aquell 1830. I ara a esperar, i no descuidar-se, que'ls infants venen «puntuals» al món en sense mirar-se'ls lletreros.

Realment, els mesos que faltaven no's van descuidar de res; però, s'ha de dir la veritat, no hi havia motius de descuit. Si no fos que ja ho sabien que havien de tenir un infant, no se'n haurien adonat. Hauria arribat el pas i se'l haurien trobat a coll com si'ls portessin un present. Ni mareig, ni enguníes, ni basques, ni desitjos de calç, ni de sorra, ni de albercocs, ni de maduixes: no més desitjos de fer diners, i més diners, i omplir el calaix; que si és cert, com asseguren totes les llevadores que hi entenen, que lo que la mare desitja surt a n'el còs de l'infant, l'infant hauria hagut de néixer amb un duro a cada galta, am betes i fils per cabells i per ventre una guardiola plena d'or i de calderilla.

Això sí, com que'l pare és pare, tot era

mirar criatures que havien nascut de poc i enterar-se quant temps tenien i a quants anys posaven les dents, i a fer comparacions, sempre odioses, i a veure aparadors de roba, i a regatejar-ne, i a no comprar-ne... perquè ja se'n cuidava la mare. Va durar més de dos mesos que quan li preguntaven les compradores quin dia tindria de ser pare deia: «D'avui a demà». Va preparar el bateig am calma, creient que ben previngut es batejava molt mellor; feia postures a la Tomasa, que casi li sortien ben fetes; era amable, era complacent, era manyagós; en fi, era pare... que, per 1830 que se sigui, els pares són sempre pares.

Aquell home tant gris, tant mate, tant apagat i tant *sofert*, aquell borrós botiguer que havia passat els trenta anys sense un sotrac en la vida; que mai havia plorat ni rigut, que mai havia gaudit ni sofert, anava a tenir una emoció.

L'anava a passar tant forta, que així que li van dir que era un noi, hauria saltat d'alegria, si no hagués sigut que'l pobre home no'n podia tenir cap d'emoció que no dugués contra-emoció.

Am l'infant, li arribà una nova: La casa *Giménez, Rubio, Ramírez y C.ª* li havia quebrat per mil doscents duros.

I va quedar tant compensada l'alegria amb el trastorn, que no tingué trastorn ni joia; i

tant barrejades les dugues coses i se li va fer tal nus d'impressions, que si li preguntaven per la quiebra deia que havia sigut un noi, i si li preguntaven pel noi deia: «Són mil doscents duros».

El bon Ramonet creixia rodejat de merceria

V

DE COM CREIXIA EN RAMONET I DEL XIBARRI QUE VA PROMOURE A N'AQUELLA LLAR «DE MERCERÍA».

Quin raig de sol va entrar a n'aquella casa al venir aquell infant al món! Quina claror a n'aquell entressol! Quin esplet d'animació i de vida a n'aquella cova de l'ordre! Es veu que lo dels desitjos no deu ser una cosa ben

segura, perquè vos juro que no hi va pas néixer amb un duro encastat a les galtes. Si va néixer amb algun desig va ser amb un picarol al cap, perquè mai s'ha vist un infant com aquell que a l'arribar a la vall de llàgrimes hi vingués tant a la fresca, obrís els ulls tant oberts, ni armés tant xibarri pera venir, ni's deixondís am tanta pressa. Semblava aquells cabrits que al néixer s'espolcen l'ensopiment i fan un saltiró que vol dir: «Ja hem nascut, doncs visca la vida!»

La llevadora, els pares i l'avi van quedar parats així que van veure un infant que plorava, que cridava, que feia anar els braços i les cames amb aquell desfici de volguer esser. No hi estaven fets a «La Puntual». La tradició de la casa era que arribessim somorts, callats, tristos, prudents, i aquell no hi arribava de prudent. L'esvalot que armava allí a l'arcoba se sentia fins al quartel; els crids per volcar-lo eren feréstecs. No'n volia d'aquells volquers. Volia llibertat; volquers lliures, esbarjo i els drets de l'home.

Les cosines, quan veien allò, deien que no era natural i que devia tenir mal de ventre; la senyora del primer pis va dir que eren cucs; la mare, com que era fill seu, deia que ja havia de ser així; el pare, com també era pare, deia que sí que havia de ser així, però hauria volgut que no ho fos; i el senyor Esteve'ls calmava dient que allò era'l primer

ímpetu, però que després del bateig es reposen bona cosa, i que si'l bateig no l'aturava, ja l'aturaria l'exemple que veuria a n'aquella casa.

El bateig va ser com sempre: a Sant Cugat, i el padrí també'l mateix: el senyor Esteve. Van quedar que's diria Ramon, per tres o quatre motius: perquè'l pare, al cel sia, se'n deia; perquè no n'hi havia cap a la familia i un Ramon sempre hi va bé a dintre d'una familia, i perquè si li posaven Esteve, entre Esteves, Estevets i senyors Esteves, hi hauria una confusió que desbarataria l'ordre i es podrien confondre les firmes.

Va venir aquell *faetón*, el cotxer, els cavalls i el clavell; van venir els mateixos convidats, a més del del senyor Pau i el viatjant, que havia arribat de Cartagena i se'n entornava l'endemà a Orense; van batejar a la mateixa pila, i el senyor Esteve parlà com parlava en aquets casos, i fins es permeté una broma.

—Am tantes vegades com hem vingut,— va dir mig serio a n'el vicari,—ja'ns podrien fer una rebaixa.

Al ser a casa i al tornar l'infant a la mare, que naturalment que se'l criava, perquè en aquell temps a les mares encara'ls provava'l criar, es va veure que'l bateig no l'havia calmat, com deien, i que continuava aquell desfici.

Aquell bordegàs era un *trueno:* o mamar

o cridar; o plorar o moure-s; o dormir o armar xibarri. Encara no tenia quatre mesos i ja's mirava la gent, i no solament se'ls mirava, sinó que semblava coneixe-ls. A cinc mesos va començar a riure; a riure, cavallers!, allí que'l riure semblava un renec. Als nou mesos ja va saber dir *papá* i *mamá;* a un any i mesos a fer preguntes, i a un any i mig a respondre-les; i axís que'l van deixar anar, de la primera embranzida, va córrer més de dugues canes sense topar a les cadires.

Una altra cosa extraordinaria que's va *notar* a n'aquell infant, que també era portentosa a n'aquell cau de bones costums, és que tenia'ls cabells riçats; però no quatre cargolets dels que's cargolen am prudencia, sinó riços verdaders: de luxo, de senyor, de noble; d'aquells riços que's fan servir o per vanitat o per tallar-los, segons les families que'ls crien.

Allí no'n gastaven de riços, però era una una cosa tant estranya de tenir un fill am *dibuixos,* i am gorniments que no són útils, que tots estaven admirats.

La mare, sense saber-ho, en tenia com un orgull: quan els cabells es cargolen és que són diferents dels altres, i, siguen les dònes que vulguin, la distinció sempre'ls admira. La senyora del primer pis deia amb un tò de profecía: « Ai quan creixin aquets cabells que n'ompliràn de medallons! » El senyor Esteve

no'n feia esment. Els cabells, riçats o no riçats, és la *tara* de la persona; però sent *tara* i tot se'ls mirava i no creia que fossin cap mal pera'l progrés de la *mercería*, i a l'Esteve li eren indiferents: la qüestió és que'l noi puji bé, que les prendes naturals són bones pera algun capritxo, però no porten el menjar a taula.

Riçat o no, el noi creixia. Creixia en tot: en pès, en *vivó*, en coneixements i en alegria. Tot el posava content a n'aquell infant venturós. Si li deien alguna cosa, per trista que fos, el feia riure; si'l renyaven el feia riure, un riure que acabava am llàgrimes i amb un riure d'haver plorat; si tenia am que entretenir-se, estava content d'entretenir-se, i si no's divertia tot sol; i com els gatets quan són joves, que tot els serveix de gatzara, feia córrer els capdells per casa i els hi corria al darrera, i embolicava les troques i es divertia embolicant-les, i convertia aquella llar, tant seria i tant respectable, en un frontó o un jòc de botxes.

A tres anys ja volia sortir, escapar-se, volar, eixir d'aquell niu de trenzilles. Encara no obrien la porta ja'l trobaven al carrer, i allí pastava fanc, i es mullava, i s'ajeia a n'els regarons, i s'enfilava a n'els pedrissos, i arribava tant brut a casa, però tant content d'anar brut, que no sabien si renyar-lo o deixar-lo tornar a sortir. A quatre anys ja arri-

bava fins al quartel, i tenien de córrer a caçar-lo; i a cinc va apendre de cantar: quan no havia de plorar cantava, i com que no havia de plorar gaire perquè no tenia motius, cantava del matí al vespre, i «la, la, la» i «xim, xim» i «là, là», semblava que tenien un aucell engabiat a la botiga.

És clar que això'ls amoinava una mica a n'aquella gent tant de pau. Ja sabien que un infant és natural que canti i que salti, que tinga les expansions que's porta la falta d'edat i d'experiencia; però'ls infants que pujen avui dia, segons assegurava l'Esteve, no són com els nois del seu temps, que a cinc anys ja reflexionaven i, si bé encara no eren *aptes*, ja començaven a mirar com s'omplirien els prestatges i el rumbo que duia'l barco a n'el ram comercial i molts detallets que hi han en les tendes que convé que'ls infants s'hi fixin.

És clar que a cinc anys encara no's pensa i l'exaltament és natural, però... i si en fos de natural d'exaltat? I si arribés a ser d'aquells que, en comptes de mirar els prestatges, mirés com se buida'l calaix? I si'ls sortís un noi de mala *índola* (mala *índola* volia dir gastador) dels que gasten en quatre dies lo que'ls havia costat tantes suors i anys i anys de no veure'l sol i d'estar-se darrera'l taulell, i de pensar de dia i de nit en les vendes de l'endemà, i de tenir la mitja-cana com a única religió, i la guardiola per capella, i les betes i fils per

rosaris, i la calderilla per Déu, i no haver passat joventut, ni amors, ni goig, ni alegria, ni haver tingut pena ni gloria pera anar montant la fortuna que'ls servís pera una vellesa que tampoc seria vellesa? I si fos un hereu escampa? Jesús tot Poderós, guardeu-nos-en! Si fos un hereu escampa, estimaven molt al seu fill tant la Tomasa com l'Esteve, però valdria més pera ell, pera ells i pera tots plegats que Nostre Senyor se l'emportés abans de veure semblant cosa, que'ls fills és un ai! el tenir-los i una fortuneta de res costa anys i anys de captar-la.

Un dia, l'Esteve, pera sortir de dubtes, va cridar a n'en Ramonet i li va dir:

—Escolta-m bé, Ramonet. Quan seràs gran què voldràs ser?

En Ramonet no ho entenia.

—Què és lo que t'agrada més?

—Anar en cotxe!

—És dir que voldràs ser cotxer?

—Vui ser soldat i anar en cotxe.

—Artiller vols dir?

—Anar en cotxe.

—Però si tens ganes d'anar en cotxe s'ha de saber tenir diners, i pera tenir diners s'han de guanyar, i els que'n guanyen de diners se'n diuen comerciants. Que vols ser comerciant o anar en cotxe?

—Vui ser comerciant i anar en cotxe.

I com que no'l podia treure del cotxe se'n

va anar a peu a dormir, pensant que... ja havia pensat prou.

Si aquella taleia d'anar en cotxe no li havia acabat d'agradar, lo de comerciant li agradava, i es va dormir com dormia sempre: sense pena ni alegria.

Li carregen un moltó pera anar a la processó.

VI

A LO QUE PORTEN QUATRE RIÇOS, QUAN ELS REGUEN AM VANITAT, I DELS TROPELLS QUE VAN COSTAR-LOS-HI A N'EN RAMONET, AL SENYOR PAU I A UN BÈ QUE NO HI TENIA CAP CULPA.

Aquells riços d'en Ramonet varen tenir conseqüencies.

Les processons de Corpus s'apropaven, i,

pensant en les processons, la senyora del primer pis havia tingut una pensada.

Ja que'l noi era tant riçat, tant ros i tenia aquella cara de figureta de pessebre, d'angelet d'altar, de *niño*, per què no'l feien anar a la processó de la parroquia, vestidet de sant Joan, amb el seu bè corresponent i am tots els requisits d'aquets casos? Ella en tingués un d'infant tant *niño*, ja ho crec que li faria anar! No esperaria pas que creixés, que quan passen dels cinc anys aquestes criatures tant riçades els hi han de tallar els cabells, i un infant sense cabells no és prou criatura ni prou home.

L'idea va entusiasmar a la mare. Realment, veure'l seu fill ben vestidet de sant Joan entusiasma a qualsevol mare, per poca devoció que tingui, i ella podia ser estalviadora, però pera'l fill no hi planyia res; però l'Esteve ja era diferent: havia tingut aquella quiebra (sempre que havia de gastar la retreia), i el vestit de sant Joan du molt gasto: s'han de comprar pells, gaiato, corona, bandereta, sandalies i mitges de color de carn, i, sobre tot, s'ha de comprar un bè, perquè un sant Joan sense bè és com un establiment sense gènero, i ell no estava pera desembolsos amb el dèficit d'aquella quiebra!

La mare va insistir dient-li que lo que costa més del vestit són les betes i les trenzilles, i que d'això en tenien saldos, i que en tocant

a lo del bè, un cop hagués servit pera l'*acte*, el podien matar i menjar-se-l, i que la satisfacció d'un pare, de veure'l fill caminant am lo millor de Barcelona, no's paga am diners ni am dinades. L'Esteve va contestar que un pas de tanta trascendencia val la pena de meditar-lo. Ella, que ja ho havia meditat; ell, que s'havia de meditar més, i per fi, com en tots els casos, va ser el padrí'l que ho va resoldre am quatre ratlles de sentencia.

«Que hi vagi,—va dir el padrí.—Bò és conservar les tradicions que no perjudiquen el crèdit, i l'anar de sant Joan no perjudica a ningú: ni al bon nom, ni a vosaltres, ni a n'ells ni a la serietat de la casa.»

Ja estava fet! Vinga preparar-se i fer les coses com han de fer-se: el senyor Pau, el tenedor de llibres, acompanyaria l'infant, perquè l'Esteve era massa serio pera acompanyar criatures. Posarien bancs a la porta pera veure passar la processó, i sobre tot a n'en Ramonet; convidarien a les families que capiguessin a n'els bancs, i fins després darien refresc: la xacolata de sempre, secalls, horxata, xarop i tota l'aigua que volguessin.

Pera donar a entendre a n'el tenedor el càrrec que li destinaven van estar molt més de mitja hora; els crids se sentien del terrat; però quan ho va haver entès va acceptar-ho, i fins ho va acceptar amb alegria. El trajo que havia de dur el sant Joan no'n va costar tants

de crids, però va costar més discussions: que si havia de dur la corona sostinguda per un filferro, que si les sandalies són vermelles, que si sant Joan portava barba... tom-hom hi va dir la seva; i en quant a la compra del bè, va ser una qüestió tant seria que de poc tot se'n va en orris: la mare'l volia blanc, perquè aquets xais han de ser blancs; l'Esteve'l volia ben gras, perquè anant munt i avall aquet bestiar s'aflaqueix i quan se'ls té de matar no més en queda la pell, que tant li feia blanca com negra; i per fi, partint diferencies, van arribar a comprar un xai que no podia ser més apte pera'l pas i pels *aliments:* era un bè nèt, blanc i grassonet, amb uns ulls de resignació que's veia que ja sospitava lo que li havia de passar; amb un aire tant modest que si l'hagués vist sant Joan l'hauria adoptat xai honorari, i amb un posat de tristor que no més de veure-l una vegada ja se li posava afecte.

En Ramonet quan el va veure n'hi va posar tant d'afecte i va estar tant content de tenir-lo que'l va fer pujar a l'entressol, i el va fer baixar a l'establiment, i aquí caic i aquí m'aixeco, les capses rodaven per terra i els rodets anaven enlaire, convertint « La Puntual » en corral de la bestiola i del pastor que la guiava.

Sòrt que no més va durar quatre dies aquella vida bucòlica, o si no hi ha una feridura, que hauria sigut la de l'Esteve.

El dia de la processó va arribar, i després d'haver dinat van esperar als convidats; van arreglar els taulons a fòra i van vestir a n'en Ramonet.

Les Maries, la senyora del primer pis, la senyora Pepa, la senyora Felicia i la senyora Roseta hi van ajudar a vestir-lo, però'l que hi va ajudar més va ser el bè, perquè si ell no hi hagués sigut allí entretenint a la criatura no l'haurien pas pogut vestir, amb aquell gènit que tenia. Primer li van pentinar els riços, que pera ells es feia la festa; després li van enquibir els colans, uns colans de color de rosa que talment semblaven de carn, si la carn fos d'aquet color, i com que li venien amples els hi van lligar am dugues betes i tota una restallera d'agulles; després les sandalies, també de color de rosa, pera amdós *chus*, com dugues magranes, que li venien sobre'ls dits dels peus; després les mànegues, de seda, de seda de color de prat, a dugues pessetes el pam; a sobre de tot la pellissa, que hi entrava un altre moltó, i la corona i els *llacets*, i ja no més faltava gornir el xai, que era tant delicat com lo altre, perquè de flors a la cua, i de roses de paper a sobre l'esquena i a sobre'l cap, i de lliga-cames a totes quatre, i de cintetes allí on cabien n'hi varen arribar a posar tantes que semblava que «La Puntual» anunciés la *mercería*.

Quan varen estar tots dos gornits hi va

haver un crid d'admiració. Mai, però mai, un sant Joan que fos tant Joan com aquell s'hauria passejat pel barri! Ni allò era un infant, sinó un sucre; ni'l bè un bè, sinó un maçapà; ni a n'els altars ni a les estampes s'havia vist una parella tant proporcionada i tant *piadosa.*

L'Esteve va pujar pera veure-la, i no va tenir gaire alegria perquè pensava en el gasto, però tampoc va tenir tristesa, perquè fet i fet era'l pare. Van donar brenar a sant Joan i una mica d'ofals a la torna; va arribar el senyor Pau de levita i van sortir cap a Sant Cugat am tot el veinat a les portes, armant un esvalot i uns crids que fins el centinella's va girar pera saber lo que passava.

En sent aprop de Sant Cugat, sant Joan va volguer fer lo que no hi ha cap llei ni cap santetat que ho privi. I pera'l pobre tenedor de llibres aquí començà'l primer treball. La criatura prou demanava, però'l senyor Pau no ho sentia, i quan ho va sentir ja era tard. Com que li havien lligat els colans per sota de la pellisa, i com que pera treure la pellissa s'havia de desgornir el trajo, i com que l'infant duia pressa, i com que també era pràctic, cansat de plorar... va resoldre-s, i el color de rosa dels colans va quedar d'un tò més pujat de dalt a baix de les cames.

Axís i tot, van continuar. El senyor Pau va pensar que encara que anés un xic mullat no tots els sants Joans són aixuts, i, amb

aquesta convicció de que'l temps ho asseca tot, van arribar a la parroquia.

Ja era hora. Els gegants s'impacientaven, i, donant saltirons i fent voltes, ja havien emprès la marxa, am les trampes i els ganfarons que'ls anaven seguint al darrera.

Després dels ganfarons van ser els infants: tots els estudis del veinat, tots els bordegassos del barri, tots els bailets de tots els gremis van anar seguint, amb els ciris i amb els cabells tallats de fresc, rapats fins arrel, i empolainats, però veient-se a n'els fronts estrets, a n'el crani alt i a n'els ulls fondos els fills d'una raça toçuda que'ls havien posat pomada, però que no eren fets pera pomada, sinó pera suor del treball. Passava'l pervindre de Ribera; els que havien d'alçar els pisos a n'els fonaments d'aquelles cases fetes am capitells trencats i grava de columnes gòtiques; passaven els Estevets, sorruts, serios i arrenglerats i am mirar resignat però ferm; i era tant el posat esquerp que tenien aquells infants, que quan passava'l fill d'algun noble amb el criat vell al costat, la blancor d'aquella cara i els bucles i les mans grogues semblaven, pel seu contrast, flors malaltisses d'arcova que s'havien de fondre com els ciris; flors d'esquerda de panteó al costat d'olles d'aufàbregues.

Després dels infants els Esteves, els pellaires, els camàlics, els graners, els botiguers, els manyans, els teixidors, els carreters, els bas-

taixos, tota la gent de força i de feina, que, dintre dels gecs apretats i de les ermilles cordades, els rebotien els muscles, que estaven encongits per la roba; després els senyors Esteves, els comerciants retirats, regidors i arcaldes de barri, els puntals de la barriada i els que si havien fet fortuna en duien arrugues al front i xacres sota la levita; després els capellans i els soldats, i després la tarregada, l'angelical tarregada de verges, santets i angelons; disfresses de confiture que com el nostre Ramonet eren il·lusions de mares.

Al sant Joan i al bè i al senyor Pau els van posar al mig de les files i varen anar seguint.

Vers la capella de Marcús caminà la processó entre un núvol de paperets i una catifa de ginesta. Desde'ls pisos fins als bancs i desde'ls bancs fins als terrats era una pluja de colors, una vibració colorida, una nevada de vida que omplia'l carrer de joia. Aquelles cases negres i rònegues havien tret l'ànima al defòra, i els damassos verds i vermells, les bànoves de l'antigor, els cortinatges de l'arcova, les catifes de la sala, tota la mica d'alegria i tots els drapets de les festes que enjoiaven l'interior els havien posat al balcó. Aquelles dònes menestrales havien tret tots els vestits de la calaixera de caoba, aon dormien tot l'any plegats am flaira de poma camosa, i els havien tret a la llum. Aquelles

noies de Ribera, d'ulls somniadors i mans fermes, s'havien també encatifat am les mantellines blanques i flocs de colors i galtes enceses, i havien arrencat tots els clavells i les roses i els llessamins de tots els testos de les finestres i les duien sobre'l pit, sobre'l coll, sobre la cintura i sobre la daurada polsina de la cabellera rossa, i de banda a banda de Ribera'ls carrers talment tremolaven de vibració i de moviment com si caigués una polsina feta d'espurnes de gloria.

La processó anava seguint solemnialment, magestuosa, poc a poc, tant magestuosa i poc a poc que d'un cap de carrer a l'altre hi posaven més de mitja hora, i la gent feia comentaris am tots els que anaven passant.

—Aquell és l'arcalde del Born.

—Aquet és aquell botiguer que va fer fortuna amb els sucres.

—Aquet és aquell gran gallinaire del carrer de Flassaders.

—Aquet és el senyor Mateu.

—Aquet és el senyor Pere...

Tot-hom hi anava dient la seva. Que si eren això, que si eren allò, que si com havien fet la fortuna, que si havien estat tants anys a fer-la; però quan passava en Ramonet amb el seu bè tant gornit i el senyor Pau tant mudat, allò ja no eren comentaris: era exclamació desfeta, enterniment i controversia.

—Mireu-lo! Mireu-lo que és bufó!

—Si sembla de pasta.

—Si ho és.

—Això deu ser una prometensa.

—Jesús!

—L'han tret d'una escaparata.

—Sembla'l santet que tenim allí a les *Hijas de María.*

O bé n'hi havia de sorruts que deien malhumorats:

—Jo'ls daria garrot a n'els pares.

—No sé per què no hi ha un *asilo* pera les criatures disfressades.

—Això'ls governs han de privar-ho.

—Supersticions són això. I per això a Espanya anem tant bé que ara mateix serà un *caos.*

Un home fins els va insultar.

Una dòna va córrer a abraçar-lo i se'n va entornar plorant.

Però la processó anava seguint, am més paperets i més ginesta, i, fos el mareig d'aquell acte, fos l'enlluernament dels ciris, o fos que l'anar poc a poc cansava a la criatura, en Ramonet va ajupir-se i no va volguer seguir més.

Plora que plora i crida que crida, es va aturar al mig de les atxes i no hi havia qui'l fés seguir.

Prou n'hi va oferir de carmel·los i dolços i cavalls de fusta'l senyor Pau, apurat, però no senyor: no volia moure-s.

Prou el va amenaçar que en sent a casa'l tancarien a les fosques: tant se n'hi endonaven les fosques com la claror de les atxes.

Prou es va enternir: res hi valia.

Què s'havia de fer?, va preguntar-se l'atribulat tenedor. Deixar-lo allí al mig a n'ell i al bè i anar a avisar la familia? Deixar aquell destorb allí terra que embussava la processó? Avisar un cotxe o un camàlic? Si a les processons hi hagués ambulancies pera carregar l'impedimenta d'àngels i sants i Veròniques que no poden seguir el curs, l'hauria carregat al carro; però com que no hi havia ni carro, ni carretó, ni sòrt, ni misericordia dels homes, se'l va carregar a coll... i endevant!, que quan hauria passat la raresa'l tornaria a posar a terra i arribarien com podrien.

Això sí, al tenir-lo a coll va pensar: «És molt pesat el portar els llibres, però ho és més el dur criatures».

I pera conformar-se una mica's va dir aquet comentari: «Ja he fet bé jo de no casar-me».

Havia fet bé de no casar-se, però com que així que ve una desgracia en sol venir una altra al darrera, i com que'l senyor Pau era un home que no havia nascut am xaripa, mentres es feia reflexions amb en Ramonet als braços, ja sien els mateixos motius que havien aturat a sant Joan, o ja sia pel mal exemple, o ja sia pera fer la contra a n'el

pobre tenedor, el bè també s'hi va ajeure i tampoc va volguer seguir.

—Aveiam si també hauré de dur el bè,—va dir el pobre home mig plorant.—Aveiam si també m'hi ajeuré jo i que'm passi la processó per sobre, i que m'esclafi, i que'm trepitji.

I mentres ell s'exclamava, am cada gota de suor com les dels blens de les atxes, la gent, que veia aquell grop que... estava empantanegat, també hi anava dient la seva.

—Entreu-lo a dintre una botiga aquet marrà!

—Porteu-lo a l'escorxador!

—Aquet moltó és un dropo. Coeu-lo, que no'n volem de dropos a n'aquet barri!

—Doneu-li aiguanaf, pobrissó!

—Dissequeu-lo!

I fins un noi dels que passaven el va socarrimar amb un ciri, i allò feia un tuf de llana que no's podia aguantar.

Per sants que siguin els tenedors, i per sants a coll-i-bè que portin, arriben que la paciencia ja ha donat tots els aixamples i que no poden més i reventen.

El senyor Pau ja ho era un de sant, però un sant ben *entendido*, i va pendre una resolució: deixar el bè allí al mig del carrer i endur-se'n a n'en Ramonet, i que se salvi qui pugui... Però mireu-ho què són les *planetes:* allò va ser lo que va salvar-lo.

Quan la criatura va veure que anaven a deixar el bè va callar i va volguer seguir.

Va seguir i el bè va imitar-lo, i el senyor Pau va respirar, però'l susto havia sigut tant gros i el tenia clavat tant endintre que, responent als capellans que resaven al darrera, anava dient a mitja veu, a modo de lletania:

—Maimés!

Maimés infants!

Maimés processons!

Maimés bèns!

Maimés sants Joans ni altres sants!

Els llibres, els llibres i res més que'ls llibres!—

Mentres passava tot aquet tràngol ja s'havia anat fent de nit. La processó havia arribat al carrer de la Princesa, i, en comptes d'aquells crids d'abans, d'aquell color i d'aquella llum, no més es veien les atxes, caminant com dugues serps enceses de llarg a llarg del carrer. El silenci era magestuós. Les cares, abans tant alegres, a la groga claror dels ciris, semblaven cares d'enterrament, cares de fotografia, cares de claror de bengala. La música anava tocant, però la marxa de joia d'abans s'havia tornat marxa fúnebre, i l'impressió era tant solemne que'l bè anava dient: «Bè!... Bè!...», un bè d'anyorament i d'engoixa, i en Ramonet anava seguint, però plorant al sò de la música, i el resignat tenedor també tenia ganes de dir bè pera treure-s la tristor de dintre.

De sobte va esclatar un gran trò. Ja hi érem! Ja teniem pluja. Aquelles dugues fileres d'atxes van fer un zic-zac d'esverament; després un altre de més fort, i se'n van apagar la meitat; després van començar a caure unes gotes que n'hi havia un raig a cada gota, i la gent va començar a córrer; i després, al venir el ruixat, gremis, nois, gegants, clero i trampes, que aquí caic, aquí m'aixeco, no hi va haver classes ni respecte: a cops, a empentes, a rodolons i com podien es van ficar a les entrades, i quan les entrades eren plenes encara n'hi van entrar més, i quan tot va ser atapait els que van quedar al carrer corrien d'una banda a l'altra com rates emmetzinades.

El bè, el senyor Pau i en Ramonet van ser dels del carrer. Un sant Joan, quan és petit, s'enquibeix a qualsevulga entrada, però entrar un xai a dintre d'una casa quan les persones hi estàn espesses és pitjor que fer-lo passar per devant d'algun fielato; aixís és que sota les canals, am «bès» i plors i exclamacions, van haver d'aguantar tot el xàfec.

I si ells aguantaven el ruixat, compteu els de «La Puntual» i el rengle de convidats, que esperaven veure-ls passar, quin desengany i quin esglai! Que si hauràn caigut, que si hauràn topat, que am les empentes d'un xàfec es pot esclafar a una persona, que si com el senyor Pau és tant sord no hauràn

sentit la tempestat i l'hauràn rebuda a raig fet, que si'l vestit de sant Joan no és un vestit pera les mullenes, demaneu-ne de comentaris. La senyora del primer pis deia d'enviar un municipal al curs de la processó i demanar per un bè perdut; la mare hi volia anar ella mateixa. El senyor Esteve'ls calmava dient que mellor que rebés un xàfec, que axís els infants es fan forts. L'Esteve no deia res, perquè no sabia què dir; però a l'últim es va aclarir el temps, i la mare, que era a la porta mirant amb els ulls de mare, va fer un xiscle d'alegria perquè'ls va veure que arribaven.

Arribaven, sí, però de quin modo! Quin mullader! D'aquell sant Joan tant *niño* no més en quedava la pell. Ni corona, ni banderèta, ni sandalies, casi ni riços: tot se'n havia anat riu avall! L'atribulat senyor Pau no més havia salvat el berret, perquè hi duia un mocador, però havia perdut el mocador, que valia més que'l berret; i el xai casi no era xai: brut, enfangat, sense flocs i am les flors fetes una pasta que li havia tenyit l'esquena, en comptes d'un bè de sant Joan, era un moltó de *matadero* que s'havia esgarriat i que'l duien amb una corda.

El xacolate va ser trist, espès, agre, i el xarop... xarop de rabes!

La deria de deixar el negoci per una cosa de luxo havia estat un escarment. No hi tornarien maimés!

I encara faltava l'epíleg, que va ser el jorn de matar el bè.

En Ramonet va plorar tant, al veure que de revolada se li emportaven l'amic, aquell amic tant bon amic, que l'havia tingut vuit dies sense deixar-lo ni un moment, que havia anat amb ell a la gloria i que no l'havia abandonat quan va venir la desfeta, que axís que va veure que'l treien i que'l mirava amb aquells ulls tant tristos i plens de dolcesa, com volguent dir: «Ha arribat l'hora»... que's van creure que emmalaltia.

—No he vist mai una criatura de tants sentiments com aquesta,—va dir la mare, corpresa.

—No sé pas a qui s'assembla,—van dir de pla les tres Maries.

—Deixa-t estar de semblances, ni de xais, ni de coses fútils, — va dir l'Esteve a la dòna.—Amb una vegada n'hi ha prou d'això de processons i romanços. Baixa a baix, a la botiga, que hi ha molts *pedidos* atrassats, i els *pedidos* són els *pedidos*.

VII

SEGUEIX L'AUCA.—CAMBI D'ESTUDIS I DE PENSADES.—ELS PARES PROPOSEN I ELS FILLS DISPOSEN.

Aquella jornada de Corpus va marcar el jorn de tallar els riços.

Am cinc anys de portar al cap aquella mena de gorniment inútil ja n'hi havia prou, i potser massa. Ja era hora de deixar-se d'endrò-

mines i de suplements decoratius, pera començar a fer entendre al noi que al món no hi venim pera lluir, sinó que hi venim pera treballar, i que'l que porta massa temps tirabuixons i altres falornies corre'l perill d'avesar-s'hi i anar gornit tota la vida.

L'Esteve volia que'l noi fos home, i com més aviat mellor. Així és que l'endemà, no sols li va fer tallar els cabells, sinó que ja va vestir d'home: pantaló llarg i americana, feta de la mateixa roba que ell se'n havia fet un trajo; botines am gomes, com les d'ell, berret de la mateixa forma que'l seu i tot tant parió i tant exacte, que quan anaven pare i fill semblava que al néixer l'home n'havia sobrat la criatura.

Lo únic que va lograr amb aquet cambi fou que'ls bailets de tot el veinat, quan van veure eixir de «La Puntual» aquella criatura tant *severa*, li tinguessin molt més respecte del que li havien tingut fins allavores. Allò de jogar a bales i a cartrons amb un infant que anava de llarg, que duia *leontina* de niquel i un rellotge que si bé no anava feia'l mateix efecte que si anés, els feia magestat, i si bé'ls bailets de tota mena no s'hi fixen gaire en la roba, haver-se-les amb un marrec que tant jove ja gasta capa, n'hi ha pera fer-ne molt de respecte.

I a fè que no tenien de tenir-n'hi, perquè era un infant ben infant, el nostre ex-riçat

Ramonet. Comparat am la patuleia que's criava per aquells voltants, que fins quan jogaven a jogar tenien d'ensenyar les ungles, en Ramonet era un anyell. Si per cas veia que l'estafaven es deixava estafar pacíficament, i no més a n'el fons de tot hi tenia un cau de revolta, que era d'aon n'eixien les llàgrimes; si pegaven a un que fos més feble, sempre's posava al costat del feble, encara que li toqués el rebre, i a generós ningú'l guanyava. N'era tant i tant naturalment, que, si'ls bailets sabessin pensar, s'haurien adonat desseguida que ell era diferent dels altres, i no per la capa i el capell, sinó pels sentiments que duia a dintre.

Va anar creixent d'aquet modo, i amb ell van anar creixent els instints i una sensibilitat exquisida, i una comprensió extraordinaria, i un dalit de saber de tot, menos de lo que li convenia.

—Aquesta criatura no's fixa,—deia molt sovint el seu pare.

—Ja's fixarà,—deia la mare.—Jo he conegut botiguers que fins que han sigut majors d'edat no s'han començat a fixar. Se li té de deixar fer el creixent.

—Aquí'm tens a mi, que a quatre anys...

—És que d'Esteves com tu no n'hi ha cap més a Barcelona. Estigues tranquil i deixa fer, que no tens raó de queixar-te.

No tenia raó de queixar-se, però no tenia

motius d'estar alegre. El noi vivia a la botiga, però'l seu esperit no hi vivia. Aquells prestatges li eren estrets, com la capa i com l'americana, perquè ell creixia i lo altre no, i no podien avenir-se. Sentia com una frisansa que'l feia mirar cap a fòra; una mena de formigor allí on sortirien les ales si'ls infants en tinguessin d'ales; el desfici que senten els lleons joves que'ls tenen engabiats; i ni'l taulell, ni'l mateix taulell, am tot l'atractiu del taulell, li podien ensopir els nirvis; així és que quan a dèu anys un dia l'Esteve va dir-li que l'acompanyaria a estudi pera que l'ensenyessin de viure, ell va pensar que això volia: que l'ensenyessin de viure; i, en comptes de saber-li greu, com a tants infants del veinat, hi va anar més content que unes Pascues.

L'estudi aont el va acompanyar l'Esteve (l'avi tenia una bronquitis i no'l va poguer acompanyar) ja no era aquell mateix estudi del carrer dels Flaçaders. Aquell se'n havia anat al cel, am la piçarra i el mestre, i ja no hi havia ni Seca, ni Meca, ni Vall d'Andorra. Aquelles dugues sales d'ensenyança eren magatzems de conserves. L'estudi d'ara ja no era un estudi, era un *colegio;* un *colegio* am tota forma, amb escala de marbre, amb *higiene* i am mires al *porvenir*. Aquella piçarra *espaiosa* s'havia anat enxiquint i ja no presidia la casa; aquella sala tant pintoresca ja era una sala simètrica, am ventilació, amb

aseo i amb aire (dos metres cúbics per deixeble), i aquella ensenyança tant senzilla s'havia anat complicant: a més d'aquelles quatre regles que demanava l'Esteve, ensenyaven d'unes coses que l'Esteve no podia entendre i molts dels deixebles tampoc: ensenyaven de piano, de *solfeo*, fins de llatí, i fins de dibuix, i si no ensenyaven res més no és perquè'ls mestres no'n sapiguessin, sinó perquè no tenien *salida.*

Per més que'l pare va encomanar que de tot allò d'aquells adornos en fessin de més o de menos, i si'ls suprimien mellor, i per més que'l mestre va prometre, que se'n anés a casa tranquil, que ja se suprimeixen ells mateixos, mireu-ho lo que són les planetes: el diantre d'en Ramonet, en comptes de dar-se a n'aquelles regles, que era lo que li pertocava, aquelles coses inútils eren les que més li agradaven i les que va estudiar am més dalit. Ja'n va arribar a apendre de sumes (embrutant piçarres se'n aprèn), però com aquell qui prèn una purga; ja la va arribar a resoldre una multiplicació de tres xifres, però en sent a la quarta s'encallava i, en comptes de multiplicar, es perdia, i en cambi lo que no li convenia, les histories de fets difunts, que pera vendre *mercería* no necessitaria pera res; la lectura i l'eloqüencia, que pera despatxar parroquianes se'n necessita poca i concisa; i sobre tot al dibuix, que mai

li hauria de servir, s'hi va tirar am tant alè, que no podia dar l'*abast* d'apendre-n. Ja n'hi podien donar a llegir de coses, que ell se les empassava com bresques; ja n'hi podien donar de làmines, amb ulls i orelles i nassos, i geometries pera copiar: am dos cops de llàpiç les *treia*, i *escupides* a l'estampa; ja n'hi podien donar de solfes, que ell anava més llest a apendre-les que no pas el mestre a tocar-les. Menos números, tot lo que vulguen. Menos xifres, que li convenien, tenia un cap que tot hi entrava. Anava saltant els *cartells* com aquell qui salta la garrotja, i dels cartells passava als llibres, i dels llibres xics als més grossos, i el mestre estava apurat, perquè am l'empenta que portava, si no li treien pas del devant, aviat sabria més que ell. I tot això sense amoinar-s'hi, alegre, trempat, graciós, empassant-se les lliçons com aquell qui's menja un carmel·lo; aprenent lo més complicat no fixant-s'hi (com deia'l seu pare); recordant lo que llegia amb un posat de tant-se-me'n-dóna, i quedant-li temps de fer campana i d'anar a córrer i a fer gatzara.

Això sí, fins en això s'apartava de les tradicions de «La Puntual»: ell no hauria anat mai als glacis, si'ls glacis hi haguessin sigut. No li agradaven els llocs tristos. Ell anava sempre vora'l mar, allà ont hi havia llum, allà ont hi havia blau, allà ont hi trobava espai pera'ls ulls i aire pera omplir els pul-

mons; ell anava allà on veia arbres, allà on veia flors, allí on veia gent que's movia, allà on sentia gent que reia; ell anava, com els aucells, allà on pogués cantar lliurement i no tingués parets de botigues que li enfosquissin la vista i li estrenyissin el cor; anava on va la joventut, quan no'ls fermen per una pota, a flairar la vida i el món, on després tindria de viure.

Compteu! Compteu, fillets meus, si l'Esteve hagués sabut o hagués pogut sospitar l'empenta que duia en Ramonet, quin trastorn a n'aquella casa! Pot-ser a n'aquell pobre pare li hauria arribat el moment de tenir alguna emoció! Però ca! Ni veia res, ni podia veure res, ni tenia vista pera veure-hi! L'home que sempre ha viscut darrera d'unes vidrieres té'l *panorama* entelat i no sab lo que passa allà fòra! El que ha estat sempre tancat en una capsa d'agafets no sab lo que és la llibertat! Aquesta santa llibertat que tants la canten i tant pocs l'estimen! El que s'ha envellit sota'ls prestatges no pot ni tant sols sospitar que hi hagi infants *desprestatjats*, que s'estimin més un raig de sol que totes les betes i fils que podrien voltar el planeta! Els desitjos d'aquell d'infant, que no més tenint catorze anys ja li venia'l món estret, no'ls podia compendre un home que midava'ls somnis i ambicions valguent-se de la mitja cana. Tot allò era massa ample pera ell, i més li

valia que ho fos, que, a no ser-ho, el pobre Esteve no hauria dormit de nits, i ara dormia i fins roncava.

Un dia va trobar un llibre a sobre mateix del taulell. Un llibre que no era de comerç: una historia o una novela, que no ho va saber ben bé de fixo, i tampoc en va fer esment, i també féu bé de no fer-ne!

Aquell llibre tant senzill, el primer que entrava a la casa, era, senzillament, el corc que tenia de matar-la.

Mort el padrí de l'Esteve y el ploren..... a casa seva.

VIII

DARRERS MOMENTS I DARRERS CONCELLS DEL FUNDADOR DE «LA PUNTUAL».—DIA DE DOL PERA RIBERA. — L'ENTERRAMENT. — L'ESTEVE PASSA A SENYOR ESTEVE.

Aquell llibre en va portar d'altres. A n'aquell despatx d'en Ramonet n'hi varen anar compareixent tants de llibres, que semblava que'ls xuclessin. Tots els que tenia'l senyor Pau

en un recó de llibreria que no'ls havia llegit mai ningú, tots els que li deixaven els companys, tots els que duia de la fira comprats am les economies, van anar passant per la botiga i van ser llegits d'amagat, i de nits, i a mitja llum, amb aquella fam de menjar lletres que tenen els que les estimen.

El corc anava rosegant.

En un xicot fill de pares botiguers, d'avis botiguers i de besavis comerciants, era complicat de saber per quins atavismes llunyans i per quins viaranys intrincats li venia aquella fam de llegir tot lo que trobava. Això que ho esbrinin els savis que tenen botiga de savi, que jo no faig més que anotar-ho; però mentres votin lo que siga, lo que jo ting de fer constar és que encara en Ramonet no veia un troç de paper imprès es tirava sobre les lletres com un falcó sobre la presa. Aixís com hi ha cadells que tenen de rosegar traps perquè posen el dentat, en Ramonet havia de rosegar llibres perquè posava intel·ligencia, i encara no tenia una hora que les betes i fils fluixegessin s'empassava a crema-dent cada capítol de novela, o cada poesia (anc que fos clàssica), o cada caboria històrica, que n'hi havia pera pervertir al botiguer de Ribera que tingués idees més fermes.

Els llibres, generalment, posen tristos a n'els desgraciats que llegeixen. S'hi conten tantes tristeses que són no més penes retòriques,

tants desenganys de menor edat, tants gemecs que'l consonant els porta i tants desenganys de lloguer pera acontentar la parroquia, que'l pobre jove que ho llegeix i no sab per experiencia propia que tot allò és per tornar a vendre i pera explotar la llàgrima, hi cau com les papellones a la llum trista d'un quinqué; però en Ramonet no era així: les penes, els planys, i fins els versos, li servien pera nodrir-lo i pera enfortir-li l'ànima, li donaven ambició i coratge i li feien veure un més enllà que, ai!, o s'hi havia de salvar ell o s'hi havia de perdre la casa.

L'Esteve, mentrestant, badava, perquè era badador natural, i la mare perquè no hi ha cap mare que en tractant-se dels fills no badi. De la desfeta que aquells llibres anaven fent a les idees de l'hereu no'n veien res, ni'n podien veure res, perquè així com el noi patia del deliri de la lletra, a n'ells l'ambició del negoci'ls havia entrat tant endintre que ja no pensaven en res més: ell d'anar arreplegant els quartos, i ella d'estalviar i fer recó. Havien posat més seccions, havien pres dos dependents més; el viatjant anava i venia pel mapa fent *pedidos* i més *pedidos;* el senyor Pau havia de vetllar pera donar l'abast a n'els *assientos*, que'l tenien assegut catorze o quinze hores diaries, i mentres en Ramonet s'omplia l'enteniment de totes les fantasies i de tots els idealismes que li passaven pels ulls i l'Esteve

i la seva dòna anaven omplint la caixa de tots els diners que passaven, el fet més trascendental que'ls havia succeit desde que «La Puntual» era puntual els va venir a trucar a la porta.

El senyor Esteve, am gran esforç, tossint, ofegant-se i dut per la voluntat, havia anat a la casa i els havia dit, prevenint-los:

—Em *liquido!* Nois, em *liquido.* Aviat em tindreu de borrar del llibre de compte-corrents.

I com aquell que diu am tristesa: «Axís que caiguin les fulles», ell deia am certa amargor: «Axís que caigui'l balanç em retiraré del viure!»

Va caure'l balanç de cap d'any; va firmar-lo serenament a la darrera fulla del llibre, i com que mai n'havia firmat cap de tant profit com aquell, se'n va anar content a *liquidar* i ja no va sortir més de casa.

Als dos dies de ser al llit va demanar pera confessar-se, i es va confessar pera complir. Per lo mateix prengué Nostre Amo, i al tercer dia de jeure va cridar als de la familia pera anar-se'n ben despedit i fer-los-hi'ls darrers encàrrecs.

Tots van anar-hi amatents i el van trobar mig assegut, apoiant-se en quatre coixins, en un llit colossal d'estat, trono solemnial de la mort, a dintre una sala nua on no hi havia més que un silló, la caixa, un candelero i dos

mapes (el d'aquet món i el de l'altre) i ont hi feia una fredor que si en el quarto hi hagués hagut fulles haurien anat caient totes.

El senyor Esteve, vell com era, a punt de *liquidar* com estava, i tossint, i ofegant-se, i morint-se, encara conservava forces i encara guardava energies. A n'aquells ulls que s'enfonsaven encara hi tenia un mirar ferm que denotava voluntat; a n'aquella boca, dibuixada no més amb un cop de llàpiç, encara hi quedaven les dents; a n'el crani, fet a cops d'aixa, encara hi havia cabells negres, senyals d'aquella raça forta que són arrels de families.

Va anar cridant la descendencia, i per ordre rigorós es van col·locar al voltant del llit. L'Esteve i el noi a la dreta, la senyora Felicia a l'esquerra, més als peus la senyora Paula, la Tomasa i la senyora Roseta, i al cap-d'avall les tres Maries; i quan els va tenir tots reunits, el senyor Esteve féu un esforç i, traient-se de dintre'l pit tot l'aire que encara li quedava, va dir, amb el tò sentenciós del que se sentencía a n'ell mateix:

—Nois, jo me'n vaig. No feu anar el cap, que me'n vaig. Cada hu mor a tants anys *fecha*, i a mi m'arriba'l venciment. Me'n vaig, però no us alarmeu, perquè ho deixo tot arreglat. Ting testament fet, que no us l'ensenyo perquè és lo primer que mirareu aixís que acluqui la vista, i ja sé que us agradarà

perquè he fet més economies de les que podeu imaginar-vos.

Va tossir i va continuar.

—Me'n vaig tranquil d'aquet món perquè us deixo tranquils a tots, i sé que ho estareu més quan falti perquè ja abusava de viure. Ja he fet prou coses jo pera anar-me'n. Vaig fundar «La Puntual», com qui diu la vaig criar, la vaig fer créixer, us la vaig donar com a mare, us he donat concells a tothora, i tants anys de donar concells cansen: cansen a n'aquells que'ls donen i cansen a n'els que'ls prenen, i ja començavem a cansar-nos.

Va respirar una mica i seguí.

—Avui us donaré'ls darrers. Preneu paciencia, que ja s'acaben. Us deixo una vinya plantada; cuideu-la, que un cop plantada ja dóna raims ella sola i no és mai rabassa morta. No pujeu mai de revolada. Aneu pujant de mica en mica, i, avui una pedra i demà una altra, anireu fent de «La Puntual» com una mena d'iglesia, que serà l'orgull dels Esteves. Jo n'he posat els fonaments; l'Esteve i el seu pare'ls pisos, i ara et toca a tu, Ramonet: tu tens de fer la coberta.

Encara li quedava aire i va seguir.

—No us donaré gaires concells més perquè ja no'm queda temps i perquè no pug entretenir-me. Aniré al gra, resumint. No us fieu mai de les paraules, que les paraules enlluernen i tergiversen les coses; no us fieu gaire

de les firmes perquè són paraules escrites; no us fieu gens de les dònes perquè són màquines de dir-ne; i no us fieu ni de vosaltres perquè us podeu equivocar. Fets, sempre fets!, que tot lo demés és nuvolada, i el comerç no hi viu als núvols.

I, ja no poguent més, va anar al gra.

—I ara, adéu-siau, i res de llàgrimes ni de tonteries. Fets! Guardeu un record de mi, però sobre tot guardeu el crèdit. Fets! Un enterro senzill.... i... fet!

No va poguer dir res més. Va estar una hora agonitzant, anant dient: «Fet...» entre llavis i quan va callar va morir-se.

La familia va plorar una estona per ordre de sentiment i per qualitat de parentiu; però, seguint els manaments del difunt de no vessar gaires llàgrimes, van dir tot allò que's diu quan se mort algú que ja li toca: que «s'ha fet tot lo que s'ha pogut», que «ha mort am tots els coneixements», que era un gran home i un gran besavi, però que ja era prou vell pera morir-se, i com que la qüestió eren «Fets!», am l'excusa meritoria de saber lo que disposava pera l'acte del seu enterro, van anar a obrir el testament, que no'n deia res de l'enterro.

Lo que deia és que feia hereu de tot lo que tenia i tingués, de «La Puntual» i de lo altre, a n'el seu *successor*, l'Esteve; un usufruit a la seva dòna, alguna deixa als parents,

trescentes misses de barato... i lo demés eren retòriques que hi afegeixen els notaris pera donar solemnitat al paper i pera que n'hi entrin més fulles.

Els que van quedar més contents van seguir dient que era un gran home; els que esperaven més bocí van callar, però's van tornar grocs; els que no van tocar gran cosa se'n van anar pera dir-ne mal al ser a baix mateix de l'escala; però tots van anar a l'enterro amb igualtat de tristesa i semblança de roba negra.

L'enterro, segons la voluntat demostrada pel difunt, va ser una cosa senzilla, però al mateix temps *decorosa* (cinc cotxes i aquell faetó); però si l'*aparato* era modest, la concorrencia era triada. Tots els comerciants d'aquell barri van volguer encoratjar l'acte i manifestar l'alta estima que'ls mereixia un home *enter*, que havia viscut noranta anys, sempre conseqüent en lo mateix: en una taleia *eficaz*, seguida i perseverant, que mai s'havia doblegat i que feia *honor* a la classe. A darrera d'aquell dol, que anava presidit per l'Esteve, pel regidor, pel *veterano*, per en Ramonet i pel graner, hi anava lo mellor del barri, am la mellor roba del barri, a fer acte de presencia, de consideració i de respecte. Allí tot el ram de graners de tot el carrer del Rec per avall; allí tot lo mellor de les drogues de tot el carrer de Moncada; allí'ls gallinaires i conillers del Born i de tots els voltants; allí lo més escullit del

comerç de mantegaires, *panyeros* i comercians del ram del vidre, del ram de la sal, l'estat major de *mercería*, els fabricants de teixits, els tintorers, blanqueig i pellaires; allí dos tinents arcaldes, el vicari de Sant Cugat, un beneficiat de Santa Maria, un bacallaner riquíssim que fins havia estat a Escocia; allí'l pobre senyor Pau, i allí'l viatjant de la casa, que havia arribat de Pamplona pera entornar-se'n l'endemà, i allí tota la gent seria, aquells de la processó, els que compleixen, els que firmen, els prudents, els morigerats, els que fan d'home bò si hi ha raons, els que tanquen la botiga encara no passa un goç que faci cara de tenir gana, els que no's comprometen mai, els que miren més pera la *Casa* que pera'ls que hi tenen de viure a dintre, els menestrals de tota mena, sostén de la barriada i preuat joiell de Ribera.

Quan van arribar al pla de Palacio's van despedir casi tots, i els més amics o més parents, els que estaven desenfeinats o que ja havien perdut la tarda, van anar fins al cementir.

Allí varen cercar el ninxo, a n'aquells rengles de pisos que també semblaven prestatges, i, abans de col·locar el difunt a n'el número que li tocava, que era'l dos mil doscents quaranta, els enterradors van preguntar si per cas el volien veure.

Van dir que sí; van obrir la caixa, se'l van

mirar cosa de dos minuts, van cridar a n'en Ramonet (que s'havia quedat a veure les estàtues dels panteons) pera que també se'l mirés i, no sabent lo que s'ha de fer al tenir un difunt al devant, varen volguer dir alguna cosa.

—Talment ha quedat natural,—va dir pera començar l'Esteve.

—Quin home!—va dir el regidor.

—Ja se'n va perdent la mena d'aquesta qualitat d'hèroes!—hi va afegir el *veterano*.

—Ja poden tancar-lo,—l'Esteve.

I, tancat am pany i clau i pujat a n'el seu prestatge i a n'el caixó corresponent, tots van passar devant del dol i van anar dient lo mateix.

—Senyor Esteve, l'acompanyo al sentiment.

—L'acompanyo al sentiment, senyor Esteve.

L'Esteve havia pujat de grau: d'Esteve a senyor Esteve.

EL SENYOR ESTEVE

"La Puntual" va fentse amunt pels concells d'aquell difunt.

I

AON SE VEU EL CAMBI QUE FA UNA CIUTAT QUAN SE'N APODERA'L COMERÇ I COM ELS PETITS SE FAN GRANS I ALTRES EXPERIENCIES PROFITOSES.

Moltes coses havien passat desde la mort del senyor Esteve, i sobre tot moltes morts. Havia mort la senyora Felicia pera complir el

dever sagrat de viuda, havia mort la senyora Roseta (el greix va poguer més que ella), i fins havia arribat a morir la senyora del primer pis, que la mort no s'hi mira amb els pisos; i si la pobra senyora Pepa encara continuava vivint és que'l mal la feia viure. El dia que s'hagués posat bona, bona-nit senyora Pepa!

A la casa també hi havia hagut cambis. Am l'herencia del senyor Esteve, avi, el senyor Esteve, nét, fou molt més ric, i va engrandir més el negoci, i va comprar paper de renda, i es va fer fer una levita, i va continuar treballant com si no'n tingués de levita.

Però lo que havia cambiat més, amb els anys d'Estevet a Esteve i d'Esteve a senyor Esteve, havia sigut Barcelona.

A n'aquell barri de Ribera hi havia hagut tant daltabaix de reformes que ja no quedava res de lo que hi havia.

El Passeig de Sant Joan també s'havia mort, com les avies. Havien arrencat els plàtans, havien trocejat els bancs, i l'Hèrcules del sortidor i les tortugues, i fins la tosca, els havien traslladat més lluny pera que anessin a criar molça al desterro dels barris nous. Els boixets i les estàtues del Jardí del General les havien tirat a la runa, i d'aquells passejos ombrívols n'havien fet cases am pòrtics, iguales com una malura i patint d'una simetria que no tenia consol ni perdó. Del Born n'havien agafat colors, vida, llum, venedors i gat-

zara amb un manat i ho havien tancat en un tinglado; i en quant a la Ciutadela l'havien tirada a terra, i havien fet bé de tirar-li. Primer van caure les muralles, després van anar aplanant els glacis, més tard hi van tirar ratlles i per fi hi van plantar flors, i a mida que les flors neixien els soldats n'anaven sortint, i com més ombra feien els arbres més els quartels s'ajupien, fins que no més en van quedar dos i mig disfreçats de palau allí sota de les arbredes. Aquell parc va ser fet tant depressa i hi va anar creixent tant de depressa, que semblava que'ls pollancres trobessin terra de fossar i es nodrissin ufanosos del dol de dugues centuries: els oms semblaven esbravar-se d'haver estat tant i tant de temps en sense tenir el dret de créixer; les flors, després de tants anys de glacis, es badaven en un sol jorn, i una flaira de vida nova eixia del camp de la mort. Am la pressa de transformar, aquella gent enriquida, que no havia tingut temps de ser artistes, havien fet coses estranyes: dugues escales immenses que no pujaven enlloc, unes montanyes de pessebre, un estany retallat am tosca; però en cambi hi havien congregat a la gent de tot el món i a tot el comerç de la terra, i lo que abans eren quartels am flaira de pólvora i de ranxo, ara era una gran toia extesa; lo que eren muralles, catifes d'herba; lo que eren baluarts, parterres; i lo que era torra maleida que havia

sentit tantes agonies, un pla clapejat de sol i d'infants jogant-hi am la sorra.

La vida d'urbanisació havia transformat el barri, però encara havia fet més estrago en les costums i en el comerç. Aquelles botigues fosques, negres, plenes d'escarbats i trenyines, aont hi entraven el gènero com si l'entressin a un presiri, s'havien obert a la llum i tenien amples vidrieres i esbarjo i ventilació; aquells escriptoris esquifits com ninxos comercials, aon tenien el tenedor com un aucell plomat, no més am la ploma d'escriure, ja eren sales espaioses, amb armaris, am claraboies, i fins amb estora, i fins am cadires; aquells magatzems apilotats que'ls sacs treien a l'amo a fòra, s'havien engrandit arreu, i l'olor de floridura s'havia tornat flaira d'era, i la llum entrava a les coves, i la blancor en les tenebres, i la netedat a n'aquells caus, i la vida moderna floria. En comptes de quinqués de gas que feien més fred que claror, havien posat llum elèctrica; en lloc dels tristos brasers plens de cendra i de tarregada, que semblaven posats a terra, més que pera donar caliu, pera tirar-hi les pells de taronja, havien posat estufes; i en lloc dels bancs de la porta, que semblaven bancs d'acusats, es podia seure en otomanes, que si bé no eren gaire toves era pera que'ls parroquians no perdessin el temps seient-hi. Ja no extenien el gènero a part de fòra de la porta, com si'l treiessin a airejar, sinó que'l

guardaven en capses; ja no cridaven als passants, com a la fira de Bellcaire, sinó que'ls esperaven a dins; i ja'ls dependents no eren esclaus fermats al taulell per una pota i lligats a la mitja-cana, sinó homes com els demés am tota l'autonomia que pot tenir el ram de vendre.

El comerç s'engrandia, s'aixamplava, es tornava gran comerç. Els negociants a l'engròs casi tots vivien en pisos, en pisos moblats, tapiçats i encatifats com si fossin uns ministeris; els que eren mig a l'engròs en entressols com oficines, i el botiguer botiguer, el clàssic, el pur, *l'Estevet*, podia explotar el parroquià, que per això és el parroquià, però l'explotava am bons modos; podia fer la mida curta, però ja no era a pams, era a metres; podia enganyar en el pès, però am sistema decimal era qüestió de zeros; podia seguir la tradició, però al menos dorava la píldora, i la presentava tant bé que venien ganes de pendre-la. Cada aparador era un reclam, un parany, una temptació, i n'hi havia de tantes menes que'l cor glatia veient-los: de marbre, com a panteons, pera cambi de moneda i banca; de xinescs, am ventalls entrellaçats i laques de tots colors, que anunciaven bacallans; de bronze, am cargols de niquel i pontines de ferro-verge, pera vendre savó i espelmes; de rajola de Valencia pera vendre llonganices de Vic, i dels que'n deien modernistes, am les vidrieres esga-

iades i les portes de gairell, que hi despatxaven casulles.

De desde'l Pla de Palacio fins al carrer de les Corts, lo mateix que pels altres barris, tot s'estava transformant. Hi havia carrerons toçuts que, ja o perquè eren massa vells i tenien masses arrugues, pera que no's veiés la trampa, o perquè eren cases de nobles que volien guardar la patina pera poguer guardar alguna cosa, no volien treure-s les xacres que duien de l'antigor, ni volien empolainar-se, però la major part de les altres alçaven pisos, posaven cornises, carregaven de motllures els balcons, s'emblanquinaven la casa i s'anaven arrenglerant per no fer-se nosa amb els colzes. Els paletes no paraven d'encastar adornos i flors de pedra i caligrafies de bulto allí ont hi havia un pany de pared; els ferrers forjaven arreu ferramentes am dragons, amb aligots, am patums, am flors d'enciam simbolistes i fulles de broquil estètiques, i allí on veien una barana hi carregaven l'adorno; les fulles semblaven pedres, les pedres cristalls, els vidres roba; i fusters, arquitectes i manyans o carregaven les cases o en feien de carregades, i com més gorniments hi feien i com més les atormentaven més contents estaven els amos i més lloguer en feien pagar, perquè aquells castells tant feudals eren castells de lloguer, i llogaven el pont llevadiç a n'algun ataconador, la torra de l'homenatge a un fotò-

graf, i fins la capella i fins els marlets haurien llogat, si poguessin, que una cosa és el senyorio i una altra cosa és la renda.

«La Puntual» estava al mig; estava en la fita d'aquest assalt de reformes que feien tremolar el barri. Les cases noves l'atacaven, l'arropien, l'empenyien, l'acorralaven, com treient-se un destorb de sobre. Altes, simètriques i poderoses, s'aixecaven a devant seu am tota la vanitat que tenen les coses noves. Allí, casi al mateix devant, s'havien alçat dos palaus: un de clàssic, am grans columnes i coberta d'estació, que feia respecte de mirar, i un altre de maons ben gòtic; al costat un pa de balcons donava de cap a cap una ombra ratllada i recta; al devant havien pintat el quartel d'un color de blau de quartel, i quartel, cases i palaus, fent d'avançada de l'Ensanxe, cridaven a tot cridar l'engrandiment de la vila, el daltabaix del vell comerç i la reforma capgiradora trepitjant els ossos dels pares.

I «La Puntual», que estava al mig com una làpida romana a sobre una pared nova, feia pena i feia respecte. El rètol, aquell hermós rètol, obra mestra i record gloriós del neixement de l'Esteve, s'havia anat tornant gris, descolorit, de color de fang, de color de conductora que va per les carreteres, de color de llit de pobre; les portes, aquelles portes!, s'havien anat destenyint i ja no eren portes: eren

fustes!, eren fustes de *fielato*, de tancat, de barraca, de casa de banys de mar; i el mateix aparador, aquell altar comercial, aquell sagrari de *mercería* que havia fet badar tantes dones i punyit tantes il·lusions, ja no semblava aparador: era un *escaparata* d'encants am flocs i betes ventureres.

Però això i tot, anaven venent. Anaven venent més que mai, i si s'haguessin transformat haurien perdut la venda. L'ombra del crèdit els salvava. L'avesar-se costa molt, però'l desvesar-se encara més, i l'anar a comprar a «La Puntual» ja no era una costum: ja era un vici. Els diners de la parroquia havien après tant el camí d'anar-se'n cap aquell calaix que ja se'n hi anaven tots sols, i hi anaven tant decidits que si'ls haguessin volgut treure no haurien volgut anar-se'n!

El senyor Esteve era un condemnat a tenir fortuna perpetua.

I com que era un condemnat, estava complint la condemna.

El nostre betas y fils
honra els cálculs mercantils

II

LA NAVEGACIÓ I «LA PUNTUAL», DUGUES COSES QUE NO TENEN RES QUE VEURE L'UNA AM L'ALTRA, PERÒ QUE A L'AUTOR LI HA VINGUT BÉ DE COMPARAR-LES.

Sí, l'avi havia tingut raó! La vinya marxava tota sola. «No més anant-la cuidant, no seria mai rabassa morta», i això és lo que

feia'l senyor Esteve: cuidar-la, vigilar-la, mirar-la carinyosament, i no més amb el mirar ja anava caminant tota sola.

Aixís com els capitans de barco, quan el temps senyala bonança, s'estàn asseguts a coberta contemplant les ones que passen, i no més van a la *maniobra* quan senten venir el mal temps, aixís mateix el senyor Esteve: estant-se a la coberta de «La Puntual» no més veient passar les ones en els fulls del calendari i en les planes del Major ja complia amb el seu dever, i com que allò era un mar d'oli que no n'hi havia mai de tempestats, s'hi podia estar sempre a coberta.

Sí: allí no n'hi havia de ventades, ni mànegues d'aigua, ni boires, ni roques pera posar el vaixell en perill. Si n'hi havien eren sota l'aigua. El vaixell anava fent via sobre una mar sense cap tràngol, sota un sol sense nuvolades, amb una calma que ni era de mort: una calma de mitja vida, de llims i de rellotge d'arena. Allí no's veia mai cap costa enlloc: dies i dies de navegar en aquells camarots de tercera no més veient passar que troques i rodets i canes de flocs i de trenzilles i sentint el soroll de la màquina al caure la caldeRilla. Allí no hi feien nits de lluna, ni lluminaries de sol, ni celisties, ni apagaments de capvespre: sempre una llum d'aigua am savó, de claraboia, de clínica comercial, de quarto de convalescent, d'aquella claror de les botigues

que semblen presons de gent de bé; i allí no veien cap vista: el quartel, sempre aquell quartel, am les finestres de sempre, rectes, iguals, a rengleres, com una malaltia d'uns ulls que veiessin les coses quadrades.

El senyor Esteve havia lograt lo que volia: ser mig ric. I el ser-ho molt li hauria vingut ample. De gra en gra i d'espiga en espiga havia lograt omplir el graner: un graner que no vessés, però que tampoc hi haguessin goteres; havia lograt tenir crèdit (la santa aspiració de l'avi) i havia lograt no fer-lo servir; i tot això sense sotracs, sense trastorns, sense enguníes; no més anant remant poc a poc, com aquell qui passa'l rosari. Estava a mig camí del viure, i si li haguessin preguntat què havia fet a la vida, hauria tingut de dir això: remar, remar sempre sobre un estany d'aigües somortes. Mai ningú malalt en aquell triunvirat de pare, mare i Ramonet; mai ningú rebotent de salut; mai una hora de tristor pera veure després l'alegria com un sol neixent que s'aixeca; mai un desbordament de rialles pera veure la porta del riure. Pla, tot pla; sempre tot pla, sense un turonet de consol. Ell sembrant i la dòna cullint, venia'l dia de la sega sense ni'l goig de veure'l blat caient com un devassall d'or sobre de l'era assoleiada. El balanç no'n tenia d'era. Números, no més que números que no volien dir: «En farem això o en comprarem allò altre», o els

cambiarem amb il·lusions; volien dir *capital*, diners de caixa, diners tancats, diners de presó, diners morts a dintre d'una tomba de ferro.

Això sí, fòra la fortuna, fòra aquella mitja fortuna afanyada am mitja suor, no havia lograt res més. I no és pas que no pogués lograr (que'ls diners ajupen les montanyes): és que no tenia desitjos, i si en tenia no'ls trobava. Am la consideració i el respecte que li donaven tants anys de Casa, si li hagués donat per la política, hauria pogut ser fins regidor; però no'n sabia res de la política. La política era, pera ell, una cosa que du trastorns, que fa córrer la gent pels carrers, que posa estat de seti a les ciutats, que obliga a tancar les botigues i que tot lo més pera què serveix és pera entrar en el ram de consums i fer-se una poma pera la sed; la política era una farsa que'ls botiguers que tenen parroquia no s'hi tenen de comprometre, perquè cada comprador té una *ideia*, i s'han de respectar les *ideies* dels que fan gasto en una casa; la política era un encegament que l'home neutral no l'ha de tenir, i ell n'era del tot de neutral: neutral d'historia, neutral de fets, neutral fins a no saber que ho fos. No més havia votat un cop, perquè'l varen portar a votar, i va perdre un dematí sense saber a qui votava, i aquell pas li va fer tant *frente* que l'endemà tenia por que no'l duguessin a un presiri.

Si li hagués donat per lluir, hauria pogut

tenir bona roba, bon pis i bons mobles; però'l bon pis, els mobles i la roba trobava que eren tant inútils com anar a votar pera'ls altres. La roba, pera ell, no era vestir-se: era tapar-se'l cos de l'intemperie i no portar res extremat, res que cridés l'atenció: tot negre, tot sofert, tot del color de «La Puntual», tot del color de tot-hom. El pis era no més pera dormir, pera menjar i pera guardar els cabals: taula, llit, caixa i res més. La taula ni xica pera'ls de casa, ni gran pera cabre-hi convidats; el llit, ni massa dur pera estar-hi en pena, ni massa tou pera estar-s'hi massa; i la caixa, ni tant estreta que la moneda hi patís, ni massa ampla ni aparatosa que fes denteta a n'els lladres; i tot lo demés dels mobles, cortines, catifes i domassos, eren no més que vanitat propia de gent malgastadora.

Si li hagués donat per menjar bé, hauria pogut menjar requisits; però tant ell com la Tomasa tenien un ventrell tant fet exprés pera pendre lo que li donaven, que allò no era un ventrell: era un pedrer, un paidor d'oca, una cova de munició, un avenc que hi queien les viandes o un safreig que hi tiraven pa pera engreixar peixos de globo.

Si li hagués donat per figurar... però no li donava per res. Era l'home neutre'l senyor Esteve, el símbol de la classe neutra, la Classe. Conservador per instints, per educació i per fets, era l'home d'ordre en tot i pera tot:

ordre en el riure, ordre en el menjar, ordre en estimar als fills i la dòna, ordre en el viure, en el morir, i fins ordre en l'altra vida. Era l'home del *ben entès: ben entesa* la llibertat, la familia, la guerra, la pau, i fins tot lo que no entenia ho volia *ben entès;* era l'home de la mida: goig am mida, plors am mida, amistat am mida, fe am mida, caritat am mida, tot am mida i am mitja-cana; am la maleida mitja-cana que ha dignificat l'egoisme desde que l'egoisme prèn mides. Si li agradaven els soldats no era per l'idea de patria (no gastava mapa «La Puntual»), sinó perquè posaven ordre en els que gosaven cridar, tant si tenien raó com no; si li agradaven els governs *rectes (rectes* volia dir absoluts), no era perquè fos dolent (ni això era), sinó perquè hi hagués quietut, sobre tot quietut, que'ls crids destorbaven la venda. No li agradava que mai passés res, ni bò ni dolent. Mai res! No més que passessin els compradors, d'un a un, en sense empentes, i amb un regateig prudent, sossegat i metòdic, però curt, anessin comprant amb ordre, com aquell qui va a oferir amb una cerilla a la mà i a l'altra'ls sous pera la bacina.

I això li donava tant nom com la mateixa «Puntual», a n'el prudent senyor Esteve. Tenia un posat tant serio, tant recte, tant reposat, i sabia tant d'escoltar, i semblava tant que pensés, que tot-hom li feia consultes; sabia tant de contestar amb un «Qui sab!» que no

volia dir res, que deixava a tot-hom content. Duia una levita tant cordada, tant llisa i tant llarga, i el que du una levita llarga inspira tanta confiança, que'l tenien com un confés pera'ls assumptos comercials; aconcellava tant poca cosa, per no equivocar-se mai, que, no equivocant-se mai, encara n'hi tenien el doble; parlava tant apoc apoc i qualsevol cosa de les que deia agafava tal aire de sentencia, i l'home que diu sentencies, per esguerrades que les digui, troba tanta gent que se les creuen per no tenir-les de pensar, que no s'entenia de feina; aixís com hi ha curanderos que am quatre signes curen els mals perquè tenen posat de curar-los, hi han homes que no dient res tots els concells semblen bons perquè tenen posat de conceller; i al nostre pobre senyor Esteve (que ja tots l'anem coneixent), perquè no sabia què dir, l'havien pres per callat; perquè no sabia riure, per savi; perquè no sabia parlar, per pensador, i perquè tenia'l cap gros (que era cosa de sombrerer), per testa plena de substancia; i entre «La Puntual» i el cap, i el no dir res, i la levita, era un home que'l respectaven, tant com per això que havem dit com per por de pendre-l per altri.

I a fe que era un home ben senzill, ben modest i ben sense pretensions el quefe de «La Puntual». Mig ric com era i amb un establiment tant proveit i am cinc o sis dependents, i senyor Pau, i viatjant, i dòna, i fill,

com tenia sota'l seu poder i el seu *mando*, s'hauria pogut donar molt llustre, i era la persona més modosa, més afable, més *portàtil* de tot el pla de Ribera. Am la mateixa franquesa i am les mateixes poques paraules es feia amb un comerciant, per molt a l'engròs que fos, que amb el carreter més humil; lo mateix donava la mà al mateix arcalde de barri que a l'ataconador més poca cosa; el mateix tracte hauria tingut amb un senador del *Reino* que amb el menos senador. Mentres no li demanessin diners, es feia amb el que no'n demanava, tant si vivia de renda com si la renda vivia d'ell. I no perquè fos avar (que tampoc ho era'l senyor Esteve), sinó per mandra de dar quartos. La *mercería*, gracies a Déu, no li havia pujat al cap, no li havia donat *influes*, com a tants quefes de negoci que perquè tenen subalterns i negres emblanquinats a dintre d'un establiment ja se'ls té de fer *besamanos*. Ell lo mateix despatxava que donava ordres, que cobrava; tant li feia fer factures com facturar lo de les factures; fer bultos com *desembultar*, i si no hagués sigut per la roba, que fent certes feines es gasta, i si no hagués tingut esclaus, lo mateix hauria espolsat les capses que hauria escombrat el carrer.

I a fe tampoc que no seria pas per l'*aparato* del seu viure que li tenien respecte. Allò no era viure: allò era passar. Es llevava, mirava'l dia (mirar el dia volia dir el fang) i se'n tor-

nava a la botiga; prenia xacolata, sortia a estirar les cames fins al quartel... i a la botiga; dinava, anava un moment al *Fomento Comercial* a sentir parlar de milions, d'aranzels, del presupost i d'altres coses profitoses... i altre cop a la botiga; el diumenge al dematí portava la Tomasa a missa, amb un vestit de fai d'anar a missa, i amb el llibre d'anar a missa, que no l'havia llegit mai però que li feia molt servei pera saber què fer de les mans, i en sortint, entre saludos de «Passi-ho-bé, senyor Esteve» i «Estiga boneta, senyora Tomasa», tornem cap a la botiga; a la tarda la treia a airejar (la dòna, s'entén, no la botiga), i un cop la tenia airejada, aont hem d'anar? A la botiga.

La botiga era'l seu Tot. El Jo, la llei de substancia, les forces combinades, el Déu, la Materia, el Temple, el Teatre, l'Altar, el Trono, la Patria, la Fracmasoneria i la Vida. La botiga era'l primer amor, i era l'únic i seria'l darrer; la botiga eren les il·lusions, les esperances, la fe, el *Crec en un Déu,* la Doctrina, la Biblia, el Vell Testament, el Nou i el Testament del seu Avi; la botiga era'l bon temps, la primavera, l'istiu, la Pascua, els arbres florits, l'alba i l'aurora boreal; la botiga ho era tot pera ell. Fins allí on li arribava la vista allí hi veia la botiga; fins allí on li allargava'l seu curt enteniment no hi veia més que la botiga. Tota la seva joventut, tot lo que pogués somniar, tot ló que gas-

ten els demés homes, vida amb amor, am dalit, am gloria i am passions, s'ho havia gastat en la botiga. Si les botigues tinguessin sang, n'haurien tingut de ses venes.

III

Les idees dels senyors Esteves. — La torra

Un dia, és dir, una nit, quan el senyor Esteve i la Tomasa van tenir el cap sobre'l coixí, en comptes de dormir-se desseguida com tenien per costum, ella estava tant desvetllada, es girava tant, anava tant d'un cos-

tat a l'altre i tenia tanta engunia, que ell se'n va adonar i li va dir:

—Què tens? Que no't trobes bé, Tomasa?

—Et voldria parlar, Esteve.

—I no més per això't bellugues tant?

—És que ja fa temps que rumio.

—Bé, dòna. Tant urgent és lo que has de dir-me?

—Et dic que't ting de parlar.

—Parla.

—Escolta bé i no t'enfadis, Esteve. Tu ja tens prop de cinquanta anys. Jo... deixem-ho córrer. Tant tu com jo hem treballat molt en aquet món. Aviat serem vells. El noi ja és gran. No tot ha de ser el negoci. Jo ja sabs que no soc pas gastadora.

—Anem al gra. Digues.

—Te'n recordes de quan vam començar a tenir les relacions a n'el Jardí del General? Fas memoria de lo que'm vas dir?

—Et vaig dir... lo que feia al cas. Però per què'm retreus aquell *acte?*

—Te'n recordes què'm vas dir més?

—No't vaig dir més que lo que feia al cas.

—Doncs jo te'n faré memoria de lo que'm vas dir. Em vas preguntar, fent conversa, si m'agradaven els jardins, i jo't vaig respondre que no, que no m'agradaven els jardins, però que m'agradava la viram, els fruiters i tot lo altre. I ho sabs lo que'm vas contestar?

—Ja t'ho he dit: lo que feia al cas.

—I lo que feia al cas va ser que'm vas prometre que ho tindria.

—Bé, què vols dir?

—Vui dir... però no t'enfadis, sobre tot... que tindries de comprar una torra.

—Una torra, dius?

I s'hi va girar d'esquena.

—Ja ho he dit que t'enfadaries.

—No m'enfado, però no la compro.

—I quins motius tens per no comprar-la?

—No més que un, però ferm: el del gasto.

I aquí va començar a fer números: que si la renda d'una torra és tant i que si's capitalisa és quant, que si sumat am lo altre és més... tots els inconvenients varen sortir. Fins va tornar a sortir aquella quiebra dels Giménez, Rubio i etzètera.

Ella de moment el va deixar dir; però com que les dones, poc o molt, sempre tenen alguna escata que les fa ser més o menos sirenes, va anant-li dient a l'orella un càntic dedicat a les torres tant plè de poesia bucòlica i tant triat de paraula, que Horaci li hauria dit: «Espera-t, que m'ho vui apuntar a la llibreta!»

—Un safreig,—li anava dient.—Que hi ha res més bonic que un safreig? L'aigua et serveix pera regar, pera rentar, pera criar peixos vermells, o pera no criar-n'hi si no t'hi agraden, que també'ls podem estalviar. I la viram? Que hi ha res tant bo com la viram?

Sents co, co, co, coc... un ou; catac, catac, catac... un altre ou, i del dia; allí tots els ous són del dia, i si'n menges un sabs lo que menges. I els fruiters? No t'agraden els fruiters? Tindriem una pomera, un albarcoquer, un taronger...

—Hi ha'l pugó,—va dir ell.

—No'n tindriem de pugó. Tindriem de tot menos pugó: arbres, ombra, menjador al sol, terrat i parra. No t'agradarà quan sigues vell de seure sota la parra?

És clar que li agradava tot allò! Li agradava tant com a n'ella, però...

—I la botiga?—va dir.

—I que l'hem de deixar la botiga? No veus que ja marxa sola la botiga, que tenim dependents, que tenim l'hereu, que tenim el senyor Pau, que allò no és un home, és un *aparato;* que tot marxa bé, gracies a Déu? Vaja, diga-m que sí, toçut.

—I el gasto?

—Am tres mil duros la tenim.

—Vols dir que no'n fan pagar més?

—Encara n'hi ha de més barates. Però per una cosa de primera, am safreig i tot lo que t'he dit, s'hi té de posar tres mil duros. Veritat que no dius que no?

—No dic res.

—Que sí?

—Dormim-hi!

Van dormir-hi; però, abans de dormir-hi,

ella va quedar tant contenta que, sinó que no'l volia amoinar, abans de girar-s'hi d'esquena, li hauria fet una abraçada.

L'endemà ella va rependre; l'endemà-passat va tornar-hi; i cada dia a la mateixa, fins que tant va amoinar-lo i tant li agradava també a n'ell tenir torra, que una tarda va agafar la dòna, va agafar el tranvia i es va agafar a n'ell mateix, i a Gracia, a cercar *terreno*.

Lo difícil era escullir. N'hi ha tants de solars en *asenso*, i n'hi ha tantes de torres per vendre, que són il·lusions caigudes de tants i tants senyors Esteves, que és un mareig el determinar-se. Aquí era lluny, allí era car; aquí no tenia *vista*, allí'n tenia massa; aquí'l sol venia de Ponent, allí venia de Llevant, allí no venia d'enlloc. Volien una cosa tant perfecta, am tants requisits de torra i de tot lo que han de tenir les torres, que van haver d'anar a Gracia més de vuit diumenges seguits pera trobar una cosa al seu gust: poètica, però barata; idílica, però equitativa; i bucòlica, però de poc gasto.

Però a la fi la van trobar! I tant si la van trobar, i que ho tenia tot aquell *terreno!* Vint mil pams d'arbres plantats i a ral el pam, que són mil duros. Mil duros que al menos en duien cinc-cents d'esbarjo i de poesia; sense la fracció de fruita. La pared de tanca, feta, i am vidres encastats i tot pera que si'ls bailets

del veinat volguessin anar a robar pomes es tallessin els dits al pujar-hi; un quart de ploma d'aigua viva, però viva, i am dalit de viure; i lo que és estar de sort en aquet món: fins l'il·lusió de la Tomasa passava a ser una realitat: el safreig ja estava fet. El safreig! El llac sagrat de les torres! El somni de totes les fades que tenen o han tingut *mercería!* L'aigua d'encantament de les senyores Tomases!

Desseguida'l van comprar. Vinguen papers i vinguen notaris, i firmem, i la clau, i prenguem possessió, i vinga'l mestre d'obres, i a tirar plans, i pareds amunt, cavallers!

—Jo vui,—va dir el senyor Esteve al mestre,—jo vui... primerament, gastar poc, i després, una cosa que estiga bé... però barateta. Vostè engiponi-s'ho com vulgui; retalli adornos, escapsi capritxos i faci una cosa *concisa.* Cuidi-s de pujar pareds, res més que pareds, i amunt!, que d'això de les *fantasies* jo, encara que no ho sembli, ting gust, i les posaré al meu gust. Baixos, un menjador, dos dormitoris, i prou, que si hi posem masses sales sempre s'hi enquibeixen forasters, i nosaltres som molt de sa casa. A dalt, això sí, posi terrat pera poguer-hi extendre la roba, que, encara que no n'hi haguem d'extendre de roba, les dones hi volen terrat per lo que pugui venir. Faci un galliner, allò que se'n diu un galliner, que per les gallines es fa la festa, i a dalt posi-m'hi una torratja, perquè

no li ting pas de dir que una torra sense torratja és una torra escapçada... I per lo demés, faci i desfaci, i vingui a cobrar els dissabtes, que se li pagarà al comptat, en sense demanar-li *descuento*.

El mestre d'obres el va entendre perquè tots els que's feien torres li venien a dir lo mateix: lo del poc preu, lo de la torratja i el safreig, i lo de les *fantasies*, i am dos mesos de treballar-hi va fer una d'aquelles torres que ja les coneixem de vista: senzilla, metòdica, am cornises de jarrer, amb aquell estocat que de nou en nou ja fa flaira de florit, amb aquelles portes que's bufen i aquelles persianes que's despinten; cases que tenen la tristor de ruines de neixença, de niu avorrit, d'interior abandonat abans d'haver-hi viscut, que s'esquerden desseguida pera que hi entrin les sargantanes; i un cop feta, li va dar la clau i van començar a n'el jardí.

El jardí, diguem-ne jardí, va dar més feina que la casa. Aquells pobres fruiters que hi havia, amb el tragí de les obres, van quedar tant plens de morter que'ls van tenir de rascar branca per branca i fulla per fulla, i els va venir tant malament que'ls rasquessin d'aquell modo que no van dir res per prudencia, però maimés van gastar salut. A fer no més que la cascada i anar-hi encastant petxinetes, i esclofolles, i muscles que ja havien servit, hi van entrar més jornals dels que haurien estat

les Maries pera fer una conxa de ganxet. L'aigua va donar tant que fer que si, en comptes d'un quart de ploma, n'hi arriba haver tota una ploma, encara hi seriem a les hores d'ara. Van volguer que hi hagués un *lago:* un *lago* d'un pam de fondaria, una mica més gran que'l safreig, i també voltat de petxines, i com que un quart de ploma d'aigua no és una cosa molt valenta, d'anar del dipòsit al safreig, del safreig a la cascada, de la cascada al *lago* i del *lago* als regarons, quan havia de regar, arribava ja tant cançada que deia: «I que regui qui vulgui!», i feia un clot i s'hi enterrava; i en quant a les *fantasies* que hi havia de posar el senyor Esteve, en això sí que s'hi va lluir, gastant *lo que feia al cas.* A la branca d'una pomera hi va penjar una bola de vidre d'aquelles que s'hi veia a dintre la seva torra i la dels veins, que era una cosa preciosa; al *lago* dos ànecs de terra cuita, asseguts a sobre de la tosca, que no més els faltava el parlar; al mig un pescador de canya, també de terriça de canti, que tenia tanta expressió i tenia un mirar tant natural que si hi hagués hagut peixos en el *lago,* i no s'haguessin mort de sed, pot-ser s'haurien deixat pescar; al costat, pera mirar-se l'aigua, un banc rústic (que l'havia fet un aficionat a fer bancs pera matar les vetlles de l'hivern) que tot era fet de troços d'arbre com a tall de llonganiça, però tant ben posats l'un sobre l'altre que s'havia de dir

la trampa pera que la gent veiés el mèrit, i després... hi van tancar les gallines (cinc gallines de quatre terces), els hi van posar un gall pera distreure-s, i va quedar llesta la torra.

Dos dies a la setmana la senyora Tomasa hi pujava pera donar menjar a la viram i pera endur-se'n els ous que feien, i de tant en tant alguna pruna que havien fet les pruneres, i fins algun albercoc que'ls pardals havien respectat; i els diumenges hi anaven tots dos.

Arribaven, buidaven el *lago*, feien anar aquella cascada, i mentres anaven els jocs del quart de ploma d'aigua viva s'asseien a n'el banc rústic i veien la maniobra, com haurien fet en *Pablo* i *Virginia* si haguessin arribat a vells i haguessin tractat am *mercería;* després ell cavava una estona, però com que no hi estava avesat, l'home suava (que pera això és l'home), i quan estava ben suat s'entornava a seure a n'el banc rústic; anava a mirar si la formiga havia fet gaires estragos... i tornem cap el banc rústic; anava a veure si l'aruga s'havia menjat les prunes... i al banc rústic falten Esteves. Aquella torra era molt bona, però si no hagués estat el banc rústic ni hauria estat torra ni hauria estat res. Tant hauria valgut no tenir-la, que això de veure arbres i més arbres ja és bonic, ja té *panorama*, però pera'l que està avesat a ser actiu no hi ha res com un banc pera seure.

Com se veu, la senyora Tomasa havia tingut la gran pensada de fer-li comprar aquell *recreio*. De què serveixen els diners si no's tenen de *disfrutar* com els *disfrutaven* a la torra? Quin goig se'n pot treure del viure sinó aprofitar lo bo quan passa? Per què's tenien d'escarrassar, i dali que dali en el treball, si no's pot emplear un *desahogo* en tenir quatre gallines, que al *fin* i al *cabo* també ponen i també's guanyen el llegum am la suor del seu front? Què'n treurien, després de morts, d'haver estalviat un *lago,* o un joc d'aigua, o una *fantasía,* si tot se tornaria cendra, ells, el *lago,* el cirerer i les gallines? Què hi venim a fer a n'aquet món sinó a guanyar diners i gastar-los am moderació i cordura? *Nada,* que quan passa'l viure, a viure!, sense regatejar-hi un banc, ni dos, ni lo que sia, am tal que lo que sia no sia massa.

La torra anava bé, no hi havia dubte. El senyor Esteve, que de què, hauria sigut feliç (ja que no podia ser desgraciat), però com que estava escrit que aquell home estaria empantanegat entre'l dolor i l'alegria, i sempre's quedaria al mig, al plè de la satisfacció, i quan s'anava avesant a saber passar el diumenge, li va succeir un contrapès.

Allí al devant de la torra hi varen obrir un carrer. Un carrer ample, un gran carrer.

—I li van malmetre la torra?

—Al revés, li van mellorar.

—Doncs no hi ser veure la desgracia.

—La desgracia vingué de la sort. De resultes d'aquell carrer, que'l van obrir quan ningú hi comptava, aquell *terreno*, que no més costava a ral el pam quan va comprar-lo, va pujar a pesseta, a dugues, a tres i se'n va anar fins a duro.

—Però això era ganga!

Una ganga que li va portar un neguit que no'l deixava *medrar*. Tenir mil duros en torra ja li venia bé a n'el senyor Esteve, però tenir-hi vint mil duros (vint mil duros, que no són vint quartos), que'ls hi haurien donat desseguida, i veure-ls empleats en *lago*, en viram, en cirerer i en parra, li semblava una heretgia.

Li va semblar tant d'heretgia, i tenia un corcó tant gran, i tant remordiment de conciencia, que un dia, és dir, una nit, quan ell i la seva Tomasa van tenir el cap sobre'l coixí, en comptes de dormir desseguida com tenia per costum, estava tant desvetllat, es girava tant pel llit i tenia tanta engunia, que ella se'n va adonar i li va dir:

—Què tens? Que pot-ser no't trobes bé, Esteve?

—Et voldria parlar, Tomasa.

—I no més per això et bellugues tant?

—És que fa temps que rumio.

—Bé, home, tant urgent és lo que tens de dir-me?

—Et dic que't voldria parlar.

—Parla.

—Escolta-m bé i no t'enfadis, Tomasa. Te'n recordes lo que't vaig dir el dia que'm vas parlar de la torra?

—Em vas dir... lo que feia al cas.

—Doncs fes memoria, Tomasa. Jo no la volia comprar, però hi vam dormir i vam comprar-la. Allavores valia mil duros, però avui en val més de vint mil. El podem tenir nosaltres un capital de vint mil duros empleat en *fantasíes?* Has comptat a quin preu ens surt cada pruna que mengem? I el covar de les gallines? Has comptat lo que'ns costa'l covar?

—Bé, què vols dir?

—Que'ns hauriem de vendre la torra.

—La torra, dius?

I se li va girar d'esquena.

—Ja t'ho he dit que t'enfadaries.

—No m'enfado, però no la venguis. Quins motius tens pera haver-la de vendre?

—Tots els que t'he dit i encara més.

I aquí va començar a fer números: que si la renda d'una torra és tant, que si capitalisada és quant, que si tal i que si qual (i va retreure la quiebra dels Giménez, Rubio i etzètera), fins que la va haver mig convençuda, siga per raó, siga per sòn.

Al creure-la guanyada, li va dir:

—Veritat que no'm dius que no?

—No dic res.

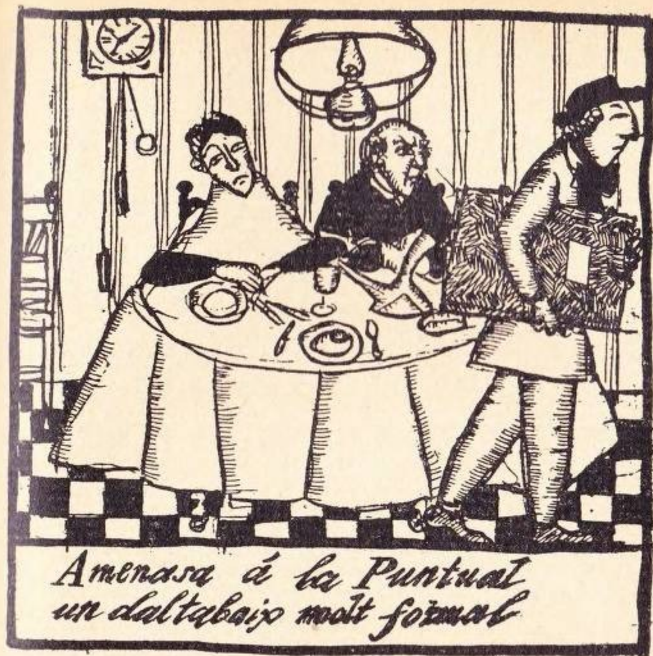
—Que sí?

—Dormim-hi.

I quan hi varen haver dormit la van anar a posar a la *venta*.

Estava vist que'l senyor Esteve no podia aixecar torres enlaire. Per molt ric que fos i molt que visqués, estava condemnat a botiga.

IV

La primera esquerda de «La Puntual»
El 1830 trontolla

I el noi? En Ramonet?
En Ramonet anava a Llotja.
A la Borsa?
A Llotja, a dibuixar.
Però...

Hi anava no més de nits, però hi anava. I que no hi feia cap falta.

Però com pot ser que en aquella casa tant seria...? Tant...?

Pot ser perquè no sabien lo que era Llotja, com no sabien què volien dir aquells llibres que trobaven i que ell llegia d'amagat; com no sabien tantes coses que no són vendre betes i fils.

Ademés, que ja tenia vint anys el noi, i per més que era obedient, bon feiner, aixerit i laboriós, no se'l pot manar així com així un xicot que casi és un home i que li dóna per anar a Llotja.

De primer, al volguer-hi anar, ho va dir a la seva mare, i ella va dir que sí tot seguit: primera, perquè era mare, i després perquè li va semblar que no era ofendre a Déu ni als homes l'anar-se'n a entretenir els vespres embrutant papers que no ofenien. Després ho va dir al seu pare. Si bé va trobar que'ls joves, fet i fet, s'han d'entretenir en alguna cosa, va tenir alguna sospita de que allò podia dur malicia i el podia distreure de lo més serio; però en Ramonet s'hi va empenyar tant que a l'últim li va venir a dir que, am tal que a les dèu fos a casa i que's llevés a l'hora de sempre, que anés en nom de Déu a fer ninots, que això seria una passa i que ja's posaria a la raó quan tingués coneixements.

Però li va passar una cosa estranya a n'aquell

diable de bordegàs: com més coneixements posava, més afició tenia a anar-hi. No sé què'ls devien donar a n'aquella casa de Llotja, que, després de cansats de tot el dia, en comptes de fer reposar el cos de les fadigues del comerç, o de cercar esbarjos profitosos, propis de la joventut, se'n anessin a passar el vespre a tirar ratlles i fer gargots, que després no servien pera res. Si hagués anat a un cassino, encara que'l senyor Esteve tampoc hi creia en els cassinos, ho hauria trobat passador. Si hagués sabut que en Ramonet tenia expansions ilícites d'enamoraments *interinos*, també se'n hauria fet càrrec; però anar a malmetre-s la vista no més pera embrutar papers, vaja!, allò era un misteri que, si no hi hagués hagut res amagat, hauria sigut cosa de *locos*.

Què hi podia fer allí cada vespre? Una vegada li van dir com és que no'ls ensenyava lo que feia, i va respondre: «No ho entendrien», i es varen quedar amb aquet xasco. Un altre cop li varen preguntar si encara hi havia d'anar molt temps a apendre... allò que volia apendre, i ell els va dir: «Ara començo»; i contestant-li doncs quan s'acabava aquella mena de feina, els va respondre, sense més ni més, que d'aquella mena de feina n'hi havia pera tota la vida, i que quan s'era molt vell tot just se'n començava a saber.

El cas és que ell sopava a corre-cuita, que ni sabia lo que menjava, que mirava'l rellotge

neguitós i que se'n anava desesperat; el cas és que's distreia de la venda (que era més serio que'l no menjar), que dava trenzilla blava per groga o que'n donava pams de més (pams de més, Jesús del cel!), que se'l veia preocupat, que molts cops li feien preguntes i ell no sentia lo que li deien i contestava badant com si hagués baixat de la lluna, que deia paraules tant estranyes que ningú les entenia, que parlava d'« ideals, de gloria, d'art, de bellesa », de noms que ell devia empescar-se-ls, perquè ni'l mateix senyor Esteve, amb els anys de comerç que duia, els havia sentit dir mai: el cas és que fins un dia... valga-m les Santes Quatre Regles!, en el marge de l'Inventari, d'aquell sagrat Inventari, Principi i Fi de la Casa, Fundador de totes les Coses i Sostén de Cel i de Terra, hi van trobar un ninot dibuixat!

Allò ja era massa, cavallers! Allò ja era perdre'l respecte a la Biblia de la Casa. Allò ja era insultar la Mare Laboriositat, la Noble Missió del Treball i els Interessos Creats, i el senyor Esteve va alterar-se tot lo que podia alterar-se.

Prou en Ramonet va prometre que havia sigut un descuit que qualsevol podia tenir-lo, però'l seu pare no's va convèncer, perquè a darrera del descuit van anar venint altres coses que no eren gaire de bon veure. Devegades anaven a « La Puntual » joves mig escabellats, que's veia que no eren compradors ni

tenien posat de comerciant, i entraven cridant a n'aquell sagrari i si en Ramonet no hi era se'n anaven fent gatzara, sense respectar la Casa, ni'l comerç, ni'l 1830; devegades, si li trobaven, se'n pujaven a l'entressol i allí obrien carteres i discutien com a bojos, i si hi pujava'l senyor Esteve, amb allò de que no hi entenia, tornaven a desar aquells paperots; devegades havien de sortir pera un assumpto molt serio, segons deia en Ramonet, i en sent al carrer saltaven, reien, esvalotaven i se'n anaven cantant, am tant poca serietat que no hi havia manera d'entendre-ho; i fins algun cop sortia dient que anava a cuidar a un amic que s'havia posat malalt, i pera anar-lo a cuidar s'enduia aquelles carteres i llàpiç, i trempaplomes i altres eines que no eren pas pera curar cap mena de malaltia.

Tot allò era sospitós. El senyor Esteve no ho entenia, però ho trobava molt sospitós. Prou la Tomasa li deia que'ls joves s'han de divertir; ell, en el fons, ja comprenia que allò no era divertir-se i que amagava alguna cosa que no ho era de diversió, o que si ho fos n'era d'una mena que la trobava molt estranya. Prou ella donava una raó que havia de trencar a un home com el senyor Esteve, i era que'l noi no gastava i que en sense gastos no hi ha vicis; ell ja ho veia que no eren vicis, però encara que no fos cap vici, distreure-s de l'obligació pera anar a un qui sab aon, a una

cosa que duia uns noms que no'ls havia sentit dir mai, el tenia tant esverat com el que sent venir el mal temps sense veure boires a n'el cel ni senyals de vent a la terra.

Un dia, després de sopar, ja no poguent aguantar més, en el moment que en Ramonet se'n volia anar com sempre, el va aturar i li va dir:

—Escolta, Ramonet. Diga-m la veritat: aon vas?

—Ja ho saben: a Llotja.

—La veritat: què hi feu a Llotja?

—Dibuixar.

—I què més?

—Res més. Per ara res més.

—Què vols dir per ara res més?

—Vui dir que més endevant puc pintar, puc esculpir.

—I pera fer això que tu dius, com és que no menges de gust, no treballes de gust, et distreus i no estàs pera la teva feina?

—Pera la meva prou que hi estic.

—Com és que no mires pera'l teu nom?

—Més de lo que vostè's pensa hi miro.

—No és veritat. Com és que sempre rumies?

—Perquè l'Art és una passió.

—Parla clar. Aquí hi ha algun secret que no me'l dius.

—No n'hi ha cap. És que l'Art pot més que nosaltres.

—I qui és això de l'Art?

—Ja li vaig dir que no'm pot entendre.

—Esplica-m'ho.

—És imposible d'esplicar-li. Aquestes coses no s'espliquen: se senten, s'hi neix i un les va estimant, estimant, fins que ve un dia que ja no pot abandonar-les.

—Però a qui és que's va estimant?

—A ningú. A una cosa que és un desig, de crear, de fer obres, de realisar lo que un somia.

—Però aont és tot això que dius?

—Enlloc i per tot. No sé com dir-li. És a dintre del pensament.

—Ramonet, o ets boig o m'hi faries tornar. Tu tens alguna dòna, no sé aon, i t'hi has encapritxat i no vols dir-ho.

—L'Art és mellor que cap dòna.

—Ting cinquanta anys, i a mi no m'enganyes.

—Ni l'enganyo ni'l vui enganyar. He parlat perquè'm pregunta, però ja sabent que no m'entendria.

—Doncs jo n'entenc una de cosa que la vui i tindràs de fer-la: que estiguis pera l'obligació, que no't distreguis del negoci i que formis, com jo vaig formar i com hem format tots els de la casa, o si no no vas més a Llotja.

—Pare, si per cas no anés a Llotja, aniria a una altra banda. No és a Llotja que hi ha'l mal. El mal un el porta a dintre seu.

—Doncs jo te'l treuré a les males.

—Pare...

—Noi!—va saltar la Tomasa, veient apropar-se un conflicte.—No contestis. Pensa am qui parles.

—Ja ho penso, però...

—Fes lo que't mani'l teu pare, per Déu!

—Ja ho faré. Compliré am l'obligació,—va dir alçant-se pera sortir.

—I aon vas ara?—li va dir el senyor Esteve.

—Ara... a Llotja.

—Com s'entén?

—S'entén, que hi vaig! Compliré am l'obligació, i l'obligació jo la ting de dia. Ja és complir-la estar-se dotze hores junyit a darrera un taulell. De nit ting el meu taulell, que, si no s'hi guanyen diners, s'hi guanya... No m'entendrien.

I va agafar el berret i va anar-se'n.

V

La gent de bé van a veure «La bona gent»

Aquella conversa ràpida que havia tingut el senyor Esteve amb el seu fill, de moment, no tingué importancia. Havia estat un núvol que havia passat sobre «La Puntual», però en un cel que havia estat serè desde l'any 1830 una boira que passava no havia d'enterbolir-lo.

En Ramonet va complir. Continuava anant a Llotja, però s'estava a l'escriptori, portava la correspondencia, no dibuixava a l'Inventari, i si la processó li anava per dintre, per fora no's notava res: era'l perfecte comerciant, entregat en cos i ànima a la noble *Mercería*. La mare estava contenta perquè veia que l'armonia havia tornat a la *llar*, i el senyor Esteve, ja refet, no era tant exigent com abans, es feia càrrec, no estirava tant la corda, donava beligerancia al noi, l'havia interessat a la Casa pera veure d'enllepolir-lo am l'atractiu del Balanç, i tots havien fet concessions: en Ramonet d'exaltament, i el senyor Esteve de prudencia.

Fins un jorn, un diumenge a la tarda, va dir a la Tomasa i al noi que's vestissin am lo mellor, que'ls portaria a Romea a veure *La bona gent*, una comedia que'l *Brusi* deia que's podia anar a sentir sense perill de perversió ni de capgirament d'idees.

Van vestir-se i hi van anar.

Van pendre tres sillons endevant, pera poguer-se fer càrrec de tot, i van pujar les escales.

El noi ja hi havia estat a Romea, però'ls pares no hi havien estat mai, i quan varen ser a dalt del saló, aquell posat que tenia de casa ben endressada, aquella pintura prudent, aquells retrats de familia que hi havia per les pareds i aquelles otomanes sofertes que hi

havia a tot el voltant, els varen fer molt bon efecte. Es veia que era un teatre de bé, una casa seria, i que la gent que hi anaven eren serios, i els va semblar veure les cares dels honrats comerciants de gra del seu barri de Ribera, i s'hi van trobar com a casa.

Van entrar, van seure, van tocar una mica de música mentres s'omplien les butaques, i quan estaven més distrets es va alçar el teló sense avisar-los.

Allí dalt, a l'escenari, hi havia una casa d'empenyos. Encara que'l senyor Esteve no n'havia vist mai cap, gracies a Déu, ho va conèixer tot seguit al veure que la gent empenyava, com va conèixer desseguida que un senyor molt reposat que's passejava amunt i avall era l'amo de la casa, perquè tenia veu de *mando;* que un vellet era'l tenedor, perquè tenia veu de creure, i que un dependent era un nevot, perquè deia oncle a n'aquell amo.

El que li deien senyor Batista era un home de certa edat. El senyor Esteve i la seva dòna, encara que tingués casa d'empenyos, el van trobar conforme, reposat i digne, i que s'expressava molt bé. Les coses que deia del comerç, dels balanços i de la teneduria'ls van semblar molt ben enraonades, i la seva ambició de fer quartos, fos com fos, però honradament, la van trobar molt natural. Havia pujat la casa (segons anava dient) per *mediació* de l'estalvi, i el que puja d'aquet modo pot anar

amb el cap molt alt i fer *frente* a les circumstancies per espinoses que sien. No havia tingut descendencia, i el treballar com treballava sense comptar am la descendencia, no més pel dever que té tot home d'aumentar els *cabals* de la fortuna, ja és cosa digna de respecte.

Ell volia adoptar una noia i ho explicava a n'el tenedor, i no pera ell, sinó pera la dòna, i això d'acontentar a la dòna amb una cosa de tant gasto també ho era de digne. No tots els que no tenen fills n'adopten axís com axís, i menos noies de l'Hospici com la que volien adoptar.

Al saber-ho, els parents li daven concells, i també'l senyor Esteve i la dòna ho varen trobar molt natural. Ells no l'haurien pas adoptada. S'hi ha de pensar molt la persona pera posar-se un estrany a la casa. Una noia de l'inclusa, per bona i honrada que surti, sempre és un gasto que se'n ve a sobre, i els parents tenien raó, i si'l senyor Esteve en persona hagués pogut pujar a les taules li hauria aconcellat lo mateix i haurien acabat per entendre-s.

Am qui no s'haurien entès és amb un nevot del senyor Batista que va entrar esvalotant-ho tot. Aquell nevot era un pintor, un poca-solta de dibuixant, tant esbogerrat i tant xerraire que'l senyor Esteve no va entendre com a un cap de trons com aquell el deixaven

entrar a la casa. Afigureu-vos si era boig, aquell pintor, que despreciava'ls diners que li pogués deixar el seu oncle; que li havien ofert una plaça a l'establiment comercial i no l'havia volguda acceptar pera poguer seguir la seva deria; que s'alabava de ser pobre; que's volia guanyar la vida treballant sense dependents, no més pel mèrit del saber; que no tenia ni miraments pera les coses més sagrades, com són l'escriptori i els llibres; que no's volia convèncer que un ric valgui molt més que un pobre, i que amb el mateix poc respecte parlava dels testaments que del Banc d'Espanya, que del Crèdit, que del Major, que del *Diario*.

—D'aon surt aquet beneit,—va dir el senyor Esteve, indignat.

—No és cap beneit. És un artista,—li va contestar en Ramonet.

—Sabs lo que és? Un gran poca-solta.

—A mi m'agrada.

—El què? Lo que diu?

—Lo que diu i lo que pensa.

—Vaja, noi, tu no estàs bo, si abones a n'aquet toca-campanes. Ja ho veuràs la fi que tindrà.

—Jo diria lo mateix que ell.

—Tu!...

—No'n feu cabal,—va dir la Tomasa.— Que no veieu que això són comedies?

—Però a les comedies hi han coses...

—Volen fer el favor de callar!—va dir un senyor del darrera.

I l'acte va anar seguint am les converses dels parents, amb els desvergonyiments del nevot i am l'arribada de l'inclusera: una noia molla d'ulls, vestida amb el trajo de l'Hospici, que com més l'afalagaven i més bones paraules li deien més plorava i menos ho agraia, cosa que'l senyor Esteve no entengué, que la senyora Tomasa sospitava i que va exaltar tant a n'en Ramonet que va dir quan queia'l teló:

—Si d'això en diuen bona gent, més m'estimaria ser un perdut. Això són lladres de levita!

L'entreacte va ser silenciós. Aquelles paraules del noi li havien fet mal efecte al senyor Esteve. Què havia volgut dir am la levita? Aont eren els lladres de levita? I qui robava en el món am levita? El fer negoci amb els que no s'entenen que no era una cosa legal? Si deixaven a un interès, anc que fos de ral per duro, que no s'hi avenien els del duro? Que feia arruinar a ningú per força aquell senyor Batista tant conforme? Si en el món no hi hagués els que perden, com hi podrien haver els que guanyen? Si'l senyor Batista, un cop guanyats, tirés l'or per la finestra, *santo y bueno* que fos un ximple; però a un home que estalviava, que's feia un nom, que creixia, que tot-hom li tenia respecte, se'l podia trac-

tar malament? Ba! Els joves diuen paraules que no saben lo que's diuen!

Prova de que era un gran home, el senyor Batista de la comedia, és que al segon acte ja fou més ric i que aviat seria un gran senyor. S'enamorava de la noia, això sí, però allò eren coses mundanals, flaqueses, giraments de cap, que'l comerciant més ferm pot tenir sense que se'n ressenti'l crèdit; és veritat que avorria la dòna, però què té que veure la dòna am la marxa del comerç, ni les interioritats de familia am la bona administració i l'engrandiment de la casa?

—Aquest home està pertorbat,—va dir el senyor Esteve a mig acte.

—Aquest home és un brètol,—va dir en Ramonet exaltant-se.

—Són comedies,—deia la Tomasa.

—Que callin,—deien al darrera.

I mentrestant allí a les taules havia sortit el dibuixaire i anava dient a l'inclusera tot allò d'ideals, i art, i bellesa, i aquelles paraules estranyes que'l senyor Esteve havia sentit dir al noi i que les veia repetides com si l'autor fos el mateix que les feia dir a l'un i a l'altre i que li anaven caient a l'orella com renecs incomprensibles, i anaven espantant a la Tomasa i feien alçar de l'assiento a n'aquell boig d'en Ramonet, que no tenia prou vista pera anar seguint l'accionat ni prous orelles pera escoltar les coses imprudentes del pintor.

Acabat el segon acte, la Tomasa ja se'n hauria anat. Estava al mig de dos pensaments que no'ls veia, però'ls temia. A una banda sentia'l passat, amb anys i anys de perseverancia, de conducta, de regla, de tradició, i a l'altra sentia'l pervindre, am tremolors d'entusiasme, de joventut i d'alegria, i si per una banda era la dòna, per l'altre cantó era la mare.

Axís que van alçar el teló, el senyor Batista ja era banquer, i el senyor Esteve se'l va mirar am certa consideració i respecte. El fruit del treball arribava, la perseverancia havia triomfat. Com ell, com tants Esteves com ell, podia ser president de caixes, conceller de ferro-carrils, senador, Junta, Acció i Títol. Els mals instints am l'inclusera i les crudeltats am la dòna eren coses que no comptaven. Els esgraons de fer fortuna quedaven barrats en el fons, i no més surava una cosa: el triomf del senyor Batista, el triomf de l'Economia, el Poder de la Riquesa, la Glorificació del Diner. Què hi feia que pera lograr-lo hagués malmès mil familíes i dut a la miseria a tants homes, si no eren dignes de ser rics? Que's guanyen batalles sense víctimes? Què hi feia que la fortuna li haguessin regada am llàgrimes? Que les fabricava ell les llàgrimes? Quina culpa hi tenia ell si fent favors de deixar quartos havia fet desgraciats? Que no ho haurien sigut sense'ls quartos? El senyor

Batista tenia raó. Tot-hom que fos Esteve tenia de dar-li. I en comptes de fer-ho axís, quan sortia aquell dibuixaire pera emportar-se'n l'inclusera (que era l'esca del pecat) i a n'els parents i a n'el senyor Batista'ls deia «cucs d'usurer, enterra-honres, sepulturers de tot lo noble i botxins de tota hermosura» amb un desvergonyiment indigne, en comptes del públic cridar que treiessin aquell boig que duia la pertorbació a una gent honrada i laboriosa, aplaudien al dibuixaire, i en Ramonet s'exaltava, i feien sortir a saludar a un home alt, mig blanquinós i escabellat com aquells amics de Llotja, i ni'ls uns sabien per què'l cridaven ni ell podia saber per què sortia.

Al quart acte, el senyor Batista estava assegut en un silló, i patia de la gota. Tots els que han treballat molt en el món acaben per patir de la gota. Se li havia mort la senyora, i, encara que ja hi estava fet a que se li morissin senyores, estava molt aclaparat. Com que'l senyor Batista era un home que no li agradava fer les coses sense tots els coneixements, i no fer-les en els moments crítics, parlava de fer testament, i com que'ls parents eren gent seria que saben lo que és fer el testament, tenien ganes de que'n fes pera deixar les coses en ordre, quan va arribar el dibuixant, am la que ja era la seva dòna, a desballestar les coses.

Prou van dir ells que venien pera cuidar-lo,

que estarien aprop seu, que li portarien el noi, que li alegraria la vellesa, i que no ho feien per l'interès; fòra'l boig d'en Ramonet i aquells esvalotats del públic, ni'ls senyors Esteves de fòra ni'ls senyors Batistes de dintre van creure res de lo que deien. Bons estàn els temps pera retòriques! Pot-ser sí que no hi ha més que cuidar la gent de franc sense esperar una recompensa! Què's pensava aquell pintorot, que no sabien les quatre regles, ni les matemàtiques del viure, aquells homes de negoci? Que's pensaven que una fortuna's deixava escapar axís com axís per quatre paraules d'efecte? Lo que van venir a lograr amb els seus crids va ser pertorbar al senyor Batista. Aquell home, que am salut era un home tant enter, tant sà, am tant sentit comú, punyit per la malaltia, va tenir un moment de feblesa i els va treure a tots de casa, i es va queixar de la sort, i va tenir dubtes del passat, i fins volia donar els diners, aquells diners tant suats, tant gruats!, tant expremuts de la sang!, aquells sospirs acunyats, aquell pilot de planys i llàgrimes que tenia tancats a la caixa!

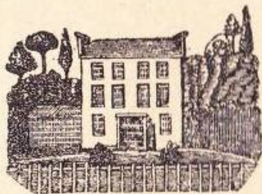
Els senyors Esteves es van tornar grocs axís que van veure que'ls donava, i els Ramonets van alegrar-se; però en aquella lluita ràpida varen triomfar els senyors Esteves, com triomfen sempre en la vida! Passat aquell esverament, va tornar a agafar els diners i els

va tornar a tancar a la caixa. Aquell home alt va tornar a sortir perquè'l van tornar a demanar, i, com passa en totes les coses, uns se'n van anar contents i els altres se'n van anar moixos.

La senyora Tomasa, al sortir, va pensar lo mellor que's pot pensar: que tot allò eren comedies; el senyor Esteve va rumiar lo que era capaç de rumiar, que era no rumiar gran cosa; però en Ramonet, que era jove i que li faltava experiencia, se'n va anar amb una bullida que havia de tenir conseqüencies. No va dormir, no va esmorzar i va anar més a Llotja que mai.

Hi va anar tant i tant a Llotja, que si aquell home escabellat que havia fet la comedia hagués pogut sospitar l'estrago d'aquella «Puntual», pot-ser no l'hauria escrita, o pot-ser hi hauria posat més actes.

Ni mai que hi haguessin anat al teatre!

Aquell temporal esclata
y no queda ni una rata

VI

De com s'alça una tempestat en un estany d'aigües somortes

Sí; haurien fet bé de no anar-hi al teatre.

Axís com n'hi ha prou d'una espurna pera encendre un polvorí, quan una imaginació està plena, una cosa tant ignocenta com és el veure una comedia la pot fer esclatar com una flor.

Aquells llibres que en Ramonet havia llegit, aquells dibuixos que havia fet i aquells companys que havia tingut li havien anat encenent el cap, i no més faltava un misto pera fer-li fer la bullida.

Desde aquell vespre en endevant, en Ramonet es va resoldre a seguir la seva deria, costi lo que costi i rebi qui rebi. Va volguer eixir d'aquell estany i tirar-se a n'el mar dels seus somnis; va sentir dalit de volar anc que s'hagués de rompre les ales; va volguer ser *artista*, en una paraula: deixar aquell niu arrecerat, aquell caixó de trenzilles, aquell cau, aquell molí de fer diners, i llensar-se a la ventura.

Ja a les tardes, sense miraments, agafava'ls llàpiç i sortia, i entrava a l'hora de sopar, i tornava a sortir desseguida; ja s'havia desvergonyit a penjar dibuixos per les pareds i que'ls vegés qui volgués; ja havia profanat la botiga dibuixant a l'Altar Major, a dintre mateix de l'escriptori, al costat del senyor Pau, que ho veia amb esfereiment; ja feia entrar els companys a Missa en sense senyar-se a la porta, i al mig dels caixons i dels parroquians discutien les seves coses: ja no tenia sagrat. Les botigues, com les iglesies, quan se'ls hi ha perdut el respecte, ja no hi ha frè pera'ls que hi viuen. La franquesa mata la fe, i morta la cuca mort el verí. Sense fe no hi ha *mercerías*.

El senyor Esteve se'n havia adonat. És clar que se'n havia adonat; i en Ramonet s'havia

adonat que'l senyor Esteve se'n adonava, i si no's deien res l'un a l'altre és que tenien por de l'esclat. Era tant gran, tant immens lo que en Ramonet volia destruir; ha posat tantes arrels una botiga de setanta anys; s'hi ha criat tanta i tanta molça en una casa de comerç que quatre generacions hi han fet números; són tant humides de suor, de suor de pares a fills, les pareds d'un establiment que porta un sigle de llaurar-hi, que, am tot el dalit d'anar-se'n, comprenia que quan ho digués cruixirien les pareds i sagnarien les entranyes, i anava fent i callava, i era tant estrany el temor que tenia'l senyor Esteve d'un no sé què que s'apropava, d'un trontollar que sentia, d'un daltabaix que veia venir, que no gosava dir res perquè amb el sò de la veu no s'ensorrés tot d'un plegat. L'un tenia por de parlar, i l'altre tenia por d'escoltar. Els llavis anaven pera obrir-se i cloïen abans de dir res. La veu no gosava sortir per temor de comprometre-s, i un i altre parlaven baix, i curt, i lo menos possible, com si no volguessin despertar a un malalt que hi havia a la casa.

La mare, com totes les mares, patia sense saber per què. Es mirava a n'els ulls de tots dos i hi veia clarors de dubtes que no'ls havia vist mai. Endevinava a n'el home (ell que sempre havia estat tant pacífic) un gromull de pensaments negres que li enfosquien la vista, i endevinava a n'el seu fill onades de

color de rosa i nuvolades de foscor que l'encenien o apagaven; i la pertorbava tant aquet no sé què que pressentia, que anava de l'un a l'altre suplicant amb el seu mirar, demanant misericordia, volguent implorar del seu Esteve un perdó per lo que vingués i volguent aturar al seu fill de lo que ja veia venir.

I va venir lo que ella veia, i a la fi's van obrir aquells llavis i la tempestat que's congriava va esclatar com una bomba, i els fonaments de «La Puntual» va semblar que s'esquinsaven i que'ls hi arrencaven la carn, i van tremolar les capses i es varen esquerdar les bigues!

Un dia, de bon dematí, en Ramonet se'n va anar sense dir res a ningú.

Va dinar i tornava a anar-se'n, i el senyor Esteve va anar a la porta i, cobrint l'eixida amb el seu cos, palpitant i tremolós, li va dir:

—Atura-t, Ramonet! Abans d'anar-te'n hem de parlar. Entra i seu, i sortim-ne d'una vegada i sapiguem lo que passa.

Van entrar a la sala de rebre. El senyor Esteve tancà les portes, i, un cop asseguts tots dos, el pare va dir a n'el seu fill:

—Ramonet, ja sabs que una vegada et vaig preguntar què feies. Tu'm vas dir que anaves a Llotja, i jo no vaig saber res més. Tu ja sabs que no hi ha res al món que, llevat de tu i la teva mare, estimi tant com la botiga. Tu ja sabs que'm vas prometre que la cuida-

ries com propia, que teva és i teva ha de ser, i en comptes de complir lo que deies, ja no sols has anat a Llotja, sinó que te'n vas de tardes, i avui te'n vas de dematí i demà te'n aniràs pera sempre, si no parlem clar i no t'espliques. Digues d'un cop: aon vas quan surts?

—A estudiar.

—Això ja ho has dit. Diga-m si dius la veritat, i, si la dius, de què ha de servir-te tot això que dius que estudíes.

—Pare...—va dir en Ramonet, trontollant-li'l parlar en els llavis.—Pare, en fa molts de dies que la vui dir la veritat, però... fa tanta por de dir-la que no sé si ting de dir-la.

—Digues, i no tinguis temor de res.

—No'n ting per mi de temor. En ting... En ting per vostè. Lo que ting de dir-li és tant amarg que mentres el cor em diu que ho digui, el pensar... el pensar m'ho atura.

—Sortim-ne,—digué'l senyor Esteve, vibrant nirvis de dintre seu que havien dormit cinquanta anys.

—Doncs...—va dir en Ramonet, pàlid com un lliri mort.—Doncs això que estudío, que'm diu pera què ha de servir-me, té de servir-me pera una cosa: pera la carrera que vui seguir.

—Pera la carrera que vols seguir?—digué'l senyor Esteve tornant-se groc.—Pera la carrera que vols seguir? I que no'n tens una de

carrera? Que pot-ser voldries deixar la botiga? Que sabs lo que dius?

—Sí, senyor!

—Que sí, senyor, acabes de dir? I ho dius serè? I ho dius mirant-me? I no cau el cel i la terra? I ets el meu fill? I ets de casa? I has nascut de mi i de la meva dòna? I goses parlar, llamp de Déu!

—Pare... vostè m'ha fet parlar.

—Però que no tenies cap més punyal pera donar-me la punyalada? Que ho dius pera matar-me? Que'm vols matar? Que no ho sabs que aquesta botiga és més que tu i més que nosaltres, que'ns ha criat, que'ns ha donat nom, que és el nostre nom, el que portem i que tu'l vols arrencar i trepitjar, i no'l trepitjaràs, no!, perquè'm faries bocins a mi, i a la teva mare, i a tots?... Calla! Calla! No't vui sentir. No! Parla, que ho vui saber tot! Quina és, quina és aquesta carrera? Diga-ho d'un cop! Digues! Quina és?

—És inútil que li digui.

—T'ho mano!

—És... ser... esculptor.

Si haguessin donat un cop de mall al mig del cap del senyor Esteve no li haurien fet tant mal com al sentir dir «esculptor». Com un llamp que cau a una penya, aquella claror d'aquell taller que havia vist quan era jove, am les dones, amb el xibarri, amb aquella nuesa i aquell desordre, li van rebotre en el

cervell, i no més va tenir temps d'apuntalar-se per no anar-se'n llarg a terra. Va volguer contestar, i no va poguer; va volguer insultar al seu fill, i no va trobar paraules; va volguer plorar, i no trobà llàgrimes; va volguer morir-se de sobte, i no va trobar la mort a la vora.

En Ramonet se'l va mirar, suplicant, amb els ulls negats de llàgrimes, i, petant-li les dents, va dir-li:

—Pare, escolti.

—No! No pug escoltar!—va poguer dir el senyor Esteve aguantant-se'l cap am les mans.—Ja sé lo que és ser esculptor! És ser un perdut. És viure entre gent perduda! És deshonrar el nom del teu pare!

—No! Això no!—va dir en Ramonet amb energia.

—Que no, goses dir? Que no? Encara havies de venir al món i jo ja sabia lo que era aquest ofici! És un ofici de perduts, de miserables, de pobres!

—Pare...

—De pobres, dic! I jo que m'he afanyat anys i anys pera que no'n siguessis de pobre! Que he estalviat tant per tu! Que la teva mare i jo no hem menjat pera que tu poguessis estar bé! Pera fer-te home! Pera fer-te home digne!... pagar-nos am la recompensa de volguer ser un miserable!... Ves-te'n! Ves-te'n del devant i borra-t el nom que portes!

—Pare, deixi-m dir!

—I què'm pots dir? Què'm podràs dir que ja no sàpiga? Ja la veia venir la deshonra i la desfeta de la casa, però mai l'hauria cregut tant gran!... Em mates! Em mates!...—anava dient. I aquell home tant reposat, tant serè, tant poca cosa, esclafat per aquella desfeta que li tirava per terra tot un passat de creencies, tota una generació d'idees i tot un cabal de pensaments, feia eixir tanta bromera en aquell bassal de quietut, que en Ramonet li va dir:

—Perdó! Perdó, pare!

—Ves-te'n!—li va contestar el seu pare.—Ves-te'n, malvat. Et desheredo!

—Perdó!—va continuar dient el noi.—Tant me fa que'm desheredi! Jo vui el perdó! Sols el perdó! Jo no'ls estimo els diners.

—Calla, al menos!

—Perdoni-m, i seré obedient. No li donaré cap més pena! No seré... esculptor. No seré res. Seré lo que vostè'm mani.

—Calla! Que no més ho dius per dir. Ja ho has promès altres vegades, i després vas a la teva. Ja no m'enganyes. Ja't conec!

—No que no'm coneix! Això ja ho sé.

—M'ha costat, però a l'últim t'he entès.

I, posant-se a plorar en el silló per primera vegada en sa vida, va dir, treient-s'ho de l'ànima:

—Em podies matar a mi en comptes de

matar la casa! Jo de vell no pug passar, i la casa no ho és mai de vella!

—Pare, si no'l vui matar!—li va anar dient en Ramonet, mentres el senyor Esteve plorava.—Li juro que no la vui matar! Seguiré lo que vostè'm digui, però sàpiga que lo que volia fer no era pas matar-la la casa. Jo volia treballar. Treballar de nit, de dia, a tothora, matant-me de treball pera anar amunt, pera pujar-ne una de casa que no's puja am pedres ni diners, que's puja am somnis i am gloria...

—Tants anys de batallar hora per hora!—va dir el senyor Esteve com parlant sol.

—Jo també volia treballar! Jo també l'estimo'l seu nom, que és el meu i que és el dels meus avis! I no hauria mort fent... d'escultor. La vida que hauria dat al marbre hauria sigut de vostè, hauria vingut de vostè!, hauria sigut la coberta de que parlava aquell vell a l'hora de la seva mort! Hauria fet les estàtues pera hermosejar aqueixa «Puntual», aqueixa «Puntual» que vostè estima, i jo també, però d'altre modo: vostè perquè l'ha criada, i jo perquè m'ha criat; vostè perquè n'ha tret el nom, i jo perquè n'hi voldria donar un de nom; vostè perquè n'ha tret producte, i jo pera esculpir-hi una làpida...

—Tants anys! Tants anys passats!—anava dient el senyor Esteve.

—No'm mouré! No'm mouré més de darrera del taulell! Aniré fent lo que vostè vol,

fer diners, sempre fer diners! Però si un dia vostè s'adona que'm vaig fent ric, però que'm vaig fent trist; que vaig aumentant la fortuna, però que vaig perdent l'alegria; que m'he apagat tots els somnis, i escanyat les esperances, i mort la fe, i trepitjat les il·lusions, i esmicolat a dintre'l cor tot lo que hi tenia de vida, al menos... al menos... adongui-se'n! i planyi-m!, que enterrar la fantasia a vint-i-tres anys, com ara ting, pot-ser encara té més mèrit que no pas el fer fortuna; i això ho faig per vostè, no ho faig per mi: pera mi la llibertat és vida, i pera vostè seria la mort, i com que vui que visqui... em quedo!

—Tant temps passat!—deia'l senyor Esteve.

—Tant temps per venir!—deia en Ramonet.

—No pug! No ho pug resistir!

—Pare,—li va dir apropant-se-li,—li torno a demanar perdó.

—No pug! No pug!—continuà dient anant-se'n cap a la porta.

I axís que l'anava per obrir va sortir la seva dòna, també feta una mar de llàgrimes, i es varen abraçar els dos vells.

En Ramonet, desde la sala, implorava un poc de consol, una mirada, un geste, un moviment, que li paguessin tant sols el sacrifici que feia, i els ulls de la mare l'hi van donar.

Moix i trist, se'n va baixar a la botiga,

i, amb el cap plè de fantasies i el cor amarat de tristesa, va anar apuntant al llibre Diari les troques de fil que venia i les il·lusions que capdellava.

VII

El darrer radolí. — Apagament del senyor Esteve i mort de la Casa i mort de l'auca.

L'any que va seguir a n'aquella escena va ser l'any d'hivern de la Casa.

El senyor Esteve havia tardat a tenir emocions, però la primera que havia tingut era

bona; n'era tant i tant de bona que no tenia d'aixecar-se'n.

En Ramonet complia lo pactat. No havia parlat més de lo *seu:* d'aquell ofici d'esculptor, que ni'l gosaven nomenar; no havia sortit cap més tarda; no havia anat més a dibuixar; s'havia despedit d'aquells companys, i no's movia de la *garita,* com el centinella del dever; però en el fons d'aquella calma s'hi sentia la mar de fons, una quietut de mal temps que feia pressentir grans tempestes.

En Ramonet complia, és veritat, i complia serenament, sense planye-s, sense rancunia, sense deixar anar cap fulla amarga de l'arbre de la seva vida; però'l riure, el goig i l'alegria s'havien perdut a la casa, i aquella pluja de rialles que assaonava la sequetat d'aquella terra aspra i aixuta, aquelles rialles de font fresca que'l senyor Esteve no sentia quan brollava clara i abundosa, ara que s'havia estroncat és quan la trobava a faltar.

Mai havia plogut tant com aquell hivern; mai hi havia hagut tant fang al carrer ni tanta pols a la fatxada; mai aquell 1830 s'havia destenyit tant depressa; mai l'aparador s'havia migrat tant, ni mai el quartel d'allí devant havia semblat tant quartel, tant capsa de cartró, tant simètric, tant caixó de guardar homes, d'una monotonia tant freda i tant aclaparadora.

Així com sempre hi havia hagut una mena

de pau de calma, ara era una pau de gel. Tant el matrimoni com el fill sentien com una fredor que no sabien d'on venia. No trobaven paraules pera dir-se, no tenien alè pera parlar-se; sentien la convicció de que's feien concessions, però que no podien entendre-s; que allò que'l noi en deia Art feia centinella a la porta i els mirava amb els ulls tristos. Devegades a n'el senyor Esteve li venia a frec de llavis en dir a n'en Ramonet: « Vés, vés a lo teu i no sigues desgraciat », però aquells prestatges se'l miraven i sentia un nus en el cor que li nuava l'intenció. Molts cops la mare deia a n'el seu fill un « Que no't trobes bé? » tant neguitós, que volia dir tant « No és culpa meva », que en Ramonet l'entenia i l'aconhortava abraçant-la; molts cops l'ànima d'artista li volava vers un enllà plè d'esperances i d'aurores, i el seu cos es quedava buid i clavat en aquell taulell. Com més aprop es trobaven més lluny vivia l'un de l'altre.

I el senyor Esteve estava malalt. Desde'l dia d'aquell trastorn havia començat a tenir sed; una sed que no era sed de beure: era un desig d'ofegar una cremor que sentia: una sed de calmar la sang, que li anava demanant aigua; una sed de terra dolça que té dalit de que la reguin. Al començament no'n feia cabal. Havia passat tants i tants anys sense que'l cos el destorbés, que ja no hi comptava amb el cos; duia una salut tant de reliotge

dels que no avancen ni atrassen, que mai li havia hagut de dar corda. Però de la sed en vingué una gana tant fòra de lo natural, un desig de menjar tant fòra d'hora i tant sense frè i sense conducta, i de la gana una tristor, i de la tristor un decaiment, i del decaiment tal melangia, que ell, que sempre havia estat un roure, s'esllanguia tant com un desmai, que va alarmar-los a tots i van fer lo que mai havien fet: varen enviar a cercar un metge.

El metge, aixís que'l va veure, va endevinar-li lo que tenia. Tenia'l no haver tingut mai res. Tenia la pau de tants anys que ha fermentat i s'ha tornat sucre; tenia'l mal d'una sang que de tant no ser-ne's torna aigua; tenia'l mal de «La Puntual», el mal de la quietut, el mal de no viure, el principi d'una mort que comença'l dia de néixer.

—Té la diabetis,—va dir el metge.—I aquet malalt es té de cuidar.

—Li donarem tot lo que demani,—va dir la senyora Tomasa.

—No li han de donar res de lo que demani. Com més prengui pitjor pera ell,—va dir el doctor al despedir-se.

I aquell pobre senyor Esteve, quan el volien cuidar, quan tenia posició pera no haver-se d'estar de res, s'havia d'estar de tot si tenia ganes d'allargar.

Ni menjar va poder el senyor Esteve!

D'aquella sed i aquella gana en va venir la postració. En aquell trastorn amb en Ramonet havia tret totes les forces, i ja no li quedava més que sucre, i ni sucre podia tenir: el sucre pera ell eren metzines! De resultes del seu mal li varen anar caient les dents, i, com que no podia empassar-se lo poc que li permetien, ni de viure tenia dret!, i si menjava's moria i si no menjava's matava.

Pobre ric! Pobre senyor Esteve! De què li havien servit tants anys de perseverancia, d'estalvi, de presó i de taulell? Quin profit n'havia tret d'aquelles ditxoses quatre regles i d'aquella mitja-cana? Qui romperia aquella guardiola que rebotia de diners? El noi! I el noi, ai!, aont aniria'l noi?

Prou s'ho demanava devegades, però no tenia prou cap pera respondre; prou mirava a n'aquell enllà que ell li havia anomenat, però la vista no li arribava; prou cercava de veure'l camí d'aont anirien a parar aquells diners tant afanyats: el lluny era tant enterbolit que no's veia res a la plana.

Moriria com havia viscut: no veient més enllà dels prestatges.

Un jorn van venir les tres Maries i li van parlar d'un confés, i es va deixar confessar, i li van parlar de combregar i va dir-los que sí per no tenir esma de dir que no, i, mancant-li forces pera viure, es va aconhortar de morir-se.

Això sí, abans d'entregar-se, tingué un moment de reacció: un d'aquells moments que té la flama abans d'apagar-se pera sempre, i, recullint totes les forces i reconcentrant tot el pensament i fent un esforç sobrehumà, va descapdellar la troca que li enrotllava'l cervell, dient a n'el seu hereu:

—Noi, deixa-m parlar-te ara que pug, que aviat no't podré parlar. Demà o demà passat em moriré, i si no fos que't deixo a tu i et deixo... no sé com te deixo, no'm faria res de morir-me.

—No digui això,—li va dir l'hereu.

—Deixa-m dir, que encara hi soc a temps. Jo he treballat molt en el món. No he fet més que això: treballar. Ara que me'n vaig et pug dir que no he viscut, que no sé lo que és viure. He passat. No més he passat. Jo no he estat jove, no he estat home, no he sigut res a la vida. He sigut un botiguer que ha trobat una casa feta, que l'ha cuidada, que l'ha seguida, que l'ha feta prosperar, pera que després vingués un altre, tu, i l'anés cuidant com jo l'he cuidada, i tu, tu ja sé que la deixaràs!

—Pare,—va dir en Ramonet commogut,—jo faré allò que vostè'm digui.

—Jo no he ambicionat res pera mi,—va seguir dient am veu feble.—No sé lo que són alegries: no m'han ensenyat mai a tenir-ne. No sabia lo que eren tristeses, i tu me'n has

ensenyat alguna! No sabia de plorar, i ja n'he après, però n'he après molt tard! Us he estimat. És clar que us hauré estimat, però fins ara no me'n adono, i ara que me'n adono... me'n vaig!

—No, pare! Si vostè viurà! —li va dir el noi.

—Si't posaràs bò, —li va dir la dòna.

—Jo ja sé que no, i deixeu-me dir. Tu, Ramonet, seràs esculptor. No sé si desitjo que ho siguis, però lo que sé és que ho seràs. T'he vist sempre a l'escriptori, però no hi eres a l'escriptori. Hi eres no més que per mi, i ja t'agraeixo de que hi fossis. «Adoni-s del meu sacrifici», em recordo que'm vas dir un dia, i me'n he adonat, i per això parlo. Adona-t del meu, et vui dir jo. Adona-t sempre i a tothora que havies tingut un pare que no havia sigut res en el món pera que tu poguessis ser; que havia anat fent diners pera que tu'ls poguessis tenir, i que si mai fas una obra bona, en aquet camí que vols empendre, sense mi no l'hauries feta. Pera que surti una planta, fill meu, es té d'haver abonat la terra, i jo no he estat més que *abono* i terra. Sigues tu... lo que tu ambiciones, ja que no has nescut pera ser terra, i recorda-t d'aquet recó aon no haviem viscut pera visquessis.

Dit això, el pobre senyor Esteve ja no va poguer dir res més... que's tingui d'apuntar ane l'auca. Tot lo que havia callat a la vida

ho havia dit en dos moments. Cinquanta anys de sembradura li havien florit en els llavis. Cinc generacions d'homes pràctics el feien parlar al peu de la mort, i moria sense dolor, sense llum i sense tenebres; moria ni jove ni vell, amb el cap ni calent ni fred, amb els ulls no mirant enlloc, amb el pensament ensopit i am la mirada confosa. Moria a dintre d'uns llims i un cop mort encara era tebi.

* * *

L'endemà hi va haver l'enterro.

En Ramonet va presidir el dol, amb el senyor Pau, amb el graner, amb el viatjant de la casa, que va venir a n'el darrer viatge, i amb els dependents de «La Puntual».

No van faltar a acompanyar-lo aquell faetó, aquells quatre cotxes i tots aquells comerciants del barri.

Com el jorn que va néixer, plovia; plovia d'un cel cendrós que no tenia cap arruga. Com aquell jorn, el seguici va haver de passar entre'l trasbals de tot el comerç de Ribera, i també'l mort s'hagué d'aturar pera fer pas als carros de cotó, de bacallans i de petroli.

En una d'aquestes parades, l'enterrament es va trencar. El dol va quedar endarrera i el

difunt va anar seguint i va arribar sol al cementir. I un cop hi varen ser tots, van entrar el senyor Esteve a n'el seu ninxo; en un d'aquells ninxos urbans, llisos, freds i numerats am números d'aquells que's borren am la calma de l'oblid i que no'n queda ni senyals.

—Que Déu l'hagi perdonat, si tenia res per perdonar,—va dir el pobre senyor Pau.

—No havia fet mal a ningú,—va dir un.

—Ni n'havia fet ni'n podia fer,—va dir un altre.

I en Ramonet, que sortia plorós, es va aturar devant d'una estàtua i va pensar: «Jo'n faré».

I, recordant-se del difunt, va afegir amb el cor agrait: «En faré perquè *ell* paga'l marbre».

Fi

TAULA

L'ESTEVET

L'ESTEVE

EL SENYOR ESTEVE

Obres de l'autor

Impressions d'una excursió al Taga . .	(Agotada)
Desde el molino. Ilustraciones de R. Casas.	(3.ª edició)
L'home de l'orga. Monolec	(Agotada)
Andalusia vista per un catalá. (Conferencia).	(id.)
Discurs llegit en els Jochs florals de Granollers	(id.)
Anant pel mon. (2.ª edició)	(id.)
Impresiones de arte. Ilustraciones de Zuloaga, Mas i Fonsdevila, Oller y Rusiñol.	(2.ª edició)
Oracions. (2.ª edició)	(Agotada)
Els Caminants de la terra. Poema en prosa.	(id.)
Fulls de la vida. (2.ª edició).	
L'Alegria que passa. (3.ª edició) . . .	(id.)
El Jardí abandonat. (Un acte).	
Teatre. L'Alegria que passa.—El Jardí abandonat.—Cigales i formigues	(id.)
Llibertat! (Tres actes).	
Discurs llegit á Sitges	(id.)
Els Jocs florals de Canprosa. (Un acte) .	(2.ª edició)
El Poble gris.	(2.ª edició)
El Malalt crònic. (Un acte).	(2.ª edició)
El Prestidigitador. (Monolec)	(Agotada)
Feminista. (Monolec)	(id.)
El Bon caçador. (Monolec)	(id.)

El Sarau de Llotja. (Monolec) . . . . . (Agotada)
D'Aquí i d'allà. . . . . (2.ª edició)
L'Hèroe. (Tres actes). . . . . (Agotada)
El Pati blau. (Dos actes). . . . . . . (2.ª edició)
Desde el Molino. Impresiones de arte. (Un volum).
Jardins d'Espanya.
El Mistic. (Quatre actes) (4.ª edició). . . . (Agotada)
Els punxa-sarries. (Un acte).
El Bomber. (Monolec) . . . . (id.)
La Nit de l'amor. (2.ª edició) . . . . . (id.)
Aucells de fanc.
L'Escudellómetro. (Monolec). . . . . . (id.)
La Lletja. (Tres actes).
El bon policía. (Dos actes). (2.ª edició).
La bona gent. (Quatre actes).
Monolecs.
Tartarín de Tarascó. (Quart miler). (Traducció d'Alfons Daudet).
La cansó de sempre. (Dialec).
L'auca del senyor Esteve.

Festa modernista de Sitges.

El Jardín abandonado. Traducció de M. Sarmiento.
Libertad! Traducció de J. Benavente.
El Pueblo gris. Traducció de G. Martínez Sierra.
El Místico. Traducció de J. Dicenta.
Hojas de la vida. Traducció de E. Chavarri.
El Prestidigitador. Traducció de Vital Aza.
Pájaros de barro. Traducció de G. Martínez Sierra.
Buena gente. Traducció de G. Martínez Sierra.
La alegría que pasa. Traducció de Vital Aza.
Hojas de la vida. Traducció de M. Sarmiento.

EDICIONS POPULARS

Anant pel mon	Ptes. **1**	(Agotada)
El Místic	» **1**	(id.)
Oracions. Am música de E. Morera.	» **1**	
Fulls de la vida.	» **1**	
Els Jocs Florals de Canprosa . .	» **1**	
El bon policía.	» **1**	
Monolecs.	» **1**	
La bona gent.	» 1	
Tartarín de Tarascó. De A. Daudet. (Quart miler)	» **1**	
El pati blau.	» **1**	
El poble gris.	» **1**	
L'auca del senyor Esteve. . . .	» **1**	

